

KATEDRA HISTORIE PEDAGOGICKÉ FAKULTY

BOHEMIAE OCCIDENTALIS HISTORICA

1/2022

Plzeň 2022

STUDIE

Kult patrona věžňů a sedláků sv. Linharta (Leonarda) ve středověkých Čechách a na Moravě^{1]}

Martin SLEPIČKA

Abstract: The study deals with the cult of the early medieval Frankish abbot St. Leonard in medieval Bohemia and Moravia from its earliest beginnings in the first half of the 12th century to the end of the Middle Ages. The text seeks to create the first comprehensive capture of the form and expansion of the St. Leonard's cult in the Bohemian Middle Ages with the help of a detailed analysis of medieval sources. On the example of church or altar dedications, relics, calendars and artistic monuments was not interpreted only the spread of the cult of St. Leonard in connection with the medieval German Eastern colonization, but also the close relationship of the Holy Roman Emperor Charles IV. to the mentioned saint.

Key words: St. Leonard; Cult of saints; Hagiography; Middle Ages; Bohemian lands; Charles IV; German East colonization; Church dedications

Již z letmého pohledu na současnou mapu České republiky plyne, že starobylá úcta k raně středověkému franskému svěťci sv. Linhartovi zanechala v českých zemích poměrně výraznou stopu. Zejména pak v západních a jižních Čechách, respektive na jižní Moravě, které se dodnes vyznačují nejvyšší koncentrací kostelů sv. Linharta, z nichž některé mají svůj původ ještě v románském období. Svatý Linhart, poustevník a první opat kláštera v Noblacu, ležícího na úpatí Francouzského středohoří u města Limoges, je znám také pod, v Evropě obvykle užívaným, jménem Leonard.

Životní osudy sv. Linharta, které jsou známy podobně jako u jiných raně středověkých světců víceméně jen z legendárního podání, se odehrávaly v prvních dvou třetinách 6. století. Ačkoli byl sv. Linhart nejspíše od vrcholného středověku nejen v českých zemích tradičně spojován s benediktinským řádem, zejména co se týče svatolinhartské ikonografie,^{2]} a pobýval hned ve dvou franských kláštrech (později známé coby benediktinské kláštery Saint-Mesmin

[1] Studie vychází z dizertační práce autora a vznikla s finanční podporou Moravskoslezského kraje v rámci řešení projektu Podpora talentovaných studentů doktorského studia na Ostravské univerzitě III (ev. č. smlouvy 07359/2019/RRC).

[2] Srov. Josef DÜNNINGER, *Leonhard von Noblac*, in: Wolfgang Braunfels (Hg.), *Lexikon der christlichen Ikonographie*. Band VIII. Ikonographie der Heiligen, Meletius bis Zweiundvierzig Martyrer, Rom 1994², sl. 394–395, 397; Benedetto CIGNITTI – Caterina COLAFRANCESCHI, *Leonardo di Nobiliacum*, in: Filippo Caraffa (ed.), *Biblioteca sanctorum VII*. Roma, 1966, sl. 1199–1201, 1203.

v Micy a Saint-Léonard v Noblacu), není pravděpodobné, že by se Linhart během života skutečně řídil řeholí sv. Benedikta z Nursie. Benediktinský řád se na území pozdějšího Francouzského království dle legend rozšířil z Monte Cassina až prostřednictvím Benediktova předního žáka sv. Maura patrně nepřilíš dlouho před Linhartovou smrtí.³⁾

I když svatolinhartská úcta byla v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století poměrně hojně rozšířena, středověký kult sv. Linharta v českých zemích se dosud nestal předmětem specializovaného výzkumu, jenž by byl vyústěním standardního historického bádání pracujícího s širším spektrem středověkých pramenů. Dosud ke svatolinhartské tematice vzniklo pouze stručné encyklopedické heslo Richarda Jeřábka a Luboše Kafky a jediná zaznamenaná odborná studie Libora Drahoňovského. Ta však byla psána ryze z pohledu etnografie (folkloristiky) a všimla si svatolinhartského kultu v českých zemích s patrným zaměřením na soudobé tradice spojované se sv. Linhartem, a proto bohužel nedošlo k využití žádných pramenů středověkého původu.⁴⁾ Nepřilíš přesně zmiňované středověké počátky svatolinhartského kultu v českých zemích v ní tak mají jen marginální úlohu. To bychom chtěli napravit. Cílem naší studie proto bude přinést prvotní historickou analýzu kultu sv. Linharta v českých zemích v období středověku, interpretovat ji a odpovědět na otázky ohledně vývoje a rozšíření svatolinhartské úcty, včetně vztahu českého krále a římského císaře Karla IV. ke sv. Linhartovi.

Život, legendy a význam sv. Linharta

Podobně jako u například dalšího raně středověkého světce sv. Jiljí pochází i první písemně zaznamenaný životopis sv. Linharta, z něhož pramení hlavní informace o Linhartově životě, až z poměrně pozdního období. Je zřejmé, že dlouhou mezeru více než čtyř a půl staletí musela vyplnit jen starobylá úcta a ústně předávaná tradice v regionu Limoges. Nejstarší dílo *Vita sancti Leonardi* spojené s Linhartovými *Miracula* totiž vzniklo patrně v návaznosti na

3) Jacques STIENNON, *Étude sur le chartrier et le domaine de l'Abbaye de Saint-Jacques de Liège, 1015–1209*, Paris 1951, s. 288–289; Eugène JAROSSAY, *Histoire de l'abbaye de Micy-Saint-Mesmin lez-Orléans (502–1790). Son influence religieuse et sociale, d'après les archives et les documents originaux*, Orléans 1902, s. 32; Maxime de MONTROND, *Dictionnaire des Abbayes Et Monastères. Ou Histoire des Établissements Religieux Érigés en Tout Temps Et en Tous Lieux A la Destination des Réguliers des Deux Sexes*, Paris 1856, sl. 591; B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1200; André Joseph ANSART, *Histoire de saint Maur, abbé de Glanfeuil*, Paris 1772, s. 47; J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394.

4) Richard JEŘÁBEK – Luboš KAFKA, *Linhart*, in: Stanislav Brouček – Richard Jeřábek (eds.), *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 2. svazek*, Praha 2007, s. 504–505; Libor DRAHOŇOVSKÝ, *Stručný nástin kultu svatého Linharta v Čechách a na Moravě*, *Studia Ethnologica Pragensia* 6, 2015, č. 2, s. 171–184.

podnět biskupa z Limoges, místně příslušného episkopa klášteřa Saint-Léonard-de-Noblat, rukou neznámého autora až někdy kolem roku 1030.^{5]} Další odvozené svatolinhartské hagiografické texty následovaly ještě do počátku 12. století, což přispělo k výraznějšímu rozšíření úcty ke sv. Linhartovi napříč střední Evropou.^{6]}

Co se týče vlastní legendární postavy sv. Linharta, sledovaný světec se měl narodit někdy ke konci 5. století do rodiny předního franského šlechtice blízkého samotnému králi Chlodvíkovi I. V mládí se zdržoval v Remeši u tamního arcibiskupa sv. Remigia, který jej učil základům křesťanské víry a také jej pokřtil. Linhartovým křtem se měl dokonce stát sám Chlodvík. V dalším směřování odmítl prestižní světskou i církevní kariéru a zamířil do franského klášteřa v Micy poblíž Orléansu, kde zůstal mnichem až do smrti svatého opata Mesmina (Maximina) roku 520. Poté odešel přes region Berry, kde krátce misijně působil, do lesa nedaleko Limoges na úpatí Francouzského středohoří, aby se stal poustevníkem. V odloučení dle legendy pomohl zachránit při porodu manželku nejmenovaného franského krále (pravděpodobně Theudeberta I.), za což mu vládce věnoval okolní pozemky, na nichž v Noblacu (*Nobiliacum*) zbudoval první mariánskou kapli. Linhart kolem sebe soustředil následovníky, kteří vytvořili svébytný klášter (Saint-Léonard-de-Noblat), jehož se stal Linhart představeným, respektive opatem. Linhart kromě ctnostného života a šíření křesťanské víry do okolí klášteřa ve své době proslul zejména četnými přímluvami za propuštění mnoha vězňů, které drželi Frankové v zajetí ze svých výbojů. Světec zemřel dne 6. listopadu někdy kolem roku 559 v klášteři v Noblacu poblíž Limoges.^{7]}

Význam sv. Linharta, jehož výroční den smrti 6. listopadu se tradičně stal dnem Linhartova církevního svátku, spočívá především v jeho světeckých patronátech vycházejících z dikce svatolinhartských legend. Především se stal patronem všech vězněných. Nejen vzhledem k jeho životnímu postoji, ale i vzhledem k některým zázračným propuštěním, k nimž mělo dojít při modlitbě ke sv. Linhartovi. Tak se měl díky Linhartovi například vymanit z muslimského vězení slavný zakladatel křižáckého antiošského knížectví Bohemund I.

5] Tamtéž; B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1199; Carolo de SMEDT a kol. (eds.), *Acta sanctorum. Novembris. Tomus III*, Bruxellis 1910, s. 140. Edice Linhartových *Vita a Miraculi* viz tamtéž, s. 150–173. Srov. Charles NIMAL, *L'Ancienne légende de saint Léonard. Texte latin avec traduction en regard*, Liège 1901.

6] SOCII BOLLANDIANI, *Bibliotheca hagiographica latina. Antiquae et mediae aetatis. K–Z*, Bruxellis 1900–1901, č. 4872–4879, s. 724.

7] C. de SMEDT a kol. (eds.), *Acta*, s. 152; François ARBELLOT, *Vie de Saint Léonard solitaire en Limousin, ses miracles et son culte*, Paris 1863, s. 3–47; B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1199–1201; J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394; František EKERT, *Církev vítězná. Životy Svatých a Světic Božích. Pořadem roku občanského. Svazek čtvrtý*, Praha 1899, s. 367–371; M. de MONTROND, *Dictionnaire*, sl. 591; L. DRAHOŇOVSKÝ, *Stručný nástin*, s. 172; J. STIENNON, *Étude*, s. 288–289; R. JEŘÁBEK – L. KAFKA, *Lidová kultura*, s. 504.

z Antiochie.^{8]} Svatý Linhart se navíc stal patronem těhotných žen či rodiček při porodu. Popřípadě, díky jihoněmeckému a rakouskému vlivu, kde byla úcta ke sv. Linhartovi od počátku vrcholného středověku silně přítomna, ještě patronem dobytka (hospodářských zvířat), respektive rolnického stavu, což dokládají například devocionálie s hospodářskou tematikou známé z mušovského kostela sv. Linharta.^{9]} To vše se podílelo na rozšíření a podobě kultu sv. Linharta v latinské Evropě či dokonce, jak jsme výše vzpomněli, i v křesťanských státech na blízkém Východě.

Počátky kultu sv. Linharta v českých zemích 12. století

Přestože není přesně známo, kdy a jakým způsobem svatolinhartská úcta do českých zemí přišla, můžeme případovou studii ke kultu sv. Linharta zahájit již v hloubi středověku – v první polovině 12. století. Právě z té doby totiž pocházejí nejstarší doklady úcty ke sv. Linhartovi na území Čech i Moravy. Soudě dle několika dochovaných kalendárií z té doby, dobře odrážejících světeckou úctu vyjadřovanou v posvátné liturgii katolické církve, se svátek sv. Linharta pravidelně slavil ve všech chrámech českých i moravských církevních institucí dne 6. listopadu (nebyl ale dnem pracovního volna). Jak o tom svědčí nejen Olomoucký kolektář (před únorem 1142) či svatojiřský breviář (po 1142),^{10]} ale i další známá kalendária benediktinského či cisterciáckého původu vzniklá ještě do konce 12. století.^{11]} Faktická úroveň slavení Linhartova svátku v liturgii napříč institucemi nicméně kolísala, jak o tom svědčí rozdílné značení svátků. Zapříčinit to mohl i souběžný svátek misionáře sv. Willibrorda připomínaný buď 6., nebo 7. listopadu.^{12]} Svátek sv. Linharta byl v celém dalším průběhu českého vrcholného a pozdního středověku liturgicky slaven 6. listopadu, popřípadě dle lokálních variant i 3. či 7. listopadu, ve všech (arci)diecézních chrámech.^{13]}

8] Srov. B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1202; C. de SMEDT a kol. (eds.), *Acta*, s. 143; Čeněk ZÍBRT, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1889, s. 243.

9] J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394; F. EKERT, *Církev IV*, s. 371; Josef DÜNNINGER, *Das Viehhelferpatronat des hl. Leonhard*, *Münchener Theologische Zeitschrift* 1, č. 3, 1950, s. 51–54; Josef UNGER, *Středověké votivní předměty z Mušova*, Mikulov 1984; Věra ŠLANČAROVÁ, *Středověký šperk. Archeologické nálezy z jižní Moravy*, Brno 2018, s. 231.

10] Švédsko, Stockholm, Kungliga biblioteket, sign. A 144, fol. 7r; Praha, Národní knihovna České republiky (dále jen NK ČR), sign. VI.E.13, pag. X.

11] Praha, NK ČR, sign. VI.E.4c, fol. 7r; Praha, NK ČR, sign. XXIII.D.156, fol. 4v; Praha, NK ČR, sign. VI.G.11, fol. 5v.

12] Viz předchozí dvě pozn.

13] Srov. Michal DRAGON, *Česká středověká kalendária*, magisterská diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 2000, s. 364–755; Praha, NK ČR, sign. XII.F.29, fol. 7r.

V případě katolických řádů to však bylo rozdílné. Cisterciácký řád si Linharta připomínal jen ve výjimečných případech,^{14]} což bylo patrně dáno blízkostí či výjimečně i souběhem svátku sv. Malachiáše, s cisterciáky spojovaného biskupa a přítele Bernarda z Clairvaux, benediktinské a dominikánské kláštery Linharta připomínali téměř vždy.^{15]} Premonstráti a augustiniáni Linhartův svátek slavili v převážně většině institucí.^{16]} Zatímco minorité (klarisky), němečtí rytíři a johanité zase vůbec nikdy slavení svátku sv. Linharta dne 6. listopadu neopomíjeli.^{17]}

Pokud se tedy nyní blíže zamyslíme nad otázkou počátků svatolinhartské úcty, především nad dobou a možnými cestami, po nichž se mohl Linhartův kult dostat do českých zemí, domníváme se, že podobně jako například u sv. Jiljí hrály i v tomto případě zásadní zprostředkovatelskou roli blízké německojazyčné země. Například Švábsko, Sasko či hlavně sousední Bavorsko a přilehlé rakouské země, kde se kult sv. Linharta ve větší míře rozšířil ještě do konce 11. století. Tedy poměrně brzy po sepsání nejstarší svatolinhartské legendy, která v šíření úcty společně s další saskou legendou sepsanou na přelomu 11. a 12. století biskupem Walramem z Naumburgu pravděpodobně sehrála klíčovou úlohu.^{18]} Čilá kulturní výměna se jmenovanými německojazyčnými zeměmi patrně způsobila, že sv. Linhart vešel v českých zemích ve známost nejpozději v první polovině 12. století. Vzhledem k rychlosti šíření prvního *Vita sancti Leonardi* (sepsán kolem 1030) si ale umíme dobře představit, že Linhartův kult mohl dorazit do českých zemí ještě v průběhu 11. století.^{19]}

Každopádně se však kult sv. Linharta začal významněji projevovat v českých zemích právě ve 12. století, kdy pravděpodobně ještě stačily vzniknout

14] Srov. M. DRAGON, *Česká středověká kalendária*, s. 132–147.

15] Srov. tamtéž, s. 52–67, 71–77, 79–84, 86–95, 178–185.

16] Srov. tamtéž, s. 28–33, 292–305, 309–316, 322–331.

17] Srov. tamtéž, s. 239–244, 260–276, 809–814.

18] F. ARBELLOT, *Vie*, s. 234–235; J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394; B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1201–1202; Leopold KRETZENBACHER, *Kettenkirchen in Bayern und in Österreich Vergleichend-volkskundliche Studien zur Devotionalform der circumta an Sakralobjekten als kultisches Hegen und magisches Binden*, München 1973, s. 13.

19] K dobovému vzniku a šíření kultů světců z německých zemí, včetně sv. Víta či Vintře, srov. např. Josef ŽEMLIČKA, *Die Verehrung des heiligen Gotthard (Godehard) in přemyslidischen Böhmen*, in: Eva Doležalová a kol. (eds.), *Die Heiligen und ihr Kult im Mittelalter*, Praha 2010, s. 363–368; Enno BÜNZ, *Die Verehrung des Hl. Bernward von Hildesheim im Mittelalter*, in: tamtéž, s. 371–384; Helmut FLACHENECKER, *Kirchliche Identitätsstiftung. Die Heiligen Willibald und Walburga und ihre Familie*, in: tamtéž, s. 385–393; Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů = Seven Přemyslid cults*, Praha 2011, s. 195–218; Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 2007, s. 60; Petr KUBÍN, *Svatý Vintř. Poustevník, kolonizátor a diplomat = Der Heilige Gunther. Einsiedler, Kolonisor und Diplomat*, Praha 2016, s. 86–97; Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–930)*, Praha 1998, s. 220, 223, 412–414.

nejstarší tři chrámy sv. Linhartovi zasvěcené.^{20]} Všechny tyto tři románské chrámy, dva v Čechách a jeden na Moravě, dnes bohužel již zanikly. Na konci 18. století byl zbořen Linhartův městský chrám na Starém Městě pražském, v rozvalinách skončil i bývalý kostel sv. Linharta v zaniklé vsi Obora, dnešní součástí Karlových Varů. Původní venkovský kostel ve Kdousově na Třebíčsku, pocházející nejspíše z 12. století a doložený archeologickými výzkumy, který již pravděpodobně nesl nejstarší moravské svatolinhartské patrocinium, zase nahradila barokní novostavba.^{21]}

Svatolinhartská patrocinia

Když nahlédneme podrobněji do problematiky kostelních patrocinii sv. Linharta v českých zemích v období středověku, provedeným archivním výzkumem, jakož i heuristikou odborné literatury a pomocí moderních technologií jsme vyjma tří zmiňovaných kostelů zjistili ještě dalších 14 kostelů a kaplí ze 13.–15. století, u nichž je prokázáno (nebo to můžeme odůvodněně předpokládat), že nesly ve středověku patrocinium sv. Linharta.^{22]} Historické bádání o českém

20] Praha (Staré Město), kostel sv. Linharta, třetí čtvrtina. 12. stol.; Karlovy Vary (Obora), kostel sv. Linharta, kol. 1200; Kdousov (okr. Třebíč), kostel sv. Linharta, 12. stol.

21] K uvedeným kostelům viz Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Libri primi pars altera ab anno 1363 usque ad annum 1369* (dále jen LC 1/2), Pragae 1867, s. 20; Clemens BOROVIČ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber II. (1375–1388)*, Pragae 1878, č. 281, s. 154; Ivan HLAVÁČEK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ (eds.), *Protocollum visitationis archidiaconatus Pragensis annis 1379–1382 per Paulum de Janowicz archidiaconum Pragensem factae = Visitační protokol pražského arcijáhennství pražského arcijáhna Pavla z Janovic z let 1379–1382*, Praha 1973, s. 89–95; Jan HRDINA, *Relikvie, odpustky, poutní odznaky. Čtyři kapitoly z náboženského života lucemburské Prahy*, Praha 2017, s. 42; Eduard ŠITTLER, *Kostel sv. Linharta a dům U černého orla na Starém Městě pražském*, Praha 1932, s. 25–27; Radim ŠPANIHEL, *Farní kostel sv. Linharta v Kdousově a jeho maliřská výzdoba*, Bakalářská práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2006, s. 4; <https://www.karlovyvary.cz/cs/romansky-kostel-sv-linharta> [cit. dne 18. 1. 2022].

22] Březenec (okr. Chomutov), kostel sv. Linharta, před 1363; Frymburk (okr. Český Krumlov), kaple sv. Linharta, před 1377; Oslov (okr. Písek), kostel sv. Linharta, 14. stol.; Kašperské Hory (okr. Klatovy), kostel sv. Linharta, 2. pol. 14. stol.; Cítov (okr. Mělník), kostel sv. Linharta, poč. 13. stol.; Čakov (okr. České Budějovice), kostel sv. Linharta, přelom 13. a 14. stol.; Lišov (Dolní Slověnice, okr. České Budějovice), kostel sv. Mikuláše a Linharta, poslední třetina 13. stol.; Mušov (okr. Brno-venkov), kostel sv. Linharta, 1. pol. 13. stol.; Peč (Lidéřovice, okr. Jindřichův Hradec), kostel sv. Linharta, 1. pol. 14. stol. (zasvěcen sv. Linhartovi místo sv. Jiří po roce 1465); Dolní Vltavice (okr. Český Krumlov), kostel sv. Linharta, 14. století; Údrč (okr. Karlovy Vary), kostel sv. Linharta, 14. století; Chudenín (Uhlíšťe, okr. Klatovy), kostel sv. Linharta, závěr 15. stol.; Třemešné (Nová Ves, okr. Tachov), kostel sv. Linharta, 13.–14. století; Prameny (okr. Cheb), kostel sv. Linharta, 1. pol. 14. stol. Údaje o svatolinhartských patrociniiích primárně zjištěny z Bedřich MENDL – Milena LINHARTOVÁ (eds.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moravia VII/5 (1362–1363)*, Praha 1961, č. 1358, s. 822–823; Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské I (1373–1379)*, Praha 1893, s. 204; Týž (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské III (1392–1393, 1396–1398)*, Praha 1896, s. 817; Týž (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské IV (1401–1404)* (dále jen AI IV), Praha 1898, s. 209; František Antonín TINGL (ed.),

středověku tedy může počítat s nejméně 17 známými svatolinhartskými kostelními patrocinií. Co se týče Linhartových oltářních patrocinií, v dobových pramenech jsme oproti početnějším chrámům našli pouze čtyři oltáře se solitérním či sdruženým patrociniem sv. Linharta (Hradec Králové, Čáslav, Litoměřice, Olomouc), jež shodně vznikly až ve 14. či 15. století.^{23]}

Při interpretaci zmiňovaných svatolinhartských patrocinií se nejprve chceme pozastavit u časového rámce vzniku kostelů a kaplí sv. Linharta. Z námi představených patrocinií je patrné, že chrámy zasvěcené sv. Linhartovi vznikaly v českých zemích po poměrně dlouhý časový úsek již od 12. století do první třetiny 15. století. Jasně rostoucí tendenci měla tato patrocinia až do první poloviny 14. století. Od druhé poloviny 14. století však nová patrocinia stagnovala, aby začala rapidně klesat. V období po husitských válkách, v době poděbradské či jagellonské již však zřejmě žádná nová nevznikla. Proč? Tento trend si musíme vysvětlovat v kontextu dějin církevní správy v českých zemích. Většina středověkých farních chrámů na venkově stačila vzniknout již do doby

Liber primus confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editus, inchoans ab anno 1354 usque 1362. Tomus primus (dále jen LC I/1), Pragae 1867, s. 1–2; Týž (ed.), *Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesim Pragenam nunc prima vice in vulgus prolati, annus 1390, 1391–1392, 1393–1399*, Pragae 1865–1866, s. 270; Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410* (dále jen LC VI), Pragae 1883, s. 145; Týž (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber septimus ab anno 1410 usque ad annum 1419* (dále jen LC VII), Pragae 1886, s. 21; Clemens BOROVÝ (ed.), *Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber V. (1398–1407)* (dále jen LE V), Pragae 1889, č. 622, s. 45. K jednotlivým chrámům zasvěceným sv. Linhartovi dále viz Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl první, král a šlechta*, Praha 2010, s. 358–360; Týž, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl druhý, města, církve, korunni země*, Praha 2013, s. 264–265; Jaromír HOMOLKA – Jiří KROPÁČEK, *Katalog plastiky*, in: Jaromír Homolka (ed.), *Jihočeská pozdní gotika 1450–1530*, Hluboká nad Vltavou 1965, s. 249; Zuzana VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba ve středních Čechách*, Praha 2011², s. 378–381; Pavel KROPÁČEK, *Malířství doby husitské. Česká desková malba první poloviny XV. století*, Praha 1946, s. 107; Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech 4 (T–Ž)*, Praha 1982, s. 134; Lubomír TURČAN, *Na samém prahu gotického sochařství...*, in: Lenka Bobková a kol., *Severozápadní Čechy za vlády Lucemburků. Výstava k 700. výročí narození Karla IV, Litoměřice*, 2016, s. 53; Dobroslav LÍBAL, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, s. 52, 82, 269.

23] Hradec Králové, kostel (dnes katedrála) sv. Ducha, oltář sv. Linharta, před 1342; Čáslav (okr. Kutná Hora), kostel sv. Petra a Pavla, oltář sv. Linharta a sv. Felixe a Adaukta, 1390; Litoměřice, kostel Všech Svátých, oltář sv. Linharta a sv. Alžběty, před 1418; Olomouc, kostel Panny Marie na Předhradí, oltář sv. Linharta, před 1453. Srov. Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konzistoře pražské II (1380–1387)*, Praha 1893, s. 239; AI IV, s. 331; LC I/1, s. 1–2, 21, 77; LC VI, s. 68; LC VII, s. 114, 133, 198, s. 265; LE V, č. 495, s. 354; LE V, č. 586, s. 422; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (dále jen ZAO, pob. Ol.), fond Arcibiskupská konzistoř, inv. č. 129, fol. 11r; Lenka MAZANCOVÁ, *Chrám svatého Ducha v Hradci Králové. Oltáře a oltářní beneficia v době předhusitské*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 10, 2005, s. 295–296; Petr ELBEL, *Zlomek olomoucké konfirmační knihy z let 1452–1455. Předběžné výsledky rozboru opomíjeného pramene k poznání církevní topografie, diecézní správy a konfesního soužití na Moravě po polovině 15. století*, in: Jan Hrdina – Blanka Zilynská (eds.), *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha, 2007, s. 129.

vlády Karla IV. Snad největší počet chrámů nejčastěji vznikal ve 13. a první polovině 14. století.^{24]} Ve mnoha městech, která byla nadána městskými právy a řádově bohatší, pak většinou ještě do konce 13. století. V pohusitském období již byla potřeba výstavby nových chrámů omezena, byť k ní samozřejmě také docházelo. Často se obnovovaly či jinak přestavovaly starší kostelní chrámy, včetně kostelů poničených husity; postupně se zvětšoval nedostatek kléru, zvláště toho utrakvistického. V tomto kontextu je potřeba nahlížet na skutečnost, že od druhé třetiny 15. století po začátek 16. století již nevznikly žádné nové chrámy s Linhartovým patrociniem. Nepokládáme to však za doklad úpadku kultu sv. Linharta, neboť v české společnosti i v pozdním středověku svatolinhartská úcta i nadále přetrvávala, o čemž svědčí například vznik dalšího oltáře či většího množství uměleckých památek.^{25]}

Co se týče dalších aspektů známých svatolinhartských patrocinií, kterých jsme si povšimli na základě jejich struktury a geografického rozmístění, je například patrné, že kostely a kaple zasvěcené Linhartovi vznikaly v převážně většině na venkově (téměř 90 %), nicméně vzhledem ke dvěma chrámům v královském Starém Městě pražském a v horním městě Kašperské Hory bylo zastoupeno také městské prostředí, které navíc korunovaly čtyři oltáře v městských chrámech ve východních a severních Čechách, jakož i na střední Moravě. Uvedený fakt je dle našeho názoru jen potvrzením poměrně silného kultu sv. Linharta v českém vrcholném a pozdním středověku, který již měl ambice, podobně jako u sv. Jiljí či sv. Martina, postupovat napříč českou společností. Domníváme se, že k tomu přispěly, vyjma vždy oblíbených legend šířících Linhartovy zázračné činy, zejména jeho světecké patronáty. Silnému zastoupení sv. Linharta na venkově dozajista pomáhalo, že byl stálým patronem dobytka, respektive hospodářských zvířat, a přímluvcem proti jejich nemocem, přičemž tento Linhartův patronát byl díky sepjetí venkovského prostředí s užitkovými zvířaty vztažen i na jejich majitele – sedláky (rolníky).^{26]} Rozšíření Linhartova kultu ve městech s vlastním soudnictvím zase prospěl jeho patronát vztažený k ochraně vězňů.

Na závěr podrobnějšího výzkumu svatolinhartských patrocinií se ještě musíme pozastavit u jejich geografického rozmístění. Již z letného pohledu na mapu českých zemí jsme si museli povšimnout, že nové kostely a kaple

24] Srov. David KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století. II. Díl. Svět doby knížecí*, Praha 2013, s. 173–181; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Farní síť ve středověkých Čechách a možnosti jejího studia*, in: Jan Hrdina – Blanka Zylinská (eds.), *Církevní topografie a farní síť pražské církevní provincie v pozdním středověku*, Praha 2019, s. 23, 26.

25] Srov. např. ZAO, pob. Ol., fond Arcibiskupská konzistoř, inv. č. 129, fol. 11r; Svatý Linhart osvobozující vězně, Mušov (okr. Brno-venkov), kostel sv. Linharta, východní stěna presbytáře, nástěnná malba, 70. léta 15. století.

26] Srov. R. JEŘÁBEK – L. KAFKA, *Lidová kultura*, s. 504; J. DÜNNINGER, *Das Viehhelferpatronat*, s. 51–54.

sv. Linharta ve středověku vznikaly v drtivé většině v okrajových částech Čech po jejich obvodu od jihu přes západ až sever a dále jen na samém jihu Moravy. Snad až na vlastní centrum Čech – Prahu hraje roli jih moravských okresů Třebíč či Brno-venkov a dále hlavně okrajové české okresy Chomutov, Karlovy Vary, Cheb, Tachov, Klatovy, Český Krumlov a České Budějovice. Protože jsme si vědomi, že kult sv. Linharta se ve vrcholném a pozdním středověku mimo Francii silně šířil především v sousedních německých zemích a v Rakousích,^{27]} pokládáme za nutné interpretovat vysokou koncentraci patrocinií sv. Linharta na okrajích českých zemí ve smyslu intenzivního šíření úcty k sv. Linhartovi z přeshraničních Horních a Dolních Rakous, Bavorska a Saska. Se zvyšující se vzdáleností od hranic Čech a jižní Moravy je naopak jasné, že výskyt svatolinhartských patrocinií postupně klesá.

To mohlo být dáno například i skutečností, že ve vnitrozemí Čech či Moravy se kult sv. Linharta musel stále silněji vyrovnávat s kultem domácích českých zemských patronů a jiných zdomácnělých světců ze zahraničí. Čeští patroni byli navíc obvykle silně podporováni panovníkem a jinými českými elitami (šlechta, duchovní) či některými kláštery (starobylé přemyslovské fundace). Nakonec se na základě výzkumu patrocinií sv. Linharta domníváme, že svatolinhartská úcta, její četnost a rychlé šíření v českých zemích od 13. století úzce souvisí s německou vrcholně středověkou východní kolonizací (*Ostsiedlung*). Velká hustota Linhartových patrocinií a také různých dalších specifických projevů jeho kultu, především uměleckých památek, v oblastech osídlených od 13. století německy hovořícím obyvatelstvem je dostatečně vypovídající. Přesto však z dochovaných pramenů vyplývá, že kult sv. Linharta zdaleka nebyl v době probíhající vnější německé kolonizace, ani po jejím ukončení, v Čechách i na Moravě výhradní záležitostí německého obyvatelstva a regionů, které Němci osídlili.

Šíření úcty k sv. Linhartovi v českých zemích 13. století

Svatolinhartská úcta, byť skutečně musela přijít ze sousedních německojazyčných zemí, měla v českém státě delší tradici sahající nejméně do první poloviny 12. století. Jejím přirozeným pokračováním bylo ve 13. století pietní uložení ostatků sv. Linharta (spolu s dalšími světci) pražským biskupem Danielem II. do oltáře nově svěceného kostela sv. Vavřince v Rynárci v květnu roku 1203,^{28]}

27] Srov. J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394, 397; B. CIGNITTI – C. COLAFRANCESCHI, *Leonardo*, sl. 1201–1202, 1207; F. ARBELLOT, *Vie*, s. 234–235; Kaliopi CHAMONIKOLA, *Sv. Linhart*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. II. Brno, Brno 1999, s. 393; J. DÜNNINGER, *Das Viehhelferpatronat*, s. 52.

28] Gustavus FRIEDRICH (ed.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II*, Praha 1912, č. 33, s. 30–31; Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et*

respektive uložení dalších relikvií sv. Linharta olomouckým biskupem Brunem ze Schauenburku v červenci 1268 do oltáře kaple sv. Jana Křtitele v katedrále sv. Václava v Olomouci.^{29]} Z těchto příkladů usuzujeme, že biskupové pražské či olomoucké diecéze již v této době zcela běžně disponovali relikviemi sv. Linharta. Vzhledem k brzkému roku 1203, kdy byly vloženy jeho svaté ostatky do oltáře kostela v Rynárci, ležícího na Vysočině, se navíc můžeme oprávněně domnívat, že Linhartovy nejstarší ostatky byly v českých zemích přítomny již ve století dvanáctém. To by totiž dobře chronologicky souznělo se třemi známými českými či moravskými fundacemi chrámů sv. Linharta ze 12. století, které by dle dávné křesťanské tradice měly v oltáři opatrovat alespoň částku ostatků sv. Linharta.^{30]}

Otázku, jakým způsobem byly pro pražské či olomoucké biskupství získány Linhartovy relikvie, není možno vzhledem k absenci jakýchkoli konkrétnějších pramenů s jistotou zodpovědět. Přitom de facto nehrálo roli, zda byly světcovy ostatky, podobně jako u jiných světců, ve skutečnosti právě či falešné. Autorita biskupa Daniela II. či Bruna v souladu se závěry čtvrtého lateránského koncilu jejich autenticitu bezvýhradně potvrzovala.^{31]} Zřejmě se o získání relikvií v prvopočátku zasloužily intenzivní kontakty s říšským prostředím. Je možno s vyšší mírou pravděpodobnosti uvažovat o získání relikvií některým z významných pražských či olomouckých biskupů, kteří byli zároveň vlivnými diplomaty s konexemi na císařský dvůr (Daniel I., Jindřich Zdík). Popřípadě o jiném získání z Říše – třeba při cestách biskupů ke svěcení do jejich metropolitní arcidiecéze či prostřednictvím některého z říšských klášterů.^{32]} Získání relikvií prostřednictvím přímé cesty některého klerika ze vzdáleného kláštera sv. Linharta v Noblacu, ležícího u Limoges až za masivem Francouzského středohoří, není příliš pravděpodobný.

Po rozsáhlém studiu pramenů a odborné literatury je zřejmé, že kromě relikvií můžeme se 13. stoletím spojit jen dvě významné české svatolinhartské památky. Z poslední třetiny 13. století máme v jediném rukopise *Vitae sanctorum* přímo doloženo nejstarší dochované české umělecké vyobrazení sv. Linharta a zároveň nejstarší známý opis svatolinhartské legendy obsažený

Moraviae. Pars II, annorum 1253–1310, Pragae 1882, č. 2639, s. 1155–1156.

29] Jindřich ŠEBÁNEK – Sáša DUŠKOVÁ (eds.), *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* V/2, Praha 1981, č. 522, s. 116–117.

30] Ke starodávné tradici vkládání ostatků do oltáře viz Drahomír SUCHÁNEK – Václav DRŠKA, *Církevní dějiny. Antika a středověk*, Praha 2013, s. 318; Petr KUBÍN, *Sedm přemyslovských kultů*, Praha 2011, s. 21.

31] Srov. příslušný kanon čtvrtého lateránského koncilu v Anna PUMPROVÁ – Richard PSÍK, *Apendix. Konstituce čtvrtého lateránského koncilu*, in: Robert Antonín a kol., *Čtvrtý lateránský koncil a české země ve 13. a 14. století*, Praha 2020, s. 391.

32] Srov. např. Martin WIHODA, *Morava v době knížecí 906–1197*, Praha 2010, s. 175; J. ŽEMLIČKA, *Čechy*, s. 211, 241, 378.

v některém z českých rukopisů; v tomto případě snad určeném pro některý z ženských benediktinských klášterů.^{33]} V incipitu legendy byla nejprve v historické iniciále „B“ *eatus* vyobrazena soliterní postava sv. Linharta, v mladém věku a s pláštěm.^{34]} Formou je ještě poplatná románské knižní malbě. Co se týče užití ikonografie, v iniciále nenacházíme žádné Linhartovy osobní ani obecné atributy. Určení jeho postavy je tak dáno pouze faktem, že uvozuje svatolinhartskou legendu. Zdá se, že malíř asi neměl k dispozici pro sv. Linharta žádnou předlohu, proto jej nezobrazil jako opata, popřípadě benediktinského mnicha, jak bylo v Linhartově dobové ikonografii obvyklé.^{35]} Uvedenou svatolinhartskou legendu vzhledem ke znění textu určujeme jako úplný opis nejstarší, původem francouzské, legendy *Vita sancti Leonardi*, sestavené v první polovině 11. století, a prvních dvou kapitol *Miracula sancti Leonardi* (*Liber prior miraculorum*) zmiňujících translaci těla sv. Linharta.^{36]}

Vztah českého krále a římského císaře Karla IV. k sv. Linhartovi

Po delší odmlce pramenů, opomíjejících v první polovině 14. století v českých zemích přítomnost jakýchkoli nových relikvií, uměleckých památek či dalších legend sv. Linharta, pozorujeme výraznější úctu ke sv. Linhartovi, doloženou několika konkrétními příklady, až v císařském období vlády českého krále a římského císaře Karla IV. A opět se na ní podílel český vladař vyhlášený sbíráním svatých ostatků. Myslíme si, že sv. Linhart nebyl pro samotného Karla IV. světcem právě nejvýznamnějším, neboť je obecně dobře známo, že projevoval mimořádnou úctu zejména světcům vzešlým z jeho přemyslovských předků (kníže sv. Václav), českým či domněle slovanským světcům (sv. Vojtěch, sv. Ludmila, sv. Prokop, sv. Cyril a Metoděj, sv. Jeroným), popřípadě i svatým králům (sv. Karel Veliký, sv. Ludvík IX., sv. Zikmund) či jiným světcům, jimž například vyjadřoval vděčnost za svou záchranu v bitvách (sv. Kateřina Alexandrijská).^{37]}

Samozřejmě, není možno se v naší rozsahem nutně omezené studii detailně zabývat mnohovrstevnatými podobami světeckých preferencí Karla IV., jež se projevovaly zejména jeho sběratelskou vášní, při níž sbíral světecké relikvie ve Svaté říši římské, Itálii i Francii, popřípadě i novým zaváděním mnohých

33] Praha, NK ČR, sign. VI.E.1.

34] Tamtéž, fol. 141v.

35] Srov. J. DÜNNINGER, *Leonhard*, sl. 394–395.

36] Praha, NK ČR, sign. VI.E.1, fol. 141v–150v. Srov. stejné znění nejstarší legendy *Vita sancti Leonardi* a *Miracula sancti Leonardi* (*Liber prior miraculorum*) v C. de SMEDT (eds.), *Acta*, s. 150–156.

37] Srov. Václav ŽŮREK, *Karel IV. Portrét středověkého vládce*, Praha 2018, s. 169–177; Martin SLEPIČKA, *Úcta k svatému Jeronýmovi v českém středověku*, Ostrava 2021, s. 59–60.

kultů zahraničních světců ve středověkých Čechách a na Moravě.^{38]} Mimo jiné se císař Karel IV. v otázce světeckých kultů, stejně jako ve velkorysé podpoře mnoha církevních institucí či staveb, inspiroval například jednáním posledního francouzského svatého krále středověku – Ludvíka IX. Francouzského.^{39]} Pokud se blíže zaměříme na světce, kteří byli v době Karlově považováni, stejně jako námi sledovaný sv. Linhart, za světce francouzské, v souvislosti s intenzivním rozvojem kultu v českých zemích je potřeba vzpomenout například na burgundského krále sv. Zikmunda či franského mincmistra a noyonského biskupa sv. Eligia. V případě sv. Zikmunda Karel IV. přenesl do Prahy nejprve jeho hlavu, aby roku 1365 získal z říšského kláštera sv. Mořice do Prahy i jeho tělo. Následoval mohutný rozmach svatozikmundského kultu a zařazení svatého krále Zikmunda mezi české zemské patrony. V případě sv. Eligia pak získal roku 1378 mitru sv. Eligia uchovávanou v relikviáři, z níž se v předhusitské Praze odvinul svěbytný kult v prostředí cechu staroměstských zlatníků.^{40]} I přes výše uvedené skutečnosti je však jisté, že Karel IV. nepochybně pamatoval i na sv. Linharta a prokazatelně se podílel na rozvoji jeho kultu v českých zemích. Jakým způsobem a proč vůbec?

Snad v udávaném roce 1357, každopádně nejpozději někdy v první polovině šedesátých let 14. století, měl Karel IV. získat z Francie jako ceněnou

38] K tematice zbožné úcty českého krále a římského císaře Karla IV. již vznikly v historiografii četné práce, včetně podnětných monografií a množství studií, z nichž vybíráme např. Wolfgang SCHMIDT, *Vom Rheinland nach Böhmen. Studien zur Reliquienpolitik Kaiser Karls IV.*, in: Ulrike Hohensee a kol. (eds.), *Die Goldene Bulle. Politik – Wahrnehmung – Rezeption*, Berlin 2014, 431–464; Martin BAUCH, *Divina favente clemencia. Auserwählung, Frömmigkeit und Heilungsvermittlung in der Herrschaftspraxis Kaiser Karls IV.*, Köln 2015, s. 171–283; Karel OTAVSKÝ, *Reliquien im Besitz Kaiser Karls IV. Ihre Verehrung und ihre Fassungen = K relikviím vlastněným císařem Karlem IV. K jejich uctívání a jejich schránkám*, in: Jiří Fajt (ed.), *Court chapels of the high and late middle ages and their artistic decoration = Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba*, Praha 2003, s. 129–141, 392–398; Jaroslav Václav POLC, *"Vášeň" Karla IV. po ostatcích svatých*, in: Jiří Kuthan (ed.), *Česká církev v dějinách*, Praha 1999, s. 133–151; V. ŽŮREK, *Karel IV.*, s. 169–177; Martin BAUCH, *Zbožný vládce. Uctívání svatých a ostentativní zbožnost jako prostředek upevnění moci a posílení legitimacy vlády*, in: Jiří Fajt – Markus Hörsch (eds.), *Císař Karel IV. 1316–2016. První česko-bavorská zemská výstava*, Praha 2016, s. 79–85; Barbara BOEHM DRAKE, *Zbožný panovník*, in: Jiří Fajt (ed.), *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*, Praha 2006, s. 136–171.

39] Srov. M. BAUCH, *Divina favente clemencia*, s. 184–185.

40] Franz MACHILEK, *Reliquientransfer und Politik. Zur Verehrung des hl. Burgunderkönigs Sigismund (um 474–524), unter besonderer Berücksichtigung Polens, Böhmens und Ungarns im 14. und 15. Jahrhundert*, in: Steffen Höhne a kol. (eds.), *Brücken. Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge*, Praha 2013, s. 67–68; Milada STUDNÍČKOVÁ, *Kult sv. Zikmunda v Čechách*, in: Petr Kubín – Hana Pátková – Tomáš Petráček (eds.), *Světki a jejich kult ve středověku, České Budějovice 2006*, s. 285–288; Hana PÁTKOVÁ, *Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách*, in: táž (ed.), *Z Noyonu do Prahy. Kult svatého Eligia ve středověkých Čechách = De Noyon à Prague. Le culte de Saint Éloi en Bohême médiévale*, Praha 2006, s. 9–10; Táž, *Rukopisy*, in: tamtéž, s. 20–32; Dana STEHLÍKOVÁ, *Nejstarší památky svatého Eligia v pokladu cechu pražských zlatníků*, in: tamtéž, s. 175–177.

relikvii darem (svaté ostatky bylo církvi zakázáno prodávat) dokonce celou hlavu sv. Linharta a ještě jeden menší ostatek, které jako v jiných částých případech měl darovat do svatovítského chrámového pokladu.^{41]} Z kostelních účtů z poloviny šedesátých let 14. století se pak dozvídáme, že bylo zapláceno celkem 26 kop grošů za stříbro, zlato a práci při zhotovování drahocenného relikviáře sv. Linharta ve formě hermy.^{42]} Tedy je víceméně jisté, že do hermy, majestátního relikviáře ve tvaru hlavy, krku a ramen příslušného světce, určené primárně pro lebky světců, byla vložena právě Karlem získaná hlava sv. Linharta. Je pravděpodobné, že finanční náklady na zhotovení hermy nesla právě Karlova pokladnice. Další osudy hermy s Linhartovou hlavou jsou však poměrně nejasné. V letech 1368 a 1387 je totiž relikviářová herma – hlava sv. Linharta zmiňována v inventářích svatovítského chrámu,^{43]} zatímco v únoru roku 1380 se relikviářová herma – hlava sv. Linharta zase připomíná v majetku staroměstského kostela sv. Linharta.^{44]} Buď tedy herma putovala z pokladu do pokladu a zase nazpět, nebo byly v Praze přítomny dokonce dvě hermy s lebečnými ostatky sv. Linharta. Tomu nahrává i skutečnost, že dle svatovítských inventářů a vizitačního protokolu Pavla z Janovic se jednou jednalo o pozlacenou stříbrnou hermu a jednou o pozlacenou dřevěnou hermu. Zhotovení nákladného relikviáře pro Linhartovu svatovítskou hermu a pravděpodobná přítomnost dokonce dvou herm na Pražském hradě a Starém Městě ve výsledku svědčí o tom, že kult sv. Linharta v českých zemích doby Karlovy nebyl marginální a měl mezi stovkami dalších křesťanských světců jistou vážnost.

U Karla IV. mohl prohlubovat svatolinhartskou úctu i fakt, že jako český král držel alespoň načas v šedesátých letech 14. století patronát nad kostelem sv. Linharta na Starém Městě pražském, kam v září roku 1363, jak uvádí konfirmační kniha pražské arcidiecéze, coby patron chrámu prezentoval nového faráře Mikuláše.^{45]} Popřípadě známost svatolinhartské legendy zařazené v padesátých letech 14. století do staročeského *Passionálu*, kdy byl Karel s jeho autorem v kontaktu, a objevující se později v dalších odvozených rukopisech.^{46]} Pokud se pokusíme zodpovědět, proč mohl Karel IV. sv. Linharta ctít i osobněji, než by k tomu zavdávala příčinu Karlova všeobecná úcta ke světcům a záliba ve sbírání jejich svatých ostatků, k čemuž by mohly vybízet projevy Karlovy přízně,

41] Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis*, Praha 1903, s. 66; F. EKERT, *Církev*, s. 371.

42] Srov. A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Chrámový poklad*, s. 66 a edici kostelních účtů, tamtéž v pozn. 5.

43] Tamtéž, s. XXVII, XXXI.

44] I. HLAVÁČEK – Z. HLEDÍKOVÁ (eds.), *Protocollum*, s. 93.

45] LC I/2, s. 20.

46] Praha, Knihovna Národního muzea (dále jen KNM), sign. III D 44, pag. 573–575; Vendula ZAJÍČKOVÁ, *Staročeský Passionál. Žánrová struktura pozdně středověké hagiografie*, Ostrava 2010, s. 222; Anežka VIDMANOVÁ (ed.), *Jakub de Voragine. Legenda aurea*, Praha 2012, s. 29–30.

musíme vyslovit domněnku, že intenzivnější sejetí Karla se sv. Linhartem mohl zapříčinit Linhartův světecký patronát přimlucve a ochránce všech vězňů. I sám Karel se totiž v mladší fázi života dostal do několika nezáviděníhodných situací, kdy byl například internován svým otcem, českým králem Janem Lucemburským, na hradě Loket, popřípadě zajat námořními piráty roku 1337 na Jaderském moři při cestě do Benátek.^{47]} Lze si tak hypoteticky dobře představit, že mocný nebeský přimlucve sv. Linhart při nich mohl být zbožnému Karlovi nápomocen.

Kult sv. Linharta v závěru českého pozdního středověku

Z širšího pohledu je zřejmé, že kult sv. Linharta zažíval za vlády Karla IV. v českých zemích středověký vrchol obliby, který neklesal ani za vlády jeho syna Václava IV. Mimo výše řečených skutečností se to odrazilo ještě na dalších českých uměleckých dílech z poslední čtvrtiny 14. století, v nichž nacházíme sv. Linharta vyobrazeného jakožto opata s odznaky své moci či okovy,^{48]} a rovněž na rapidně vzrůstající oblibě křesťního jména Linhart v Čechách. Jak jasně plyne z prosopografického výzkumu Evy Doležalové, zkoumající jména svěcených kleriků pražské arcidiecéze a jejich otců v době předhusitské, oproti generacím narozeným ještě v první polovině 14. století vzrostla obliba jména Linhart ve druhé polovině 14. století více než 3,5násobně.^{49]} Přestože nás tento zajímavý poznatek může poněkud překvapit, neboť počet specifických projevů kultu sv. Linharta v předhusitském období již spíše stagnoval, myslíme si, že jej lze spojit se zvýšenou oblibou sv. Linharta v době Karla IV. Svěcení klerikové se totiž ještě převážně narodili za života Karla IV., kdy jim byla rodiči při narození dáována jména. Vzhledem k tomu, že volba křesťních jmen v katolické společnosti korelovala s oblibou jejich světeckých nositelů, můžeme znovu jen potvrdit, že kult sv. Linharta skutečně nabyl v době Karla IV. v českých zemích na síle.

47] Srov. Josef JIREČEK – Josef EMLER – Ferdinand TADRA (eds.), *Fontes rerum Bohemicarum III*, Praha 1882, s. 352, 382; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 59.

48] Praha, KNM, sign. XV A 11, fol. 234r; Český oltář, Německo, Brandenburg an der Havel, Dommuseum, bývalý oltářní retábl, desková malba, 1375; Svatý Linhart, Český Krumlov, kostel Božího Těla a Panny Marie, bývalá kručta jeptišek, nástěnná malba, 90. léta 14. stol – poč. 15. stol. Srov. Pavel BRODSKÝ, *Katalog iluminovaných rukopisů Knihovny Národního muzea v Praze*, Praha 2000, s. 222; Evelin WETTER, *Bývalý hlavní oltářní retábl z dómu v Brandenburgu*, in: Jiří Fajt (ed.), *Karel IV. – císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310–1437*, Praha 2006, s. 353; Jiří DIENSTBIER – Pavel SKALICKÝ, *Nástěnné malby na kručtích klarisek a v kostele Božího Těla a Panny Marie*, in: Daniela Rywíková – Roman Lavička (eds.): *Ordo et Paupertas. Českokrumlovský klášter minoritů a klarisek ve středověku v kontextu řádové zbožnosti, kultury a umění*, Ostrava 2017, s. 170–171; M. SLEPIČKA, *Úcta*, s. 137–138.

49] Srov. Eva DOLEŽALOVÁ, *Svěcenci pražské diecéze 1395–1416*, Praha 2010, s. 121–124.

Z dochovaných kostelních a oltářních patrocinií, jakož i z vícera sochařských a malířských památek 15. a počátku 16. století plyne, že svatolinhartská úcta byla v českých zemích přes nutnou transformaci a hluboké rozdělení české společnosti zaviněné výbuchem husitských bouří stále přítomna. A rozhodně nemůžeme říci, že by byla marginální. I když v období po husitských válkách bylo založeno jen menší množství nových chrámů a oltářů sv. Linharta,^{50]} jak jsme již dříve podotkli, v době jagellonské při posledním rozmachu pozdně gotického umění v Čechách a na Moravě v kontrastu k tomu vzniklo ještě nejméně šest významných uměleckých památek s motivem sv. Linharta, které se nám podařilo nalézt. Jedná se o čtyři sochařské a tři další malířské památky, které vznikly v rozmezí sedmdesátých let 15. století až dvacátých let 16. století.^{51]}

Pokusíme-li se o interpretaci daných památek, nelze si nevsimnout, že se sochařská či malířská vyobrazení sv. Linharta ke konci středověku objevují de facto jen v těch regionálních oblastech příhraničních jižních, západních a severních Čech či jižní Moravy, kde byl již dříve, nejpozději od 14. století, prokazatelně rozšířen kult sv. Linharta. Maje na mysli všechny zmiňované svatolinhartské památky ze závěru středověku, tedy usuzujeme, že z nich vyplývá stále silnější regionální a de facto i lokální zaměření svatolinhartského kultu v době jagellonské. Zmiňovaná umělecká ztvárnění sv. Linharta, která jsou výmluvným dokladem jeho veřejné úcty mezi věřícími, totiž většinou vznikala právě v již dávno Linhartovi zasvěcených chrámech na venkově. Středověký kult sv. Linharta, patrona vězňů, dobytky či rolníků, který se v českých zemích objevil nejpozději v první polovině 12. století, tak ani na prahu novověku nezanikl.

50] Olomouc, kostel Panny Marie na Předhradí, oltář sv. Linharta, před 1453; Chudení (Uhlíště, okr. Klatovy), kostel sv. Linharta, závěr 15. stol. Srov. ZAO, pobočka Olomouc, Arcibiskupská konzistoř, inv. č. 129, fol. 11r; Emanuel POCHE, *Umělecké památky Čech 4 (T–Ž)*, Praha 1982, s. 134.

51] Svatý Linhart osvobozující vězně, Mušov (okr. Brno-venkov), kostel sv. Linharta, východní stěna presbytáře, nástěnná malba, 70. léta 15. století; Svatý Linhart, Zvíkov (okr. České Budějovice), hrad Zvíkov, hradní kaple sv. Václava, severní stěna, nástěnná malba, po 1473; Svatý Linhart, Lidéřovice, kostel sv. Linharta, socha, 90. léta 15. stol.; Svatý Linhart z Březence, Biskupství litoměřické, socha, po 1510; Mistr oltáře z Klapého, Litoměřice, Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, inv. č. Do-013, desková malba, oltář z Klapého, po 1493; Jihočeský mistr, Sv. Linhart, Čakov, kostel sv. Linharta, socha z bývalého oltáře, po 1510; Mistr Oplakávání Krista ze Zvíkova, Sv. Linhart, Praha, Národní galerie v Praze, inv. č. P. 4485, socha, po 1520. Srov. Jan ROYT, *Gotické deskové malířství v severozápadních Čechách 1340–1550*, Praha 2015, s. 128–129; L. DRAHOŇOVSKÝ, *Stručný nástin*, s. 181; J. HOMOLKA – J. KROPÁČEK, *Katalog*, s. 244–245, 249; K. CHAMONIKOLA, *Sv. Linhart*, s. 393; Jakub VÍTOVSKÝ, *Nástěnná malba v kostele sv. Linharta v Mušově*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*. II. Brno, Brno 1999, s. 202. Žádné další pozdně středověké svatolinhartské umělecké památky jsme v přehledových pracích nenalezli, viz např. Z. VŠETEČKOVÁ a kol., *Středověká nástěnná malba*, s. 326–328; Josef KRÁSA, *Nástěnné malířství*, in: Rudolf Chadraha (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění I/2*. Praha 1984, s. 567–578; Týž, *Knižní malba*, in: tamtéž, s. 405–439; Jaromír HOMOLKA, *Pozdně gotické sochařství*, in: tamtéž, s. 535–566.

Závěrem

Studie se podrobně zabývala starobylym kultem sv. Linharta (Leonarda) v českých zemích od jeho počátků ve 12. století až po začátek 16. století. Detailním výzkumem všech známých projevů kultu franského opata sv. Linharta, žijícího převážně v prvních dvou třetinách 6. století, se nám podařilo interpretovat povahu, rozšíření a celkový význam svatolinhartské úcty v českém středověku. I když přesné počátky kultu sv. Linharta v českých zemích zůstávají nadále zahaleny tajemstvím, jeho nejstarší projevy v Čechách i na Moravě zaznamenáváme již v první polovině 12. století, pravděpodobně v souvislosti s šířením kultu ze sousedních německojazyčných zemí, především Bavorska či Rakous. Svatolinhartská úcta se v českých zemích etablovala ještě v závěru přemyslovského knížecího období, kdy do konce 12. století stačily vzniknout první tři chrámy zasvěcené sv. Linhartovi. V celém průběhu středověku se v českých zemích v liturgii slavil svátek sv. Linharta nejčastěji ve výroční den Linhartovy smrti 6. listopadu. Jeho připomínka však nebyla výhradní. Zatímco všechny (arci)diecézní chrámy a řádové instituce benediktinů, dominikánů či minoritů slavily Linhartův svátek téměř vždy, čeští cisterciáci si tento svátek připomínali jen výjimečně.

Co se týče svatolinhartských kostelních a oltářních patrocinií, z provedeného výzkumu plyne, že v českých zemích ve středověku existovalo nejméně sedmnáct známých kostelů sv. Linharta, které vznikaly po dlouhý časový úsek od 12. až po závěr 15. století. Rostoucí tendenci měla tato kostelní patrocinia v souvislosti se snahami o dobudování základní farní sítě až do první poloviny 14. století. Naopak, v českém středověku známe jen čtyři oltáře se soliterním či sdruženým patrocinem sv. Linharta. Většina jemu zasvěcených chrámů vznikala na venkově (téměř 90 procent), zatímco svatolinhartské oltáře oproti tomu zase jen v městském prostředí, což souzní s faktem, že u chudších venkovských kostelů se logicky vyskytovaly oltáře, spojené s ustanovením oltářníka nadaného vlastním beneficium, méně často, než v rozvinutých městech. Poměrně silně početně zastoupený kult sv. Linharta tak měl díky významným světeckým patronátům (patron věžňů, hospodářských zvířat, sedláků) ambici prostupovat celou českou středověkou společností. Vysoká koncentrace svatolinhartských patrocinií, jež ve vrcholném a pozdním středověku vznikala zejména v okrajových částech Čech po jejich západním obvodu, popřípadě jen na samém jihu Moravy, pak svědčí pro intenzivní šíření kultu sv. Linharta ze sousedních německojazyčných zemí. Z provedeného výzkumu vyplývá, že svatolinhartská úcta, její koncentrace a rozšíření v českých zemích

od 13. století úzce souvisí s německou vrcholně středověkou východní kolonizací,^{52]} respektive s německým obyvatelstvem, které v Čechách a na Moravě osídlilo zejména přihraniční regiony.

Přesto však kult sv. Linhart, mající v českých zemích delší tradici sahající do první poloviny 12. století, nebyl ani v dalším vývoji středověku výhradní záležitostí německého obyvatelstva a jím osídlených regionů. S relikviemi sv. Linharta během 13. století běžně disponovali pražští i olomoučtí biskupové, rozvíjely se rovněž Linhartovy umělecké i legendické památky. Na rozvoji svatolinhartské úcty se ve druhé polovině 14. století podílel zejména český král a římský císař Karel IV., jenž získal cenné ostatky sv. Linharta (včetně hlavy); osobně načas držel patronát nad Linhartovým staroměstským chrámem a rovněž byl v kontaktu s autorem staročeského *Passionálu* obsahujícího svatolinhartskou legendu. Je možné, že Karlova přízeň mohla hypoteticky souviset s Linhartovým světeckým patronátem přímlyvce a ochránce vězňů, neboť Karel byl v dětství sám internován na Lokti a roku 1337 byl dokonce zajat námořními piráty na Jaderském moři. Kult sv. Linharta zažíval za vlády Karla IV. středověký vrchol obliby, který však neklesal ani za vlády jeho syna Václava IV. Poměrně silnou pozici měla úcta k sv. Linhartovi i v pohusitských českých zemích, kde i přes transformaci a rozdělení české společnosti nejen nezanikla, ale zejména v rozmezí sedmdesátých let 15. století až dvacátých let 16. století se prostřednictvím sochařských a malířských památek dále rozvíjela. Kult sv. Linharta, patrona, vězňů, dobytka či rolníků, tak v českých zemích ani na konci středověku po čtyřech staletích přítomnosti nezanikl.

The cult of the patron saint of prisoners and peasants St. Leonard in medieval Bohemia and Moravia

Summary

The study dealt in detail with the analysis of the ancient cult of the patron saint of prisoners, farm animals or peasants of St. Leonard in the Bohemian lands from its beginnings in the 12th century to the end of Middle Ages. The detailed research of the Frankish abbot St. Leonard cult's manifestations managed to bring

^{52]} K německé východní kolonizaci (*Ostsiedlung*) v českých zemích viz např. Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2012, s. 164–174, 216–233; Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských 1198–1253. Proměna státu a společnosti*, Praha 2002, s. 391–398; Martin SLEPIČKA, *Z nejstarších dějin Hrabové do roku 1538*, in: týž (ed.), *Historie obce Hrabová. Dějiny, památky a osobnosti Hrabové od 13. století po současnost*, Ostrava 2017, s. 11–12; Josef ŽEMLIČKA, *Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy*, Praha 2014, s. 61–76.

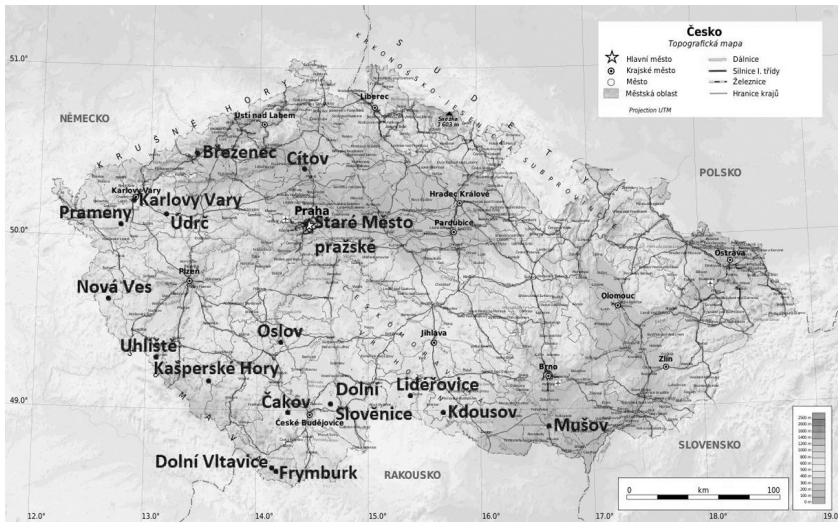

the first comprehensive attempt about the interpretation of the character, expansion and significance of St. Leonard's veneration in the Bohemian Middle Ages. Although the exact beginnings of the cult of St. Leonard in the Bohemian lands remain unclear, its oldest manifestations in medieval Bohemia and Moravia were found in the first half of the 12th century, probably in intimate connection with the spread of cult in neighbouring German-speaking countries, especially Bavaria and Austria. St. Leonard's veneration was established in the Bohemian lands to the end of the 12th century, when the first three churches of St. Leonard were founded.

In the case of church and altar dedications of St. Leonard in the Bohemian lands in the Middle Ages, there were at least 17 known churches of St. Leonard, which originated over a long period from the 12th century to the first third of the 15th century. These church dedications had a growing tendency until the first half of the 14th century. On the contrary, in the Bohemian Middle Ages we know only the four altars with the solitary or associated dedication of St. Leonard. Most of the churches of St. Leonard were created in the countryside (almost 90%), while altars of St. Leonard were created on the other hand only in towns. The relatively strong cult of St. Leonard thus almost permeated the entire medieval Bohemian society. The high concentration of St. Leonard's dedications, which arose in the High and Late Middle Ages especially in the peripheral parts of Bohemia or only in the south of Moravia, testifies about the intensive spread of the St. Leonard's cult from neighbouring German-speaking countries. Since the 13th century, St. Leonard's reverence and its concentration and spread in the Bohemian lands had been related with the German High medieval Eastern colonization, or rather with the German population, which in Bohemia and Moravia inhabited mainly border regions.

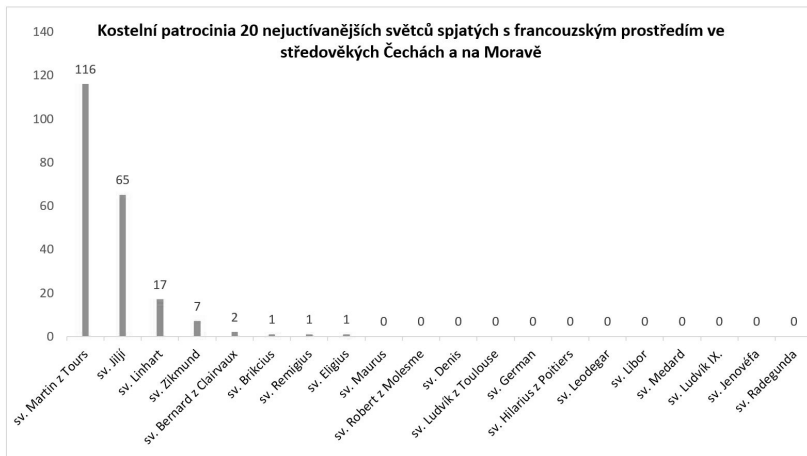
Nevertheless, the cult of St. Leonard, which had the longer tradition in the Bohemian lands dating back to the first half of the 12th century, was not an exclusive German matter. The bishops of Prague and Olomouc usually handled with the relics of St. Leonard and there were the St. Leonard's artistic monuments too. On the development of the St. Leonard's cult in the second half of the 14th century participated the Holy Roman Emperor Charles IV, who acquired valuable relics of St. Leonard and held patronage over the St. Leonard's church in Prague. It is possible that Charles IV favour was connected to Leonard's saint patronage of prisoners, because Charles IV himself was interned at Loket castle in his youth and also in 1337 even captured by pirates on the Adriatic Sea. The cult of St. Leonard had in the Bohemian lands during the reign of Charles IV the medieval peak of popularity, which did not decline even during the reign of his son Wenceslas IV. St. Leonard's reverence had the relatively strong position also in the post-Hussite Bohemian lands, which despite the transformation and division of Bohemian society did not disappear, but the reverence also developed through the six sculptural and painting monuments.

Obr. 1. Středověké kostely a kaple zasvěcené sv. Linhartovi na mapě České republiky

Zdroj: Soukromá sbírka Martina Slepíčky; podkladová mapa z Wikimedia Commons, Martin Tauchman, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f4/Czechia-geographic_map-cz.svg

Obr. 2. Kostelní patronie 20 nejučtívanějších světců spjatých s francouzským prostředím ve středověkých Čechách a na Moravě

Zdroj: Soukromá sbírka Martina Slepíčky

Obr. 3. Pozdně gotický kostel sv. Linharta v Uhlišti (Chudenín, okr. Klatovy) ze závěru 15. století

Zdroj: Wikimedia Commons, RomanM82, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Uhliště_-_kostel_sv._Linharta%2C_obr02.jpg

Obr. 4. Socha sv. Linharta od Mistra Oplakávání Krista ze Zvíkova z doby po roce 1520

Zdroj: Wikimedia Commons, NoJin, Národní galerie v Praze, inv. č. P4485, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7d/Sv._Linhart%2C_Mistr_Oplakávání_Krista_ze_Zvíkova_%28po_1520%29%2C_Národní_galerie_v_Praze%2C_inv._č._P_4485.jpg

Žlutice v pozdním středověku. „Rezidenční“ město rytířů z Vřesovic (1427–1537)

Jan BOUKAL

Abstract: In the late middle ages, the town of Žlutice was one of the seats of Knights of Vřesovice, Bohemian war aristocracy from the Hussite Wars period. Knights of Vřesovice tried to make Žlutice their „residence“, but they were not succesful and this effort financially ruined them.

Key words: Medieval Bohemia; nobility; towns; late middle ages; knight of Vřesovice; Žlutice; residences

Úvod

Žlutice jsou v současné době poměrně malým městem v jihovýchodní části okresu Karlovy Vary. K současnému vnímání Žlutic jakožto periferie přispěly zejména události po druhé světové válce, kdy byla značná část místního obyvatelstva vysídlena a status okresního města, kterým byly Žlutice již od poloviny 19. století, byl přenesen na blízkou Toužim. Město Žlutice se nachází na Žlutické (Tepelské) vrchovině ve svahu při horním toku řeky Střely. Dnešní počet obyvatel (zhruba 2400) a určitá odlehlost města, stojícího stranou hlavní komunikace mezi Karlovými Vary a Prahou, již dnes nedávají příliš tušit, že se v minulosti jednalo o důležité politické a hospodářské centrum na rozmezí Loketska a Žatecka a prakticky vzato vlastně o jedno z mála měst mezi Loktem a Rakovníkem. Žluticemi procházela stezka od Chebu (respektive od Norimberku) směrem na Prahu. Oficiální cesta v minulosti vedla přes Loket, Ostrov, Kadaň, Žatec, Louny a Slaný, mnozí kupci však raději volili trasu vedoucí přes Žlutice, Chomutov, Libochovice a Budyni. Žlutice byly rovněž významným církevním centrem jakožto sídlo jednoho z děkanátů žateckého arcijáhenství.^{1]}

Město Žlutice vzniklo jako lokace pánů z Oseka-Rýzmburka již v polovině 13. století v místě starší osady a rod zakladatelů zde setrval až do roku 1415, kdy bylo město prodáno Jindřichovi z Elsterberka. Město bohatlo zejména na výběru cla a průvozu rozličného zboží, a to i navzdory tomu, že cesta z Prahy na Cheb a dále na Norimberk, procházející Žluticemi, byla od

[1] Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* 8, Praha 2011, s. 876–884; Český statistický úřad, <https://www.czso.cz/documents/10180/32853387/1300721603.pdf/cba-78096-1cf5-4fde-b20a-3074b2f135f9?version=1.0> [cit. dne 20. 10. 2016]. K trase cesty viz Robert ŠIMŮNEK, *Územní a rezidenční strategie české šlechty ve středověku. Doména Zajíců z Házmburka*, *Historická geografie* 46, č. 1, 2020, s. 7–71, zde s. 15 a 61. Dr. Robertu Šimůnkovi velice děkuji za cenné připomínky k tomuto textu.

časů Karla IV. zapovězená. Obchodníkům, kteří tudy cestovali, mělo být jejich zboží zabavováno. Po Elsterberkově smrti držela město vdova po něm Markéta ze Šternberka. V roce 1427 město dočasně obsadil vůdce severočeských husitů Jakoubek z Vřesovic, který byl z Žlutic záhy vyhnán postupujícím křížáckým vojskem. Záhy po porážce křížáků v bitvě u Tachova se výše uvedený hejtmán Jakoubek do města vrátil a roku 1431 Žlutice od Markéty ze Šternberka koupil, čímž svou držbu tohoto města legalizoval, později mu bylo zapsáno do zemských desek. Jakoubkův rod pak ve Žluticích setrval až do roku 1537, kdy je jeho pravnuke Jan II. Žlutický z Vřesovic prodal Jindřichovi z Plavna.²¹

Podobně jako jiné šlechtické rody, jejichž moc vzrostla během husitských válek, se i rytíři z Vřesovic pokoušeli „vizualizovat“ své nově nabyté postavení v rámci české stavovské obce. Jakoubkovi a jeho potomkům v tomto směru nejvíce posloužilo nejreprezentativnější sídlo, jež si v čase po husitských válkách udrželi. Je možná až příliš troufalé označit Žlutice pojmem šlechtické „rezidenční město“. Primárním kritériem pro užívání tohoto označení je rezidenční funkce města, a patrně není na škodu užívat pojem i v širším slova smyslu, tedy ve významu sídelního města, spojujícím v sobě navíc funkce militárního, hospodářského, správního, reprezentativního a sakrálního centra. Ne všechna „rezidenční města“ v sobě ovšem spojovala všechny uvedené funkce a současně ne všechny lze s ohledem na pramennou základnu vysledovat.³¹

21 August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII. Plzeňsko a Loketsko*, Praha 1998, s. 207; Tomáš VELÍMSKÝ, *Hrabišici. Páni z Rýzmburka*, Praha 2002, s. 222; František PALACKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské z archivův domácích i cizích II.* (dále jen AČ II, stejným způsobem zkráceny i názvy dalších svazků této obecně známé ediční řady), Praha 1842, s. 475; August MÜLLER (ed.), *Quellen und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönaun bis zum Jahre 1500*, Prag 1929, s. 132. O Jakoubkovi z Vřesovic podrobně s odkazy na všechny prameny Jan BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic († 1462). Cesta chudého moravského rytíře k vládě nad severozápadními Čechami*, České Budějovice 2016. Viz též poznámka č. 1.

31 Z českého prostředí lze v souvislosti se studiem šlechtických rezidenčních měst pozdního středověku a počínajícího raného novověku uvést například tyto práce: Robert ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, Praha 2013, s. 42–66; Týž, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*. in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka a kol., *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura středověké společnosti*, Praha 2008, s. 285–325; Týž, *Město jako výrazový prostředek osobní reprezentace. Chyšé a Rabštejn za Buriana II. z Gutštejna († cca 1489)*, in: Dana Dvořáčková-Malá – Jan Zelenka a kol., *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009, s. 337–361; Týž, *Jirkov – "rezidenční" město Glaců ze Starého Dvora*, in: Petr Rak a kol., *Comotovia 2009: sborník příspěvků z konference věnované 200. výročí regionálních vojenských akcí napoleonských válek (1809–2009)*, Chomutov 2010, s. 49–72; Týž, *Die adelige Residenzstadt im spätmittelalterlichen Böhmen*, *Mitteilungen der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen. Neue Folge. Stadt und Hof*, vol. 8, 2019, s. 55–80; Týž, *"Dobrá vrchnost" a její rezidenční město. Mladá Boleslav kolem roku 1500*, *Středočeský sborník historický* 46, č. 2, 2020, s. 11–82; Týž, *"Dobrá vrchnost" a její rezidenční město. Jindřichův Hradec kolem roku 1500*, *Jihočeský sborník historický* 90, 2021, s. 61–141; Petr VOREL, *Rezidenční a vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*, Pardubice 2001; Eva RICHTEROVÁ, *Rezidence*

Rytíři z Vřesovic jako držitelé města Žlutice

Jak již bylo uvedeno, prvním příslušníkem rodu Vřesovců, který ovládal město Žlutice, byl husitský hejtman Jakoubek. První zmínka o něm pochází z jara 1426. Původně byl tento z Moravy pocházející rytíř pouze hejtmanem v Bílině, kterou uzmul pánům z Koldic a v níž se choval, jako kdyby byl tamní vrchností. Po vítězné bitvě u Ústí nad Labem se stal vůdčí osobností severočeských husitů a nedlouho po bitvě u Lipan ovládal několik významných měst a hradů v severozápadních Čechách, které ukořistil během válečného období (kromě Žlutice se jednalo např. o hrady Andělská Hora, Kostomlaty a Kyšperk a o města Bílina, Teplice a Ústí nad Labem). Hlavním sídelním městem se pro něj Žlutice staly teprve po husitských válkách, kdy navrátil své dosavadní hlavní sídlo, severočeskou Bílinu, předchozím vlastníkům, tedy pánům z Koldic. Již v čase husitských válek měly Žlutice pro Jakoubka velký význam a byly pro něj základnou, odkud podnikal své výpady na Loketsko a Chebsko. Militantní Jakoubek se věnoval převážně posilování opevnění města a městských hradů a někdy v průběhu roku 1441 měl údajně ve Žluticích podpořit založení špitálu.^{4]} Během 40. a 50. let byly Žlutice častým místem šlechtických sjezdů a odehrávaly se zde například soudy, v nichž hrál Jakoubek často úlohu smířícího soudce.^{5]} Jakoubek společně se žlutickou městskou radou pronajímal zádušní majetky žlutického kostela, které snad vnímal jako dostupnou finanční rezervu, místním měšťanům.^{6]} Za jeho vlády se dařilo ve městě rozličným řemeslům – nacházíme zde kováře, tesaře, ševce, sladovníky, pivovarníky a řezníky. Na sklonku jeho života byla hodnota Žlutice s veškerým příslušenstvím odhadnuta

Alberta ze Šternberka ve Šternberku na severní Moravě, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná a kol., *Korunní země v dějinách českého státu. III, Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Praha 2007, s. 171–185; Petr KOZÁK: *Dvůr a rezidence Bernarda ze Žerotína a z Fulneka ve světle testamentu z 23. 7. 1532. Alternativa zaniklého zeměpanského dvora pro opavskou nobilitu?*, in: Lenka Bobková – Jana Konvičná a kol., *Korunní země v dějinách českého státu. III, Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století*, Praha 2007 s. 217–231.

4] K Jakoubkovým osudům a majetkům podrobněji J. BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic*, s. 21–98, 113–121; srovnej též A. SEDLÁČEK, *Hrady XIII*, s. 207; Karl FLEIBNER, *Dějiny města Žlutice v chronologickém podání*, Žlutice 2012, s. 22; Vladimír BYSTRICKÝ, *Západní Čechy v husitských válkách*, České Budějovice 2013, s. 301.

5] Např. AČ III., s. 27, 61; AČ IV., s. 405–406; AČ XIV., s. 10–11; Blažena RYNEŠOVÁ – Josef PELIKÁN (ed.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, Praha 1954, s. 127–128.

6] Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond Archiv města Žlutice, sign. Žlutice 1, Památná kniha městské rady 1435–1648, fol. 24, nro. I. Jedná se především o tzv. smlouvu o Mlýnce, jejímž prostřednictvím získal žlutický měšťan Pehlík do dědičného nájmu záduší v Mlýncích a Mnichovickách, které původně patřilo k oltáři Všem svatých žlutického kostela. Současně ale také ustanovil novou výši platu pro žlutického faráře a výši dávek na chod městské školy, viz Státní okresní archiv Karlovy Vary, fond Archiv města Žlutice, sign. Žlutice 2, Památná kniha městské rady 1444–1584, fol. 2–3.

na 8000 hríven stříbra.^{7]} Jakoubek, žatecký a litoměřický krajský hejtman a výrazná postava české politiky doby bezvlády, zemřel koncem roku 1462.^{8]}

Po Jakoubkově smrti zdědil Žlutice Jakoubkův jediný syn Jan. Ten již za otcova života získal zkušenosti se správou rodových majetků (správoval Chomutov, jenž byl jeho soukromou „rezidencí“ a později hrady Egerberk a Kostomlaty). Jan coby „dobrá vrchnost“ reagoval na aktuální potřeby Žlutických a ve městě přísně trestal všemožné nepravosti, od špatných měř a vah až po cizoložství. Poslední uvedený bod je poměrně neobvyklý, jelikož takovéto záležitosti byly většinou nepsanou mírou. V případě Žlutic se tak jedná o pozoruhodný doklad toho, kterak se vrchnost vkládala do vnitřních záležitostí ve městě. Na rozdíl od otce věnoval Jan patrně velkou péči městskému kostelu, jak bude ještě připomenuto. Jan již roku 1467 předal většinu rodových majetků svým pěti synům (Jarošovi, Janu Ilburkovi, Jakubovi, Jindřichovi a Janovi), kteří si je rozdělili prostřednictvím dílčí smlouvy, a sám si ponechal pouze Žlutice. Byl věrným straníkem Jiřího z Poděbrad, jehož nepřátelé Vřesovcovi roku 1469 vypálili městečko Útvina. Jan se svolením krále Jiřího přesídlil Útvinské ke tvrzi v Toužimi, kde začal budovat nové hrazené město, na které přešla všechna privilegia vypáleného městečka. Jedná se o jeden z mála zdokumentovaných případů translace práv v našem prostředí. Toužim v pozdějších dobách svým významem Žlutice převýšila. Jan se posléze již příliš v pramenech nevykytuje, nejspíš zemřel roku 1478.^{9]}

Novým pánem města se stal Janův nejmladší syn Jan I. Žlutický z Vřesovic, který měl sice na základě smlouvy se svými bratry z roku 1467 získat Toužim a Bukovinu u Mašt'ova, ale tyto majetky ve výsledku převzal jeho starší bratr Jindřich z Vřesovic. Žlutice se roku 1471 staly místem Janova svatebního veselí, neboť po Janově sňatku s neznámou dcerou Jana z Gutštejna v Rabštejně nad Střelou se oslavy přesunuly právě do „rezidenčního“ města

7] AČ XXXVII/2, s. 1494–1495.

8] Tamtéž, s. 1548–1551. Srovnej J. BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic*, s. 98.

9] O Janovi nejpodrobněji Jan BOUKAL, *Jan z Vřesovic (†1478) - ve stínu slavného otce*. Památky, příroda, život: vlastivědný čtvrtletník Chomutovska a Kadaňska 47, č. 3, 2015, s. 7–16; Týž, *Počátky rodu erbu půlměsíce. Rytíři z Vřesovic v pozdním středověku*, Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2015, s. 96–105; Antonín HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV/2*, Praha 1960, s. 129–130, A. SEDLÁČEK, *Hrady XIII*, s. 207; Rudolf URBÁNEK, *České dějiny III. Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 783. Smlouvu mezi bratry Vřesovci viz Národní archiv Praha, Úřad desk zemských-listiny (1351–1526), inv. č. 474, in: monasterium.net, URL </mom/CZ-NA/UDZ-L/474/charter> [cit. dne 6. 5. 2022]; A. MÜLLER (Hg.), *Quellen und Urkundenbuch des Bezirkes Teplitz-Schönau*, s. 343–345. O Toužimi viz A. HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV/2*, s. 137–138; Jan PELANT, *Města a městečka západočeského kraje*, Plzeň 1988, s. 287–288; Antonín MAŘÍK, *Toužim a Útvina – stručné dějiny dvou západočeských městeček*, Historický sborník Karlovarska I, 1993, s. 59–60, 64. K zásahům vrchnosti do vnitřních záležitostí ve městě viz např. R. ŠIMŮNEK, *„Dobrá vrchnost“ a její rezidenční město. Jindřichův Hradec kolem roku 1500*, s. 91–111 nebo týž, *„Dobrá vrchnost“ a její rezidenční město. Mladá Boleslav kolem roku 1500*, s. 58–65.

Vřesovců.^{10]} Znovu se staly Žlutice místem svatby roku 1488, kdy sem Jan I. pozval Kadaňské na svatbu své neteře.^{11]} Za Janova života došlo k hospodářskému rozkvětu Žlutic, neboť se mu podařilo vyprosit si od krále Vladislava Jagellonského nová privilegia, která umožnila pořádat ve městě další trhy.^{12]} Samotný Jan pak Žlutickým roku 1489 potvrdil všechna dřívější privilegia.^{13]} Velká část Janova života byla vyplněna drobnými bojůvkami s Chebem, bramborským markrabětem Albrechtem Achillem a bamberskými biskupy.^{14]}

Na sklonku svého života začal Jan I. Žlutický pronajímat žlutickým měšťanům své louky v okolí města. Jaká byla jeho motivace, není jasné. Nevyužívané louky ovšem pronajímala vrchnost svým poddaným i jinde.^{15]} O Janově životě zanechal jedinečné svědectví známý německý student Johannes Butzbach, který jej popsal jako „zavilého kacíře“ a „hříšného člověka“, který posedával po hospodách a měl dosti obhroublý smysl pro humor a zálibu v mladých dívkách. Panství se po jeho smrti ujal jeho syn Burian z Vřesovic (z prvního manželství s neznámou dcerou Jana z Gutštejna), který svého otce přežil jen o několik let.^{16]}

10] Friedrich BERNAU, *Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatkunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren*, Prag 1903, s. 246. Bernau nazývá Jana Jakubem. Srovnej Jiří JÁNSKÝ, *Hroznatovci a páni z Gutštejna*, Domažlice 2009, s. 144–145, 494. Jánský nazývá Jana dokonce „Jakubem Žlutickým“. Otec nevěsty, Jan z Gutštejna, byl bratrem Buriana z Gutštejna.

11] Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani, Sběrka missivů a jiných písemností městské kanceláře Kadaň, karton I, inv. č. 41.

12] Koncem srpna 1478 potvrdil král Janovi privilegia, která se týkala dědického práva ve Žluticích a rovněž udělil Žlutícím právo druhého výročního trhu v den svatých Šimona a Judy, přičemž trh měl trvat osm následujících dní, a právo druhého týdenního trhu, který se měl konat každé úterý. Žlutičtí pak chebské městské radě oznamovali, že získali nový výroční trh a žádali, aby byla v Chebu tato zpráva veřejně provolána – viz Státní okresní archiv Karlovy Vary, Archiv města Žlutice, sign. L10; edičně vydal A. HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV/2*, s. 190–191, srovnej též A. SEDLÁČEK, *Hrady XIII*, s. 207; J. PELANT, *Města a městečka západočeského kraje*, s. 300; Marie NOSKOVÁ, *Nástin správy poddanského města Žlutic*, Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 1957, s. 41. První výroční trh získali Žlutičtí již za časů krále Václava. O právu prvního týdenního trhu však bohužel nic nevíme.

13] Na počátku prosince 1489 potvrdil Jan městu Žlutice jeho výsady dvěma listinami. Konkrétně se jednalo o listinu pánů z Rýzmburka z roku 1389, listinu krále Václava IV. z roku 1416, listinu Jindřicha z Elsterberka z roku 1418, listinu Jakoubka z Vřesovic z roku 1434, listinu Jakoubka a Jana z roku 1445, potvrzující svobodný obchod se solí, a listinu krále Vladislava z roku 1478 – Státní okresní archiv Karlovy Vary, Archiv města Žlutice, sign. L12 a L13; A. HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV/2*, s. 291–294; Franz KURSCHNER, *Die Stadtrecht von Luditz*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 5, 1867, s. 28; A. SEDLÁČEK, *Hrady XIII*, s. 207–208; K. FLEIBNER, *Dějiny města Žlutic*, s. 26.

14] Jiří JÁNSKÝ, *Kronika česko-bavorské hranice V*, Domažlice 2005, s. 29–30, 32, 36–37, 40–41.

15] Státní okresní archiv Karlovy Vary, Archiv města Žlutice, sign. L14 a L15. M. NOSKOVÁ, *Nástin správy poddanského města Žlutic*, s. 41.

16] Horst PREIß (Hg.), *Böhmen wie es Johannes Butzbach von 1488–1497 erlebte*. München 1958, s. 26; Karel DVOŘÁK, *Humanistická etnografie Čech. Johannes Butzbach a jeho Hodoporicon*,

Za jeho nezletilého nevlastního bratra Jana II. Žlutického (jeho matkou byla Johanka z Kolovrat) spravoval Žlutice v letech 1501–1508 strýc Jindřich, který se tehdy dle Žlutic dokonce psal. Jindřich, o kterém jsme se již zmínili dříve, byl poměrně pozoruhodnou osobností. Z pramenů vysvítá, že se snažil získat všechny rodové majetky a sám je ovládat, tedy obnovit stav z doby svého děda Jakoubka. Před poručnictvím nad Janem II. Žlutickým ovládal nejprve Toužim, posléze Bílinu, kterou získal jako zástavu od Koldiců, a po odchodu ze Žlutic se stal pánem Brozan nad Ohří. Jeho potomci se pak nazývali Brozanskými z Vřesovic.^{17]}

Jan II. Žlutický se během svého života nesmírně zadlužoval u žlutických měšťanů, jak dokládají zápisy ze žlutických městských knih. Měšťanům rovněž ve velké míře prodával své pozemky v okolí města, za které si nechával platit solí. V této souvislosti je důležité zmínit, že Vřesovci již roku 1445 povolili Žlutickým svobodný obchod se solí a potvrdili jej v roce 1489, pod podmínkou placení roční solné dávky. S ohledem na Janovu zadluženost nebylo zrovna šťastné, že se ve Žluticích vzdal práva odúmrti a rozhodl se, že po Žlutických nebude vymáhat peněžní půjčky.^{18]} Z doby Jana II. pochází honosné erbovní desky z městských bran i hraniční kameny („patníky“) v okolí města s vřesovickými a šlikovskými erby, které se nacházely v okolí města. Znaky na branách a patnicích musely vzniknout v součinnosti města a vrchnosti. S Janem II. jsou ovšem spjaty i nové zvony, které nechal zhotovit pro žlutický kostel. První u mistra Matyáše z Nového Města pražského, zatímco druhý, zvaný Polední, odlil žlutický konvář mistr Ondřej. Jan II. Žlutický dočasně zastával úřad hejtmana Žateckého kraje a za jeho života se ve městě rozmohlo pivovarnictví. Roku 1537 byl však již tak zadlužený, že město

Praha 1975, s. 28–29; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526)*. 4. *Venkovský lid, národnostní otázka*, Praha 1999, s. 131; J. BOUKAL, *Počátky rodu erbu pŭlměsice*, s. 173–178. Janova druhá manželka Johanka Libštejská z Kolovrat, kterou si měl Jan vzít dle Butzbachova svědectví pouze pro peníze, byla již poměrně letitá a Jan si ji zošklivil. Proto se snažil Butzbacha donutit k tomu, aby mu vodil do Žlutic mladé děvečky ze svého předchozího působiště. Butzbach tento Vřesovcův vulgární návrh odmítal, a to tak dlouho, dokud mu Vřesovec nesebral jeho „lepší šaty“ a neuzamknul je u sebe v truhlici. Poté Butzbach naoko na Janův návrh přistoupil, ale ve skutečnosti nešel shánět do Čichalova mladá děvčata, nýbrž sem ze služby utekl a vrátil se ke svému předchozímu pánovi. Jednou musel jet z Čichalova se svým staronovým pánem do Žlutic a ze strachu, aby se zde nesetkal s Janem I. Žlutickým z Vřesovic, se ukryl v tamní hospodě. Tento úkryt mu byl málo platný, neboť Jan jej zde stejně našel a slíbil mu, že mu neublíží, a dokonce mu vrátí šaty, pokud splní jeho úkol. Butzbach měl zajít do stáje, kde byl kůň s falešným přivázaným ocasem, který měl ukořistit a přinést jej Vřesovcovi. Butzbach souhlasil, dotčený ocas skutečně přinesl, a jeho šaty se mu vrátily, ale za tento svůj skutek se styděl, neboť se dopustil krádeže, a to ještě z popudu „hříšného člověka“.

17] J. BOUKAL, *Počátky rodu erbu pŭlměsice*, s. 161–167.

18] O půjčkách a prodejích Jana II. Žlutického viz Státní okresní archiv Karlovy Vary, Archiv města Žlutice, sign. Žlutice 2, Památná kniha městské rady 1444–1584, folio nečíslováno; Tamtéž, sign. L17, L18, L19, L20, L28, L29; A. HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV/3*, Praha 1961, s. 197. Solná privilegia viz poznámku č. 13.

prodal svým sousedům Plavenským za 12 800 kop grošů. Posléze dočasně předsídlil na hrad Skalka v Českém středohoří a podle Sedláčkova názoru zemřel před rokem 1551.^{19]}

Žlutice jako „rezidenční“ město

Jak již bylo zmíněno na začátku této studie, „rezidenční města“ jsou poměrně nehomogenní skupinou, kam lze například vedle Českého Krumlova řadit třeba i Rabštejn nad Střelou. Rozličné prvky, z nichž rezidenční město sestává (např. skladba a fungování dvora, reprezentativnost architektury apod.) byly v konkrétních případech diametrálně odlišné. V případě Žlutic můžeme za dvůr označit samotnou šlechtickou rodinu, její úřednictvo a všechny ostatní osoby, které zajišťovaly jeho chod. Pramenů pro studium žlutického úřednictva z doby Vřesovců je nemnoho. Jména několika žlutických purkrabích nevymizela z psané historie jen díky jejich korespondenci s chebskou městskou radou (Václav z Nežichova, 1471–1476; Václav z Vřesína, 1483; Michel von Hoyschen, 1508–1509; Jan Kotrba 1514; Václav z Nežichova, patrně syn předchozího Václava, 1516).^{20]} Lze přinejmenším uvažovat o menší kanceláři s písařem, byť je možné, že funkci písaře mohl ve Žluticích vykonávat pouze nějaký klerik, který měl i další povinnosti. Úřednická složka žlutické „rezidence“ Vřesovců patrně nebyla příliš početná.^{21]} Stejně tak nemusela být příliš početná ani její „služebná“ složka. Zatímco městské hradby střežili místní měšťané, trvalá posádka dvou žlutických hradů (městského hradu a tzv. Nového hrad, pozdějšího Nevděku) a předsunuté bašty Mazanec, byla patrně nepočtená, jak můžeme soudit na základě poznatků o sídlech významnějších velmožů v téže době (např. Rožmberků). Jelikož se žlutický hrad nacházel přímo ve městě, to sloužilo jako jeho hospodářské zázemí. Hospodářské fungování rezidenčního sídla Vřesovců tedy patrně zajišťovali místní měšťané.^{22]}

Fortifikace (hrady, městské brány a hradby) stavěné či přestavované rodem Vřesovců nebyly pohybými pevnostmi, nýbrž i militárními symboly, které mohly podtrhovat nenadálý vzestup rodu v rámci české stavovské obce. V době Vřesovců obepínaly město zhruba čtvercového půdorysu na ploše o rozměrech 400 x 280 metrů mocné hradby a do města se vstupovalo čtyřmi branami (Horní,

19] Podrobněji J. BOUKAL, *Počátky rodu erbu půlměsíce.*, s. 178–184. O zvonech viz Gertrude TRÄGER, *Denkmäler im Egerland. Kreis Luditz, Eichstätt* 1993, s. 193.

20] Státní okresní archiv Cheb, fond I (Archiv města Chebu), karton 501, fasc. 691, A2940/2,3, 9,20,22, 26; Karl SIEGL, *Die Kataloge des Egerer Stadtarchivs*, Eger 1900, s. 286.

21] Srovnej R. ŠIMŮNEK, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, s. 292–301.

22] Srovnej tamtéž, s. 301–308 nebo Robert ŠIMŮNEK – Roman LAVIČKA, *Páni z Rožmberka 1250–1520: jižní Čechy ve středověku: kulturněhistorický obraz šlechtického dominia ve středověkých Čechách*, České Budějovice 2011, s. 73.

Chyšskou, Vodní a Paví). Celé město navíc obklopoval příkop. Do dnešních dob se dochovaly desky ze dvou z těchto bran. Na desce z tzv. Chyšské brány je dodnes nápis „*Kdo gy bude kaziti musy sweho nasaditi a. I. 5. 23. Prawda.*“. Text byl varováním těm, kteří by se pokusili bránu poškodovat. V případě poškození měl náklady na opravy uhradit ten, kdo bránu poškodil. Deska byla rovněž opatřena znaky pánů z Oseka-Rýzmburka (popř. má tento znak s hráběmi symbolizovat samotné město), Vřesovců a zpodobněním kalicha, tedy symbolu utrakvistické víry místních vládců. Stejným způsobem se dochovala i jiná deska z tzv. Horní brány se stejnými erby a motivem kalicha, avšak bez nápisu. Tato druhá deska je svým provedením o úroveň níže než deska předchozí a jelikož na ní schází datum, nelze vyloučit, že může být staršího data. Na základě dochovaných vyobrazení města Žlutice ze sklonku 17. století se může jevit, že městské brány dosahovaly značné výšky. Předimenzovaná výška městských bran při novověkém zobrazování měst není ničím ojedinělým, a spíše než o zachycení reálné podoby se zde jedná o vyjádření významu těchto staveb. Brány byly zbořeny v 1. polovině 19. století.^{23]}

Vlastní sídlo Vřesovců, tedy areál žlutického hradu (pozdějšího plavenského a kokořovského zámku), bylo zbořeno v roce 1761 a jeho přibližnou podobu známe jen díky starším vyobrazením. Jednalo se o dvoupatrovou stavbu, na kterou navazovala kratší pravoúhlá křídla. Předchůdce zámku, středověký hrad, byl nejspíše čtverhranného půdorysu a vznikl patrně již na konci 14. století za vlády pánů z Oseka-Rýzmburka. Žlutický hrad byl nepochybně stavbou reprezentativní, ale Jakoubek z Vřesovic jej patrně nepovažoval za dostatečně obranyschopnou pevnost, a proto zabezpečil město stavbou dalších dvou fortifikací. Na sever od města nechal vystavět předsunutou baštu zvanou Mazanec, jejímž nejlépe viditelným pozůstatkem je dnes mohutný násep. Vnitřní zástavbu Mazance není možné kvůli vestavbě hřiště rekonstruovat. Patrně zde byly i obytné budovy (nejspíš obydlí strážných), jak dokládá nález zlomku kachle. Prostřednictvím pevnůstky Mazance se snažil Jakoubek kompenzovat nevýhodnou polohu města ve svahu, jak již bylo uvedeno. Na vrchu jižně od města nechal Jakoubek vystavět „Nový hrad“, který později získal jméno Nevděk. Hrad s malým jádrem obepínal násep a příkop. Dle předpokladu Milana Sýkory (na základě jeho terénních výzkumů) byl Nevděk nejspíš opatřen dvěma předsunutými opevněními. Ke hradu se přistupovalo po umělé

23] K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* 8, s. 879; Alžběta KRATOCHVÍLOVÁ – Tomáš KAREL, *Opevnění města Žlutice. Návrh na prohlášení za kulturní památku, nepublikovaný rukopis uložený na NPÚ v Lokti*, Locket 2014; Vladislav RAZÍM, *Středověká opevnění českých měst. 2. díl – Katalog Čechy*, Praha 2020, s. 1072–1077; zde reprodukce 2, vyobrazení města ze 17. století, originály viz Sbirka Muzea Karlovy Vary, př. č. 2-2020, inv. č. Uo 983. Srovnej též Vladislav RAZÍM – Petr MACEK (red.), *Zkoumání historických staveb*, Praha 2011, s. 37 a R. ŠIMŮNEK, *Reprezentace české středověké šlechty*, s. 44–45, 161, 163–164. K otázce zobrazování poddanských měst v raném novověku podrobně Robert ŠIMŮNEK, *Obraz šlechtického panství v Čechách 1500–1750*, Praha 2018, s. 122–166.

vytvořené rampě ze zeminy. Do zhruba lichoběžníkového jádra se vstupovalo po mostě skrze věžovou bránu. Stával zde palác, patrně propojený s věží, a studna. Nevděk byl donedávna považován za Jakoubkovu soukromou rezidenci, z níž měl dobrý rozhled na město a blízké okolí, a nebyl považován za příliš zdařilou pevnost. Rezidenční funkci drobná palácová stavba na hradě bezpochyby měla, ovšem podle nejnovějších výzkumů Milana Sýkory byl hrad mnohem rozsáhlejší, než se předpokládalo a byl zde i dostatek prostoru pro umístění velkých palácových zbraní.^{24]}

Kromě fortifikací tvořil a dodnes tvoří dominantu města kostel sv. Petra a Pavla, který začal být budován již v 1. polovině 14. století. Za vlády Vřesovců byl stavebně upravován. Hlavní loď byla dokončena roku 1447, severní loď vznikala mezi lety 1481–1494 a k dostavbě jižní lodi došlo někdy po roce 1536. Na konci 15. století byla také vystavěna severozápadní věž, východní byla zvýšena. Janem II. Žlutickým byly pro kostel objednány nové výzvy. Z doby Vřesovců (po roce 1460) pochází fresková výzdoba kostela, tudíž lze uvažovat, že vznikla z jejich popudu a peněz. Iniciátorem vzniku výzdoby tedy mohl být Jan z Vřesovic. Je velmi pravděpodobné, že zde rovněž byli všichni držitelé města z námi sledovaného rodu (s výjimkou Jana II. Žlutického) pohřbeni. Dle Gertrudy Träger se přímo v kostele dokonce nacházel náhrobek se znamením půlměsíce a nápisem „WRZESOWITZ“, patřící blíže neurčenému členu rodu. Tradičním rodinným pohřebištem se však žlutický kostel ve výsledku nestal. Vzniklo jich hned několik, např. v klášteře observantů v Krupce, a dále menší pohřebišť v Teplicích, Brozanech a v Kostomlatech pod Milešovkou. Přesto mohl žlutický kostel hrát pro Vřesovce důležitou roli místa paměti a prostředku jejich reprezentace. Další sakrální památkou na Vřesovce byl již dříve připomenutý špitál, k němuž byla později přistavěna kaple.^{25]} Jak již bylo zmíněno dříve, vláda žlutických Vřesovců se odrážela nejen uvnitř města, ale i za jeho hradbami. V blízkosti Žlutic byly nalezeny pozdně středověké hraniční kameny („patníky“) s erby – z jedné strany s erbem Vřesovců, z druhé strany s erbem Šliků.^{26]}

24] Tomáš DURDÍK, *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*, Praha 2000, s. 356–357, 378, 647–648; Libor WETTENGL, *Žlutický hrad Nevděk*, České památky č. 1–2, 2006, s. 4–6; Milan SÝKORA, *Hrady doby husitské*, Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2015, s. 119–128; Týž, *Žlutické hrady Jakoubka z Vřesovic*, v přípravě.

25] Emanuel POCHE a kol., *Umělecké památky Čech 4 (TŽ)*, Praha 1982, s. 443–446; Michal HAUER *Nástěnné malby v kostele sv. Petra a Pavla ve Žluticích (okr. Karlovy Vary)*, Bakalářská práce Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2007, s. 45; G. TRÄGER, *Denkmäler im Egerland. Kreis Luditz*, s. 193. O pohřebišťích Vřesovců viz J. BOUKAL, *Počátky rodu erbu půlměsíce*, s. 196–198; Zuzana KŘENKOVÁ, *Pohřebišťe pánů z Vřesovic v zaniklém klášteře františkánů observantů v Krupce*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 29, 2012, s. 109–114.

26] Dosud byly nalezeny 4 takovéto kameny či patníky – jeden se nachází v lapidáriu žlutického muzea, dva na dvoře muzea tamtéž a čtvrtý se nalézá v depozitáři muzea v Karlových Varech. Sdělení Ing. Romany Borusikové z Muzea Karlovy Vary ze dne 24. 2. 2015.

Závěr

Město Žlutice se jakožto šlechtická rezidence nemohlo srovnávat s rezidenčními městy příslušníků panského stavu (např. rožmberským Českým Krumlovem, perštejnskými Pardubicemi, házmburskou Budyní, šternberskou Bechyní, rožmitálskou Blatnou, lobkovickou Kadaní a dalšími), bylo jen jakousi jejich chudší analogií.^{27]} Rozhodně však bylo o úroveň výše než rezidenční města některých jiných zbohatnuvších příslušníků rytířského stavu.^{28]} Nacházíme zde nemálo projevů šlechtické reprezentace Vřesovců, ať již se jednalo o jejich sídla, péči o městský kostel či zpodobňování erbu na městských branách a patnicích v okolí města, iniciované městem jakožto projev sepeřít s vrchností. Lze předpokládat, že erby se mohly nacházet i při vstupu do jejich městského sídla, popř. mohly být užity i jinde v jejich výzdobě. Při poznávání žlutického městského hradu jsme však bohužel odkázáni pouze na písemné a ikonografické prameny. Jelikož víme, že se ve městě konaly sjezdy, trhy, svatby a jiné festivity, město muselo být na tyto druhy aktivit připraveno a disponovat pro uvedené případy dostatečným zázemím, o němž se nám bohužel nedochovaly žádné známé prameny.

Za analogická města českého pozdního středověku, v nichž se husitští i katoličtí zbohatlíci 15. století snažili vytvořit stálá a reprezentativní rodová sídla, můžeme považovat třeba Ústěk (Václav Carda z Petrovic), Chomutov (páni z Weitmile) či Poběžovice (Ronšperkové), nebo poněkud anomální Rabštejn nad Střelou (Caltové z Kamenné Hory, později Burian II. z Gutštejna, pro nějž se stal Rabštejn spíše „zástupným“ nežli reálným sídlem).^{29]} Mnoho shodných rysů lze spatřovat i v se Žluticemi sousedící Chyši, kde docházelo zejména za vlády současníka Jana z Vřesovic a jeho nejmladšího syna Jana I. Žlutického Buriana II. z Gutštejna k rozsáhlým stavebním aktivitám (hrad, hradby, kostel, klášter, špitál). Vřesovické Žlutice oproti gutštejnské Chyši postrádaly pouze klášter, což můžeme snad spojovat s utrakvistickou vírou Vřesovců. Stejně jako na dříve zmíněném Rabštejně však ani na Chyších Gutštejn reálně nesídlil, čímž se opět od Žlutic odlišují.^{30]}

27] Srovnej: P. VOREL, *Rezidenční a vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15. –17. století*, passim.

28] Srovnej: R. ŠIMŮNEK, *Jirkov - "rezidenční" město Glaců ze Starého Dvora*, s. 63.

29] Srovnej Uwe TRESP, *Jan Calta z Kamenné Hory. (Pozdněstředověký válečnický podnikatel jako pán Chomutova)*, in: Petr Rak a kol., Comotovia 2005: sborník příspěvků z konference věnované výročí 400 let vykoupení Chomutova z poddanství (1605–2005), Chomutov 2006, s. 27–36; R. ŠIMŮNEK, *Město jako výrazový prostředek osobní reprezentace*, s. 339–345; František ŠÁBATA, *Carda z Petrovic a jeho doba*, Ústěk 2014, passim (nestránkováno); Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl první: Král a šlechta*, Praha 2010, s. 426–430; Jiří JÁNSKÝ, *Dobrohostové z Ronšperka a na Poběžovicích, rod erbu berana*, Domažlice 2013, zvláště s. 208–209.

30] Podrobně R. ŠIMŮNEK, *Město jako výrazový prostředek osobní reprezentace*, s. 337–361.

Žlutice prošly za vlády Vřesovců v letech 1427–1537 poměrně zajímavým vývojem. Již za předchůzcích držitelů města se jednalo o významné rezidenční sídlo, pro předchůdce Vřesovců však nikoliv nejvýznamnější. Za Jakoubka z Vřesovic, kdy se město stalo hlavním rodovým sídlem, byly Žlutice budovány především jako pevnost. V těchto Jakoubkových aktivitách se odrážela nejen jeho válečnická povaha, ale též atmosféra neklidné doby po husitských válkách. Současně se Jakoubek určitě věnoval zvelebování městského hradu, kde pak hostil své spojence a jenž byl reprezentativním objektem i pro jeho potomstvo. Jeho syn Jan byl patrně mírnější povahy a za jeho života snad došlo k výrazným úpravám žlutického kostela. Jan I. Žlutický, jeho starší syn Burian a starší bratr Jana I. Jindřich patrně nijak výrazně do podoby Žlutice nezasahovali. Za Jana II. Žlutického vznikly přinejmenším desky z městských bran, které, jak již bylo naznačeno, nemusely vzniknout z jeho vlastní iniciativy. Jan II. Žlutický z Vřesovic byl neustále zadlužený, což bylo patrně příčinou prodeje města. Vřesovci se aktivně zapojovali do správy města a zasahovali do jeho vnitřních záležitostí (včetně městské písemné agendy), udělovali městu privilegia či investovali do veřejných staveb (hradby, kostel, špitál). Nacházíme zde klasické atributy „rezidenčního města“, a to panské sídlo (či spíše sídla), sakrální centrum, ale i hradby a další prvky, které mají své analogie v jiných lokalitách obdobného charakteru.

Je pozoruhodným jevem, že oproti jiným bohatším a politicky významnějším větším Vřesovců udrželi Žlutičtí z Vřesovic nejvýznamnější město v majetku rodu, zatímco příslušníci ostatních větví (Kyšperští, Doubraští, Kostomlatští a Brozanští z Vřesovic) sídlili během pozdního středověku pouze na hradech a tvrzích.^{31]} Charakter šlechtického rezidenčního města si Žlutice udržely i po jeho opuštění rodem Vřesovců, což se projevovalo v čase nových majitelů, zejména pak za Kokořovců z Kokořova, kteří městu vládli od roku 1575 a setrvali zde až do ničivých požárů v 18. století, kdy přenesli své sídlo na zámek ve Štědré.^{32]}

Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podpořená MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

Studie vznikla v rámci programu Univerzity Karlovy s názvem Cooperatio, vědní oblasti „History“

31] Srovnej J. BOUKAL, *Jakoubek z Vřesovic*, s. 99–112.

32] Jiří ÚLOVEC, *Hrad Hrádek a tvrz a zámek Štědrá*, Historický sborník Karlovarska VIII, 2000, s. 9.

Žlutice in late middle ages. „Residencial“ town of the Knights of Vřesovice (1427–1537)

Summary

A town of Žlutice is located in the eastern part of modern Karlovy Vary region, from historical point of view, it was Žatec region. Žlutice was founded in 13th century as a foundation by lords of Osek-Riesenburg and it was gained by Henry of Elstenberg, member of Wenceslas IV's household at the beginning of 15th century. During Hussite wars, the town was captured by Moravian Hussite captain Jacob of Vřesovice, whose family ruled it for next 110 years (1427–1537). Jacob focused on the development of Žlutice as a stronghold and commercial center, his descendants were devoted to make Žlutice their residential place with almost aristocratic character (rebuilding municipal church, decoration of town gates...). However, to achieve this state, it lacked many features. Most importantly, there was no aristocratic court, which they couldn't afford as members of lesser nobility. Situation of Jacob's offspring from Žlutice line of house of Vřesovice wasn't ideal, because unlike their relatives from other family lines, they didn't possess large estates except the town and its surroundings and they also didn't reach any important regional or municipal office, through which they could have gained more income to use for their representation. But even though thanks to the house of Vřesovice, the town of Žlutice was elevated from its position of small local center, after few decades, it reverted to this state again. New period of prosperity was established by the house of Kokořovec of Kokořov, who ruled the town since 1575 and it lasted until the time of destructive fires in 18th century.

Přílohy:

Obr. 1 Pohled na město Žlutice z vrchu Nevděk se stejnojmenným hradem, hrad ve Žluticích se nacházel v prostoru panelových domů za náměstím, foto autor, 2012.

Obr. 2 Kostel sv. Petra a Pavla ve Žluticích, foto autor, 2015

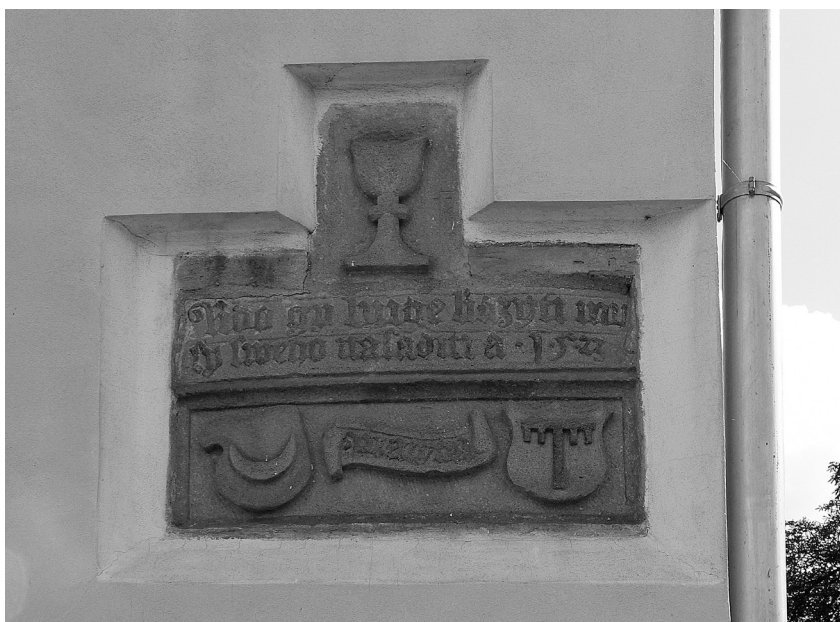

Obr. 3 Zbytky městských hradeb ve Žluticích, foto autor, 2015

Obr. 4 Středověká studna v areálu hradu Nevděk, foto autor, 2015

Obr. 5 Deska s erby z Chyšské brány ve Žluticích, foto autor, 2012

Obr. 6 Deska s erby z Horní brány ve Žluticích, foto autor, 2015

Obr. 7 Patník (hraniční kámen) s erbem v Vřesovců v zahradě místního muzea, foto autor, 2015

Valdštejnové na št'áhlavském panství a počátky archeologie^{1]}

Veronika PILNÁ

Abstract: The text deals with two members of the noble family Valdštejn (Waldstein, Waldstein-Vartenberg), whose personal interest in history influenced the situation in the field of archaeological research in the 19th century in the Czech Lands. Christian Vincent of Waldstein was interested in history, he was a member of the so-called archaeological staff of the first Czech institutional museum project – the Museum of the Kingdom of Bohemia. He commissioned the first probably undocumented archaeological excavation of Lopata Castle. His grandson, Ernst Charles of Waldstein, was personally interested in history and antiquities, was the author of a few academic texts in German Language and supported the archaeological researches of F. X. Franc in the area of Št'áhlavy and Kozel Castle.

Key words: castle of Kozel; region of Št'áhlavy; family of Waldstein; archeology; antiquities; F. X. Franc

V 19. století se postupně přerodil zájem o tzv. starožitnosti do skutečného archeologického bádání. Snahy, které se postupně vyvinuly z tematického sběratelství k archeologii, ovlivnila řada osobností z řad šlechtických rodů. Vzhledem k tomu, že působili většinou jako patroni a mecenáši, jejich příspěvní v počátcích rodící se archeologie není tak bedlivě sledováno oproti aktivním badatelům pocházejícím z řad střední třídy a intelektuálů. Bez přízně patronů by však první průzkumníci nemohli provádět své výzkumy a studijní cesty. Jedním z příkladů podpory může být hraběcí rod Valdštejnů-Vartenbergů a jejich vliv na průzkumy na panství Št'áhlavy v západních Čechách. Prvním zdejším patronem a současně prvním z valdštejnských držitelů byl Kristián Vincent z Valdštejna-Vartenberga (1793–1858); po něm se v archeologických záležitostech angažoval jeho vnuk Arnošt Karel z Valdštejna-Vartenberga (1849–1913). Oba se zajímali o historii a také se věnovali sběratelství starožitností. U prvního jmenovaného je jeho záliba o něco známější, druhý zmíněný stojí na okraji obecného badatelského zájmu. U obou však lze sledovat vliv jejich osobní záliby na okolí a její společenský dopad.

[1] Poděkování: Alena Kernalová (SOA Praha) – rychlé náhledy do nezpracovaného fondu Velkostatek Št'áhlavy a konzultace, Jiří Orna (ZČM) – informace k Francově sbírce v ZČM, Robert Trnka (ČAS) – materiály z výzkumu činnosti Františka Xavera France, Filip Kasl a Veronika Jichová (NPÚ) – spolupráce na původní výstavě.

V roce 2020 byla v Plzni na územním odborném pracovišti Národního památkového ústavu uspořádána panelová výstava, která se pokusila přiblížit dění na Štáhlavsku v období formování archeologie v 19. století.^{2]} Podnět k výstavě však dalo rozšíření odborné evidence dvou historických archeologických nálezů ze zámku Kozel. Jednalo se o vrcholně středověký nánosník a raně středověkou přilbu, u kterých se v evidenci udával odkaz na dobu nálezů právě v období valdštejnských majitelů.^{3]} Předkládaný příspěvek se tak snaží utřídit poznatky z pátrání po původu zmíněných dvou předmětů a doplnit v řádné vědecké formě informace prezentované na výstavě *Valdštejnové a počátky archeologie na štáhlavském panství*.^{4]} Současně doufáme, že text upozorní na dosud málo akceptovanou roli šlechtických patronů a jejich příspěví v nově vznikající vědecké disciplíně.

Archeologie v 19. století jako badatelský zájem

Archeologie je dnes vnímána jako atraktivní dynamický moderní obor, který je schopen přicházet mnohdy velmi rychle se stále novými hmatatelnými doklady o lidech minulosti, navíc ještě spojenými s oblastmi, o kterých písemné prameny mnohdy mlčí. Její vývoj přitahuje pozornost v české literatuře od konce 60. let 20. století. Cílem není jenom historiografická deskripce, ale také pochopení vývoje průzkumů jednotlivých lokalit a kontextů jejich nálezů, protože s novými výzkumnými metodami je možné získávat nové informace. Výzkumu vývoji archeologie se věnuje archeolog a současně historik Karel Sklenář, který

2] Veronika PILNÁ – Filip KASL – Veronika JÍCHOVÁ, *Valdštejnové a počátky archeologie na štáhlavském panství* (výstava), Plzeň 2020. Výstava byla přístupná od 20. prosince 2020 do 30. dubna 2021 v prostorách mážhausu NPÚ ÚOP v Plzni. Kolega Kasl v rámci ní zhodnotil situaci archeologických památek na Štáhlavsku a význam této oblasti pro archeologii, kolegyně Jíchová provedla některé transkripce a překlad části archivních materiálů k postavě Kristiána Vincenta z Valdštejna-Vartenberka.

3] Pavel MACKŮ – Veronika PILNÁ, *Vrcholně středověký nánosník z mobiliárního fondu státního zámku Kozel jako příklad prvních archeologických výzkumů a možnosti jeho interpretace*, *Archaeologia Historica* 45, č. 1, 2020, s. 391–402; Pavel MACKŮ – Veronika PILNÁ, *An early-medieval helmet of the Stromovka–Gnezdovo–Bojná type from the collections of the Kozel chateau (Raně středověká přilba typu Stromovka – Gnězdovo – Bojná ze sbírek zámku Kozel)*, *Archaeologia historica* 46, č. 2, 2021, s. 445–466.

4] Ve snaze získat podrobnější informace o zmíněných nálezích jsme po rešerši literatury provedli průzkumy v Archivu Národního muzea a v Státním oblastním archivu – Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště. Primárně jsme se soustředili na dobu, kdy byly provedeny první archeologické nálezy na hradě Lopata, což bylo spjato s postavou Kristiána Vincenta z Valdštejna-Vartenberga. Během práce s materiály k Františku Xaveru Francovi se však podařilo najít řadu nepublikovaných informací k jeho zaměstnavateli, které více osvětlily situaci kolem sbírky archeologických nálezů na zámku Kozel, protože dosud se přednostně badatelé věnovali právě Francovi.

se od roku 1965 postupně zabýval jednak různými zajímavými osobnostmi z dějin archeologie, jednak dějinami archeologie jako takové.⁵⁾ Vydal tak řadu odborných článků a monografií, v nichž zmapoval jednotlivé fáze a změny paradigmat, kterými tato věda prošla.⁶⁾ Připravil také publikaci popularizačního rázu s původním názvem *Učenci a pohané* z roku 1974, která vyšla znovu v rozšířené a přepracované podobě pod názvem *Archeologie a pohanský věk* v roce 2000.⁷⁾ Ve středu zájmu Karla Sklenáře stojí především osobnosti, které bezprostředně prováděly výzkumy či pořádaly sbírky.⁸⁾

V kruzích západočeských archeologů silně rezonuje jméno a odkaz Františka Xavera France, významného badatele a průkopníka v oblasti archeologie v západních Čechách, který byl zaměstnán právě ve valdštejnských službách. Vzhledem k tomu, že Francova archeologická sbírka je dodnes významnou součástí sbírek Západočeského muzea, je jeho výzkumům i jeho osobě věnována zasloužená pozornost – i proto o něm vyšel například tematický díl časopisu *Západočeská archeologie* v roce 2010.⁹⁾

5) Nejprve Sklenář mapoval osobnost Václava Krolmuse, viz Karel SKLENÁŘ, *Život a dílo Václava Krolmuse*, in: Sborník Národního muzea, řada C10, 1965, s. 187–217 či Týž, *Václav Krolmus a prehistorická sbírka Národního muzea*, Časopis Národního muzea, řada historická 134, 1965, s. 28–33.

6) Viz Sklenářovu monografii k vývoji archeologie: Karel SKLENÁŘ, *Archeologie v Čechách v období analytického pozitivismu (1868–1892): od Vocelova "Pravěku" po střetnutí muzejní a univerzitní školy* = *Archäologie in Böhmen in der Zeitperiode des analytischen Positivismus (1868-1892) : Seit Vocel's "Vorzeit" bis zur Auseinandersetzung der Museums- und der Universitätsschule*, Praha 2017; Týž, *Archeologie v Čechách v období romantismu (1802-1868): od Josefa Dobrovského po Jana Erazima Vocela* = *Archäologie in Böhmen in der Zeitperiode der Romantik (1802-1868) : von Josef Dobrovský bis Jan Erazim Vocel*, Praha 2020. Kompletní bibliografie on-line: <https://biblio.hiu.cas.cz/records/4e538585-ac42-42fc-9ad2-010a002913f8> [cit. dne 31. 5. 2022].

7) Karel SKLENÁŘ, *Archeologie a pohanský věk: příběhy z dětských let české archeologické vědy*, Praha 2000 (1. vydání v nakladatelství Mladá fronta v r. 1974 pod názvem: *Učenci a pohané*).

8) Karel Sklenář se věnoval šlechtické intervenci v textu Mohyly jihozápadních Čech před F. X. Francem, ale v jeho systematicky vydávaných monografiích jsou přirozeně sledování badatelé, kteří se průzkumem zabývali osobně. Šlechtici výzkum zpravidla zadávali svým zaměstnancům a požadovali si zprávy z nich a samozřejmě nálezy. Více v Karel SKLENÁŘ, *Mohyly jihozápadních Čech před F. X. Francem*, *Archeologie západních Čech* 1, 2010, s. 8–15.

9) *Západočeská archeologie* 10, Plzeň 2010. Téma se stalo také předmětem studentských prací: Michal KONDELÍK, *Archeologie v západních Čechách do roku 1950*, Diplomová práce Západočeské univerzity, Plzeň 2012.

Štáhlavsko ve stručné historické perspektivě

„Pokud pojedeme státní železnici z Plzně směrem do Vídně, po krátké jízdě dojedeme do stanice „Štáhlavy“, výchozího bodu naší prohlídky. Štáhlavy jsou docela lákavým místem s krásným kostelem, zámek, pivovarem a také nemá nedostatek hostinců. Poté, co jsme se skromně občerstvili, míjíme vesnici, na jejímž konci je kamenný most, a pak se dostaneme na opačný břeh poměrně široké řeky Úslavy, kolem které se na chvíli táhne silnice, kolem nás strmá cesta k idylickému loveckému zámečku Kozel. Před námi se odehrává okouzující obraz venkovské nádhery.“^{10]}

Tak popsali redaktori časopisu Weltblatt v roce 1895 návštěvu ve Štáhlavech a v přilehlém Kozelském polesí. V té době byly Štáhlavy už ve třetí generaci v majetku rodiny Valdštejnů-Vartenbergů, kteří v okolí podporovali podnikání v průmyslové oblasti. Štáhlavsko tak nepatřilo k čistě zemědělským oblastem. Ve snaze zvýšit rentabilitu panství založili Valdštejnské železářny v Sedlci a jejich pobočku v Plzni.^{11]} Dobový tisk tyto aktivity sledoval velmi bedlivě a v pravidelných zprávách nacházíme i kurz valdštejnských akcií. Plzeňská pobočka se stala pozdějším základem Škodových závodů.

Součástí majetku zděděného po Janu Vojtěchovi Černínovi z Chudenic (1746–1816) byla také šlechtická sídla položená v této oblasti, jedno přímo ve Štáhlavech a druhé, v té době podstatě téměř novostavba, nedaleko, a to v podobě tzv. „Jagdschloss“ nebo „Waldschloss“, což bylo původní označení zámku Kozel. Štáhlavský zámek,^{12]} s renesančním jádrem zbudovaným za Kokořovců z Kokořova kolem roku 1600 a poté barokně rozšířený za Černínů z Chudenic, sloužil jako správní centrum panství.^{13]} Kokořovci Štáhlavsko zakoupili v 16. století od Doupovců z Doupova, které lze považovat za první stálější majitele panství v 15. století poté, co krátce prošly majetkem města Plzně, i když byly původně královským zbožím. Valdštejnové tak získali majetek se správním sídlem písemně prvně doloženým ve 13. století. I zmíněná valdštejnská podnikavost navazovala na předchozí tradici. Noví majitelé převzali hutnické provozy po Černínech a modernizovali je v duchu průmyslové revoluce podobně jako jejich černínští příbuzní. Transformaci panství započali již Kokořovci, kteří nechali zalesnit zaniklé vesnice v okolí, vybudovali vysokou pec a dva hamry.^{14]} Černínové se však snažili své hutnické podnikání

10] *Welt Blatt*, 15. února 1895.

11] Jaroslav BATĚK, *Z dějin Štáhlav*, Plzeň 1967.

12] Kulturní památka Rej. č. 31042/4-486 – online: <https://www.pamatkovykatolog.cz/zamek-16138268> [cit. dne 1. 5. 2022].

13] J. BATĚK, *Z dějin Štáhlav*, s. 8–9.

14] Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddaní?*, Praha 2009, s. 46.

zefektivnit. Provozovaná hutnická zařízení si nepřímou vynutila navýšení robotních povinností, což v oblasti Plzně vyvolalo silný odpor místních a následně letitý soudní spor srovnávaný s chodským povstáním. Štáhlavské železářství zůstalo v majetku šlechtických majitelů až do roku 1920, kdy závod v Sedlci od Valdštejnů odkoupila plzeňská banka. Oblast i tak byla pro rodinu významným zdrojem. Po pozemkové reformě si držela velkostatek Štáhlavy s přibližně 100 hektary orné půdy a zámek Kozel až do zestátnění v roce 1948.^{15]}

Už v 19. století byly některé lokality na Štáhlavsku považovány za historicky zajímavé, ale do topografických záznamů z předchozího století (navzdory snahám iniciovaným Černínou) se bohužel nepromítly. Heřman Jakub hrabě Černín z Chudenic (1706–1784) zadal Janu Antonínu Knittlovi vypracování nejstarší známé dochované mapy velkostatku Štáhlavy a sousedního nebilovského panství.^{16]} Zeměměřič Knittl na úkolu pracoval mezi lety 1764–1776, nezávisle na prvním vojenském mapování. Knittl některé stavby zaznamenal velice přesně, jiné spíše schematicky, ale zaniklé středověké lokality ani zříceninu hradu Lopata nezakreslil. V samotných Štáhlavech původní tvrz z 15. století nahradil za Kokořovců renesanční zámek, který se společně s kostelem zařadil mezi dominanty obce.^{17]}

Spisovatel a topograf Johann Gottfried Sommer si například v roce 1838 k další lokalitě blízko Štáhlav, hradu Radyně, poznamenal, že to je místo s „krásným výhledem do velké části plzeňského, klatovského a prácheňského kraje (...)“.^{18]} Historik a pedagog Martin Kolář v roce 1869 zmínil v časopise Památky archeologické a místopisné některé historické lokality z tehdejšího štáhlavského panství – Starý Plzenec s rotundou, hrad Radyni, vrch Hůrka s pozůstatky „župního hradu“, tvrz Pokojnice nedaleko Žákavy, tvrz Nezvěstice, ves a tvrz „Javor“ nedaleko hradu Lopata apod. Zmíněná místa byla už v 19. století oblíbenými cíli pro výlety různých spolků i jednotlivců, jak to zaznamenává dobový tisk.^{19]} Okolí „Lesního zámku“ nebylo tedy zcela běžnou zemědělskou krajinou, ale rozsáhlé lesní porosty uchovávaly pravěké relikty, zaniklé vsi a další, i pro dnešní archeologii, zajímavé lokality, které u Valdštejnůvých majitelů v souladu s duchem doby vzbuzovaly badatelskou pozornost.^{20]}

15] K zestátnění a o následujících osudech památkových objektů podrobně př. – Kristina UHLÍKOVÁ, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

16] Pavel KODERA, *Mapy panství Štáhlavy a Nebilovy – málo známý pramen k poznání sídel a krajiny jižního Plzeňska v 18. století*, *Minulostí západočeského kraje* XLII, č. 2, 2007, s. 575.

17] J. BATĚK, *Z dějin Štáhlav*, s. 8.

18] Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Band 6 – Pilsner Kreis*, Praha 1838, s. 83.

19] Martin KOLÁŘ, *Památky na Plzeňsku*, *Památky archeologické* 6, 1869, s. 417–424.

20] Výzkumy z poslední doby – př. Jan JOHN, *Výsledky průzkumu suťového kuzele pod hradem Lopata*, *Jižní Plzeňsko* V, 2007, s. 83–92.

Sommer v Topografii z roku 1838 zmiňuje: „*Zhruba půl míle uprostřed lesů se nalézá zřícenina hradu, obvykle označovaná jako starý hrad, která v tradici patřila rytíři Lopatovy. Zde se našly železné šípky, ostruhy, součásti kroužkové košile et.*“^{21]} Zámek Kozel se stal přirozeně místem, kde shromažďovali novinky a zajímavosti. Už v druhé polovině 19. století se novináři u popisu místních zajímavostí k zámku Kozel zmiňovali jeho zahrady a také zámecké muzeum, které bylo již tehdy zpřístupňováno zájemcům z řad veřejnosti.

Valdštejnové a jejich sběratelství

Zálibu ve sběratelství a historii lze u Valdštejnů sledovat již v průběhu 18. století zcela v souladu s dobovým trendem.^{22]} Mezi osvícenské humanitní vědce se zařadil například litoměřický biskup Emanuel Arnošt z Valdštejna (1716–1789), který sbíral staré knihy a mince a také sepsal devítisvazkové dílo o historii rodu. V rodině se rovněž udržoval kult slavného předka Albrechta z Valdštejna, což podněcovalo zájem o předměty spojené s touto osobností nebo dobou jejího života. Sbírký starožitností tak vlastnily různé větve rodu. Jako „starožitnosti“ byly v minulosti označovány jak záměrně uschované památky, tak předměty nalezené v zemi, tj. archeologické nálezy. Duchcovská větev rodu měla sbírky uložené přímo na Duchcově a jejich kolekce už ve své době patřila k těm nejvyhlášenějším. Byla zde k vidění řada obrazů od významných umělců, rozsáhlá sbírka zbraní anebo předměty z Herculanea a Pompejí. Když se Josef Dobrovský zajímal o sošku staroslovanského bůžka z Hradce Králové, musel se za ní vypravit právě na Duchcov k Valdštejnům.^{23]} Mnichovohradištská větev, k níž patřili právě majitelé panství Štáhlavy, měla své sbírky soustředěné na Mnichově Hradišti a Kozlu. Valdštejnský palác v Praze poskytoval prostory pro tzv. „Valdštejnské muzeum“. Sbírký mohly být již v té době tematicky rozdělené, často se oddělovaly kabinety mincí, sbírky historické a umělecké, sbírky přírodnin či přímo botanické kolekce.^{24]}

Na zámku Kozel byla sbírka budována pravděpodobně od příchodu Kristiána Vincenta v roce 1816 až do roku 1913, kdy zemřel Arnošt Karel z Valdštejna-Vartenberga.^{25]} Některé předměty byly již v průběhu 19. století

21] J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Band 6 – Pilsner Kreis*, s. 82.; Též P. MACKŮ – V. PILNÁ, *Vrcholně středověký nánosník z mobiliárního fondu státního zámku Kozel jako příklad prvních archeologických výzkumů a možnosti jeho interpretace*, s. 447.

22] Josef HANUŠ, *Národní museum a naše obrození, k stoletému jubileu založení musea 2. Založení vlasteneckého musea v Čechách a jeho vývoj do konce doby Šternberkovy. (1818–1841)*, Praha 1923, s. 5–9.

23] K. SKLENÁŘ, *Archeologie a pohanský věk*, s. 251.

24] J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 8–27.

25] J. G. SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Band 6 – Pilsner Kreis*, s. 82.

ze sbírky zapůjčeny dále na krátkodobé výstavy jako u příležitosti kongresu rakouských a německých antropologů ve Vídni v roce 1889.^{26]} Jednalo se o 1387 předmětů a 16 Francových výkresů a podle dochované korespondence mezi Františkem Xaverem Francem a kustodem Frazem Hegerem, současně tajemníkem dvorního rady Ferdinanda von Hochstettera, vyplývá, že Vídeňské přírodovědné muzeum projevovalo o Kozelskou sbírku mimořádný zájem a zkoušelo archeologickou kolekci získat.^{27]} V 1893 přichází na zámek Kozel žádost o zapůjčení sbírky na Národopisnou výstavu. Korespondenci v tomto ohledu vyřizoval hlavně Franz a zmínil, že se uvažuje o stěhování sbírky do Valdštejnského paláce v Praze, ale z úmyslu nakonec sešlo.^{28]}

Zatím se nepodařilo nalézt kompletní soupis všech předmětů, které Kozelská sbírka původně obsahovala nebo jaké předměty jí prošly, jak bývá možné v případě vedení přírůstkových knih.^{29]} Pozornost byla upřena především na část, která byla výsledkem objevitelské práce Františka Xavera France a kterou Franc až do svého odchodu z Valdštejnských služeb v roce 1893 spravoval. Franc však zmiňoval, že v době jeho příchodu na zámek Kozel se zde již archeologické nálezy nacházely.^{30]} Existuje soupis nálezů až z roku 1920, kdy byly nálezy spojené s Francem předány do dnešního Západočeského muzea. Po předání předmětů muzeu popsal Fridolín Macháček ve Sborníku městského historického muzea v Plzni v roce 1926 obsah konvolutu – pravěká částí se nacházelo 582 zrekonstruovaných nádob, 7506 střepů a zlomků nádob, 11 zlatých předmětů, 589 bronzových, 603 kamenných, železných 74, 205 hliněných, 113 kostěných, 2 jantarové, 2 skleněné korále a další tj. celkem 10367 různých kusů. Středověká část obsahovala 21 celých nádob, 550 střepů nádob, 2341 střepy dlaždic a kachlů, 5 kompletních kachlů, 1474 železných předmětů a několik z jiných materiálů tj. celkem 4420 kusů.^{31]} Když v roce 1959 autorky článku *Mohylové pohřebiště na Hájku u Štáhlav, okres Plzeň* hledaly informace

26] Ladislav ŠMEJDA, *Přehled korespondence F. X. France (1838–1910)*, Archeologie západních Čech 1, 2010, s. 114–124. V textu Šmejdova článku se objevuje tisková chyba – ve stati se uvádí rok 1899, ale v chronologické tabulce a z kontextu vyplývá, že událost se uskutečnila v roce 1889.

27] Tamtéž, s. 118.

28] Tamtéž, s. 120.

29] Takové katalogy vedl na příklad kustod Hus pro sbírky na zámku Kynžvart. Př. rozbory předmětů z mobiliárního fondu Kynžvart: Martina OHLÍDALOVÁ – Veronika PILNÁ, *Kynžvartské střevíce z předbělohorského období*, Zprávy památkové péče 6/2011, s. 428–432; Martin BOHATÝ – Dalibor VELEBIL, *Muzeum Klemense knižete Metternicha na Kynžvartu a minerály z jeho sbírky v Národním muzeu v Praze*, Journal of the National Museum Prague – Natural History Series 2017/186, s. 5–50.

30] Věra ŠALDOVÁ (ed.), *František Xaver Franc. Štáhlauer Ausgrabungen – Přehled nálezů v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy*, Praha 1988, s. 165, 262.

31] Fridolín MACHÁČEK – Josef STRNAD (ed.), *Sborník městského historického muzea v Plzni*, svazek IX, 1926, s. 33–34. Též zmiňuje P. MACKŮ – V. PILNÁ, *An early-medieval helmet of the Stromovka–Gnezdovo–Bojná type from the collections of the Kozel chateau*, 2021.

o nalezených předmětech k této lokalitě, do textu poznamenaly: „*Sbirka, ač nebyla úplná – některé význačné předměty si Waldstein ponechal – obsahovala tehdy 10.367 předmětů.*“^{32]} O jaké význačné předměty se jednalo, informace chybí, ale po zestátnění zámku Kozel po roce 1948 byly skutečně zapsány Kulturní komisí do soupisů mobiliáře tzv. černých knih jako předměty i archeologické nálezy.^{33]} Některé předměty se na zámku Kozel stále nacházejí a jsou součástí mobiliáře.^{34]}

Praxe, že se soukromá šlechtická sbírka v rámci svého zániku stala součástí více dalších institucí, ilustruje osud jiné Valdštejnské sbírky ze zámku Duchcov, která musela opustit svoje původní stanoviště ještě dříve než kolekce ze zámku Kozel.^{35]} Duchcov v roce 1901, po smrti posledního člena zdejší větve rodu, přešel na větev mnichovohradišfskou a to právě na Karla Arnošta z Valdštejna-Vartenberga. Po jeho smrti převzal Duchcov jeho bratr Adolf a v roce 1920 ho s ohledem na situaci po pozemkové reformě prodal československému státu, aby snížili finanční zátěž na zbylá panství. Ve stejném roce, jako se stěhovaly nálezy ze zámku Kozel do Plzně, se i Duchcovské sbírky se přesouvaly na zámek v Mnichově Hradišti. Převzela se i rozsáhlá knihovna a přibližně 400 uměleckých děl od významných umělců jako Tizian, Rubens, Cranach a další. Duchcovská sbírka musela být zabalena a převezena během tří týdnů.^{36]} Zámek v Mnichově Hradišti se pak po roce 1948 stal zdrojem významných a hodnotných sbírkových předmětů pro Národní muzeum. Část artefaktů se převezla do Náprstkova muzea, hudební nástroje převzalo Muzeum hudby a významná umělecká díla Národní galerie.^{37]}

Představitelé rodu Valdštejnů se v průběhu 19. století zasazovali také o veřejné instituce spjaté s historií a rodící se archeologií.^{38]} Když bylo v roce 1818 založeno pod vedením jiného velkého sběratele hraběte Kašpara Šternberka Muzeum království českého, jeden z příslušníků rodu Valdštejnů

32] Eva JÍLKOVÁ – Alena RYBOVÁ – Věra ŠALDOVÁ, *Mohylové pohřebiště na Hájkou u Štáhlav, okres Plzeň*, Památky archeologické 1, 1959, s. 54–55; Též zmiňuje P. MACKŮ – V. PILNÁ, *An early-medieval helmet of the Stromovka–Gnezdovo–Bojná type from the collections of the Kozel chateau*, 2021.

33] Inventář zámku Kozel tzv. „černá kniha“, paré Plzeň, Národní kulturní komise, nedatováno (po 1945), 86 s. Uloženo na NPÚ ÚOP v Plzni.

34] P. MACKŮ – V. PILNÁ, *Vrcholně středověký nánosník z mobiliárního fondu státního zámku Kozel jako příklad prvních archeologických výzkumů a možnosti jeho interpretace*; P. MACKŮ – V. PILNÁ, *An early-medieval helmet of the Stromovka–Gnezdovo–Bojná type from the collections of the Kozel chateau*.

35] Podrobně Jakub ALTMAN, *Zámek v Mnichově Hradišti od konfiskace po zpřístupnění*, Diplomová práce Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2015.

36] Tamtéž, s. 31–32.

37] Tamtéž.

38] Podrobně Jaroslav GOLL, *František Palacký*, Český časopis historický 1898, s. 16–279.

František Adam věnoval 1500 zlatých na jeho zřízení a současně se zapsal jako roční přispěvatel této instituce.^{39]} Na vznik muzea mělo vliv řada osobností z řad české šlechty a bylo inspirováno předchozími zakladatelskými počiny ve Štýrsku či Uhrách vedenými opět šlechtou či přímo členy Habsburské vládnoucí dynastie.^{40]} Hrabě Šternberk, podle slov Josefa Hanuše „*nadšený učenec a ideální lidumil*“, sledoval založením mimo osvětu i ochranu svých vlastních sbírek a knihovny před jejich rozprodáním případnými dědici.^{41]} Dalším valdštejským přispěvatelem byl také Arnošt Filip z Valdštejna-Vartenberga, otec prvního majitele štáhlavského panství z tohoto rodu,^{42]} a František Adam z Valdštejna přispěl dále darem rozsáhlého herbáře, který v době vzniku dnešního Národního muzea tvořil většinu fondu botanického oddělení.^{43]} Dary od Valdštejnů obdržely sbírky i v roce 1852 právě od Kristiána Vincenta, majitele Štáhlavského panství.^{44]}

Dodnes najdeme velmi malé části sbírek stále na původních místech, na zámku Kozel, v Mnichově Hradišti a v Duchcově ve správě Národního památkového ústavu. Na zámku Kozel se jedná o 7 inventárních čísel klasifikované jako archeologické nálezy a pak dále 3 kusy zařazené v jiných druhových skupinách.^{45]} V Mnichově Hradišti jsou dodnes uloženy staré archeologické nálezy v počtu 26 kusů, které pocházejí pravděpodobně z vykopávek z Pompejí a z Herculanea.^{46]} V Duchcově se na zámek díky správě památkářů některé předměty z valdštejské éry naopak vrátily.

Kristián Vincent

Kristián Vincent z Valdštejna-Vartenberga (1794–1858) se narodil z manželství Arnošta Valdštejna a Marie Antonie, rozené Des Fours (1772–1813), v roce 1793.

39] J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 54, 56.

40] Arcivévoda Jan (1782–1859) a založení tzv. Joannea ve Štýrském Hradci. Podrobně J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 11–18, 28.

41] J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 27.

42] Údaj k roku 1819. J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 55. Za upozornění na tuto skutečnost děkuji jednomu z recenzentů článku.

43] Informace o předání uherských rostlin: Archiv Národního muzea, Registratura Národního muzea, karton 14, P2, složka 1, 3.

44] Karel Vladislav ZAP, *Jednání a činnost archeologického odboru Českého Museum*, Památky archaeologické a místopisné 1, 1854, s. 42–46.

45] Klasifikace do druhových skupin umožňuje základní orientaci v mobiliárních fondech, které většinou obsahují širokou paletu předmětů. Př. druhová skupina sklo, nábytek, oděvy a oděvní doplňky atd.

46] Aktuální údaje z databáze mobiliárních fondů spravovaných NPÚ v programu CastIS v květnu 2022.

Ke svému dětství v pamětech sám poznamenal, že ho nevychovával jen obyčklý hofmistr, ale nějaký čas navštěvoval veřejnou školu a díky své aktivní povaze „byl brzy nejlepším kamarádem s největšími uličníky.“^{47]} V šestnácti letech, v roce 1808, vstoupil jako dobrovolník k „zeměbraně“, kde se snažil naučit důstojnickým dovednostem. Kristiánovo uplatnění viděl jeho otec spíše v diplomatických službách, a tak hned po roce následovala další studia. Jako významnou událost svého mládí chápal sám Kristián návštěvu císařovny Marie Luisy v Praze v roce 1812, kdy byl jmenován jedním z jejích pážat. Hned rok nato, v roce 1813, po vyhlášení války Napoleonovi, se stal členem císařovy tzv. české osobní šlechtické gardy („böhmische adelige Leibgarde“).^{48]} V červnu roku 1816 zdědil po svém prastrýci Janu Vojtěchovi Černínovi z Chudenic (1746–1816) panství Nebílovy a Štáhlavy, včetně zámku Kozel. Kristián Vincent tak získal finanční nezávislost na otci a prosadil si u rodičů sňatek se sestřenicí Marií z Thun-Hohensteinu. Společně s Marií pak Kozel využíval jako své sídlo od roku 1817, a to minimálně až do roku 1824. K tomuto období ve svých pamětech poznamenává, že v létě rodina pobývala na Kozlu a v zimě hlavně ve Vídni, v Praze zřídka. Na Kozlu byly také pokřtěny některé z jeho dětí. V roce 1824 pomohlo Kristiánovi vyplatit tehdejší štáhlavské dluhy bohaté dědictví po jeho dědovi Františku Antonínovi Des Fours. Hlavní rodinný majetek v podobě Mnichova Hradiště získal v roce 1832 po smrti svého otce.

Hned v následujícím roce (1833) proběhla nejzásadnější událost Kristiánova života.^{49]} Na zámku v Mnichově Hradišti se stal hostitelem rakouského císaře, ruského cara a pruského korunního prince. Za organizaci tohoto setkání získal v roce 1836 Leopoldův řád. V roce 1841 se Kristián Vincent pokusil získat právo užívat titul vévoda, s odkazem na Albrechta z Valdštejna, nakonec jej ale sám odmítl.^{50]} Tato snaha byla, zdá se, jedním z impulzů pro jeho podporu různých aktivit v souvislosti s historií. Zasadil se o vybudování rodového archivu na zámku v Mnichově Hradišti, který se ze zámku odstěhoval až v roce 1998 (!).^{51]} Pro svou rodovou větev se snažil zajistit právo na tzv. fideikomis, tj. možnost určovat předávání rodového majetku podle předem stanovené rodové posloupnosti. Jeho písemnosti obsahují doklady o osobní účasti např. na kostýmovaných slavnostech tzv. *carousselech* či nákras

47] SOA Praha, fond Mnichovo Hradiště, Rodinný archiv Valdštejnů, inv. č. 3372, sign. II-5.

48] Tamtéž.

49] Podrobněji Petra NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, Praha 2020, s. 104.; Květa KRÍŽOVÁ – Vladimír DOLÍNEK – Kateřina CICHROVÁ, *Setkání panovníků roku 1833 na zámku v mnichově Hradišti*, Praha 2015.

50] Tamtéž, s. 112.

51] J. ALTMAN, *Zámek v Mnichově Hradišti od konfiskace po zpřístupnění*, s. 53–55.

divadelního šermířského duelu.^{52]} Kristián se prokazatelně účastnil carousselu v roce 1854 tematicky pojednaném jako konkrétní historická událost z roku 1572.^{53]} Tato kostýmovaná událost byla uspořádána pro mladý císařský pár, Františka Josefa I. a Alžbětu Bavorskou. Zajímavostí je, že Kristián Vincent se akce aktivně zúčastnil v dobovém „renesančním“ kostýmu a představoval zemského hejtmana.^{54]} O dva dny později se celá slavnost dokonce zopakovala a reprízu zhlédl i císař Ferdinand I. (V.) Dobrotivý. Kristián Vincent se stal také členem různých spolků, jako např. společnosti přátel chrámové hudby, spolku na podporu propuštěných vězňů, členem Jednoty pro podporu průmyslu v Čechách či Společnosti vlasteneckých přátel umění.^{55]} V císařských službách se zúčastnil řady politických jednání, zastával funkci komořího a tajného rady, byl komisařem Ferdinanda I. na sněmu v roce 1847, rok nato nechyběl u zakládání národních gard.^{56]} Zemřel na Štědrý den 1858 v Praze.^{57]}

Kristiánův zájem o historii a památky se nepodařilo doložit přímo nějakou osobní konkrétní zmínkou, ale postupoval jeho společenský život. Během návštěvy císaře na Mnichově Hradišti pozval korunované hosty na prohlídku zříceniny skalního hradu Valečov, který se od zámku nachází zhruba necelých 6 km vzdušnou čarou.^{58]} Dámy podnikly cestu pěšky přes vrch Mužský. V případě několika historických objektů byl angažován v jejich zpřístupnění. V roce 1844 se Kristián Vincent zasadil o opravu velké věže a dalších částí hradu Bezděz.^{59]} V západních Čechách nechal návštěvníkům zpřístupnit zříceninu hradu Radyně.^{60]} Nedaleko zámku Kozel zřejmě Kristiána Vincenta zaujala zřícenina hradu Lopata, jelikož pozdější badatel Fratišek Xaver Franc si k výzkumům zapsal: „*Při všem respektu ku psané historii raději bych býval našel skálu tu tak neporušenou jako Velikou skálu nad Bzí. Nám bylo totiž prvé všechn rum ze zbořeného hradu odstraniti, než-li jsme mohli k naší kulturní vrstvě A se dostat. Přitom však bylo nám mnohé, i co se středověku a hradu samého týče, objeviti. Byly to totiž jen paběrky, jelikož hlavně v hořejším hradě*

52] SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště, inv. č. 3375, sign. II-6/1/1-8, karton 34, fol. 852.

53] Představovanou událostí byl turnaj pořádaný v roce 1572 na oslavu sňatku arcivévodky Karla Štýrského s Marií Bavorskou; P. NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, s. 122.

54] Tamtéž.; Litografie uložená dnes na zámku v Mnichově Hradišti pod inv. č. MH1972.

55] Dokumenty o jeho členství jsou stále uloženy na zámku v Mnichově Hradišti – inv. č. MH2040 (chrámová hudba), MH1946 (propuštění vězňů), MH1945 (průmysl); Společnost vlasteneckých přátel umění – P. NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, s. 112.

56] Tamtéž, s. 113.

57] Archiv Národního muzea, Šlechtické rody, karton H68, sl. S; Tamtéž, karton CH30, sl. C.

58] P. NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, s. 114.

59] Tamtéž.

60] Tamtéž.

bylo vše dávno již přehrabáno a později též, jak mně bylo sděleno, za Kristiána hraběte z Valdštejna–Vartenberka, jenž r. 1816 po Černínovi z Chudenic panství štáhlavské byl zdědil. V lesním zámku na Kozlu nalézá se aspoň z té doby slušná sbírka hrotů železných střel, pěkných dlaždic, částí zbroje apod. nálezů“.^{61]} Průzkumy proběhly pravděpodobně kolem roku 1835, jelikož v dalších Francových poznámkách najdeme zmínku, že Kristián své výzkumy na Lopatě prováděl 45 let před ním.^{62]} Hroty šipek se v mobiliárním fondu na zámku Kozel nenachází, ale zlomky keramických středověkých kachlů, různých nádob a dvě militaria ano.^{63]}

Nepodařilo se dohledat a ověřit, zda si v souvislosti s historií a zálibou ve starožitnostech vedl Kristián Vincent nějaké osobní poznámky, ale jeho přítomnost v dalších pramenech nám jeho zájem alespoň částečně přibližuje. Kristián Vincent z Valdštejna je zapsán mezi přispěvateli Františka Palackého z doby po založení Muzea království českého, kteří mu finančními prostředky umožnili zaměstnat dva pracovníky k opisování historických listin.^{64]} V červenci 1850 se stal společně s Alfredem Windischgrätzem nebo Klemensem Metternichem členem Společnosti Českého královského muzea. O rok později nechyběl na první schůzce obnoveného Archeologického muzejního sboru v Praze, kterou svolal Jan Erazim Vocel.^{65]} A jeho činnost se v rámci společnosti navázané na České královské muzeum prohlubovala. Účastnil se i zasedání – na prezenčních listinách se nachází jeho signace ve tvaru „KVV“ např. na schůzkách ve dnech 25. 10. 1851, 29. 11. 1851, 27. 1. 1854 či 28. 2. 1854.^{66]} O jeho nemalé aktivitě svědčí fakt, že byl v roce 1852 jmenován do tzv. „činných oudů“ muzea, a že ještě téhož roku byl zvolen prezidentem Společnosti Českého královského muzea. Ke zvolení do čela společnosti se v osobním archivu Kristiána Vincenta dochoval dopis z 31. července 1852 od profesora Erazima Vocela, který ho velmi uctivě prosil, aby volbu přijal, přičemž odkazoval na Kristiánovu dosavadní blíže nespecifikovanou činnost v této oblasti.^{67]} Dne 27. listopadu 1852 Kristián Vincent na schůzce archeologického sboru daroval sbírkám muzea tři předměty – meč připisovaný Kryštofu Kolumbovi a dva kamenné erby Václava Budovce z Budova s českými

61] V. ŠALDOVÁ, *František Xaver Franc. Štáhlauer Ausgrabungen – Přehled nalezišť v oblasti Mže, Radbuzy, Úhlavy a Klabavy*, s. 165, 262.

62] Tamtéž, s. 165.

63] P. MACKŮ – V. PILNÁ, *Vrcholně středověký nánosník*, s. 393.

64] J. HANUŠ, *Národní museum a naše obrození*, s. 463.

65] Též P. MACKŮ – V. PILNÁ, *Vrcholně středověký nánosník*, s. 392–393.

66] Tamtéž, s. 392; Archiv Národního muzea, Archeologický sbor, karton 1, schůzky archeologického sboru z 28. 2. 1854, 27. 1. 1854, 29. 11. 1851, 25. 10. 1851.

67] SOA Praha, Rodinný archiv Valdštejnů, Mnichovo Hradiště, i. č. 3375, kar. 34, 108–254 sl., f. 232.

nápisy ze zříceniny hradu Zásadka.^{68]} Když hrabě z Valdštejna-Vartenberka v období Vánoc roku 1858 nenadále zesnul, zmínila jeho rodina na oznámení o úmrtí funkci prezidenta Českého královského muzea mezi jeho významnými úřady a poctami.^{69]}

Arnošt Karel

Arnošt Karel z Valdštejna se narodil 4. února 1849 v Praze do rodiny Arnošta Františka z Valdštejna-Vartenberka (1821–1904) a jeho první manželky Anny Marie ze Schwarzenbergu (1830–1849). Jeho matka zemřela několik dní po porodu.^{70]} Vzdělání získal soukromým vyučováním a na vyšším gymnáziu v Praze. V letech 1866 až 1868 působil v armádě v hodnosti podporučíka.^{71]} Krátce se k ní pak vrátil v roce 1891 a dosáhl hodnosti rytmistra. O politickou kariéru usiloval v letech 1880 až 1883 a v roce 1901, kdy byl poslancem na českém zemském sněmu. Oženil se celkem třikrát, ale ze tří dětí z prvního manželství se dospělosti dožila jen prostřední dcera Josefina.^{72]}

Osobní zájem Arnošta Karla o památky se začal projevovat již v mládí.^{73]} Věnoval se historii, shromažďoval archiválie a staré tisky. Dalším oborem, který Arnošta Karla zaujal, byla archeologie. Na svém zámku Kozel zaměstnal v roce 1871 Františka Xavera France (1838–1910) jako uměleckého zahradníka. Správně odhadl Francovo nadání a vyslal ho na studijní cesty po Evropě, kde Franc podle svých zápisků podlehl „kouzlu pohanských starožitností“.^{74]} Okolo roku 1878 Arnošt Karel podporoval France při vykopávkách. Dosud „jen“ umělecký zahradník Franc se pod tímto vlivem transformoval v nadšeného badatele a začal zkoumat neobvyklé útvary v okolí zámku Kozel, kterými byly pravěké mohyly u hájovny v Hájku u Štáhlav.^{75]} Prostor byl v souladu

68] K. V. ZAP, *Jednání a činnost archeologického odboru Českého Museum*, s. 42–46.

69] Archiv Národního muzea, fond Šlechtické rody – z Valdštejna, i. č. CH30, sl. C, f. nezn. – k 24. prosinci 1858

70] P. NAČERADSKÁ, *Po stopách Valdštejnů*, s. 124.

71] Tamtéž, s. 144.

72] Též Petra MEDŘÍKOVÁ a kol., *Fotografie a genealogie šlechtických rodů* – on-line: <http://gis.fsv.cvut.cz/zamky/genealogie.php> [cit. 15. května 2022].

73] M. KONDELÍK, *Archeologie v západních Čechách do roku 1950*, s. 37.

74] K. SKLENÁŘ, *Archeologie a pohanský věk*, s. 280.

75] Karel SKLENÁŘ, *Biografický slovník českých, moravských a slezských archeologů*, Praha 2005, s. 172.; O podpoře Karla Arnošta hovoří i dobový tisk – př. „In diesem lezteren Fundgeiete wurden im Auftrache des Grafen Ernst Karl von Vald., welcher gorses Interesse für prähistorische Forschungen hegt, durch den Schloggärtner desselben Herrn Franz Xav. France, eines ausgezeichneten Autodidakten, umfangreiche und sehr forgsältige Augrabungen durchgeführt.“

s Valdštejnovým zadáním transformován na park. Podrobné výzkumy zde probíhaly mezi lety 1878 až 1882 a následně se pozornost přesunula na další lokality (Milínov – Javor, Žákava – Svářeč, Sedlec – Hůrka, Štáhlavice, hrad Lopata a jeho bezprostřední okolí nebo Bzí).

Arnošt Karel svého zaměstnance Franc osobně opakovaně vybízel ke psaní zpráv o výzkumech, přičemž sám hrabě se snažil publikovat především v německých odborných časopisech. V roce 1887 publikoval odborný článek věnovaný jihotyrolskému hradu Rungelsstein „*Die Wigalois-Bilder im Sommerhause der Burg Rungelsstein*“^{76]} nebo v roce 1894 „*Nachlese von Rungelsstein*“.^{77]} Český časopis Památky archeologické v roce 1893 vydal recenzi na Valdštejnovu publikaci „*Eine Gräberstätte bei Dauba*“ (Pohřebiště u Dubé). Jednalo se původně o článek zařazený do staršího sborníku severočeského turistického klubu o výzkumu kostrového pohřebiště z roku 1887 u městečka Dubá u České Lípy, kde se mezi nálezy objevily také denáry krále Vratislava.^{78]} Snad autorský výtisk je dodnes součástí knihovny na zámku Kozel.^{79]} Je známo, že Karel Arnošt v osmdesátých a devadesátých letech 19. století vedl komunikaci ohledně Kozelských nálezů s Ferdinandem von Hochstetterem.^{80]} Korespondence se týkala také zveřejnění výstupů ve Vídeňském tisku, které však Valdštejn nepodporoval.^{81]} Jeho představa byla, že sám vydá celkovou podrobnou zprávu. V roce 1889 Arnošt Karel reagoval na výzvu vídeňské Antropologické společnosti a zapůjčil na výstavu u příležitosti antropologického kongresu ve dnech 5. až 10. srpna nálezy z Kozelské sbírky.^{82]}

Po Valdštejnově příslibu, že výsledky výzkumů následně vyjdou tiskem, začal Franc sestavovat první ze svých zásadních děl, *Štáhlauer Ausgrabungen*. Arnošt Karel předpokládal, že Francova zpráva bude v němčině, ovšem náklady se mu zdály příliš vysoké.^{83]} Když bylo v roce 1889 slavnostně otevřeno vídeňské Přírodovědné muzeum za přítomnosti císaře, putovaly

Wiener Zeitung, 28. prosince 1888, s. 4.

76] Ernst Karl VALDSTEIN, *Die Wigalois-Bilder im Sommerhause der Burg Rungelsstein*, Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, 1887, s. 159–165.

77] Ernst Karl VALDSTEIN, *Nachlese von Rungelsstein*, Mittheilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, 1894, s. 1–7.

78] Ernst Karl VALDSTEIN, *Eine Gräberstätte bei Dauba*, Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs, Nordböhmischer Excursions-Club 3, 1893, s. 1–22. Recenze *Eine Gräberstätte bei Dauba*, Památky archeologické a mistopisné 1, 1893, s. 56.

79] Historická knihovna zámku Kozel, sign. ZK KZ 12675.

80] L. ŠMEJDA, *Přehled korespondence F. X. Franc (1838–1910)*, s. 117–118.

81] Tamtéž, s. 118.

82] Tamtéž, s. 117.

83] V. ŠALDOVÁ (ed.), *František Xaver Franc. Štáhlauer Ausgrabungen*, s. 7.

některé nálezy z kozelské sbírky jako dar do jeho sbírek. Badatel Franc to však těžce nesl a místo ve valdštejnských službách opustil.^{84]} Sám pak uváděl, že předměty do Vídně věnoval hrabě Valdštejn, i když je v přírůstkové knize uvedeného vídeňského muzea jako dárce zapsán Franc.^{85]}

Arnošt Karel se v roce 1904 ujal správy rodového majetku po svém otci, čímž získal další finanční prostředky i na své záliby. Po odchodu Františka Xavera France tak finančně podporoval výzkum hradiště ve Starém Plzenci zahájený v roce 1906. Na počátku vedl výzkum ve Starém Plzenci Josef Strnad, historik a archivář z Plzně, následně Bohuslav Horák z Rokycan, spoluzakladatel rokycanského muzea.^{86]} Jako konzultanta přizvali tehdejšího předního archeologa Josefa Ladislava Piče.^{87]} Noviny Plzeňské listy z 6. 9. 1906 zmiňují, že Arnošt Karel jako patron farního kostela ve Starém Plzenci na své náklady nechal opravit středověké fresky odkryté rok před tím malířem Gustavem Mikschem a p. Krisanem.^{88]} V roce 1913 Arnošt Karel zemřel a štáhlavské panství po něm převzal jeho mladší nevlastní bratr Adolf. Adolf musel po první světové válce a pozemkové reformě zrevidovat rodinný majetek a kozelskou sbírku daroval Městskému historickému muzeu v Plzni, kde po odchodu ze zámku Kozel působil mezi lety 1893 až 1904 až do své smrti právě František Xaver Franc.^{89]} V roce 1920 tak sbírky plzeňského muzea doplnilo 10367 kusů původních Francových nálezů. Peripetie kolem kozelských nálezů tím však neustaly. Rukopisy Francových nálezových zpráv, které za svého života předal Arnoštu Karlovi a kuratoriu plzeňského muzea, se v době předání pokládaly za ztracené.^{90]} Znovu nalezeny byly po částech a na různých místech, na zámku v Doksech, v archivu v Mnichově Hradišti a v plzeňském archivu. Francův přínos české archeologii, na který měl Arnošt Karel přímý vliv, tak veřejnost mohla ocenit až v roce 1988 zásluhou Věry Šaldové.^{91]}

84] K. SKLENÁŘ, *Archeologie a pohanský věk*, s. 285–286.

85] Inventarbuch (Naturhistorisches Museum) 1888, s. 33–34, pol. 15150–15108. Za vyhledání děkujeme Vencentu Kernovi z Naturhistorisches Museum, Vídeň.

86] Bohumil HORÁK, *Hradiště Plzeňské*, Památky archeologické 23, 1908–1909, s. 161–166.

87] M. KONDELÍK, *Archeologie v západních Čechách do roku 1950*, s. 61.

88] *Plzeňské listy*, 6. září 1906, s. 4. Dostupné on-line: <https://www.digitalniknihovna.cz/svkpkp> (přístup z 12. 4. 2020); Citujeme zmíněný novinový článek, snad páter Krisan.

89] Jana RANDOVÁ, *František Xaver Franc: Život a dílo*, Archeologie západních Čech 2010/1, s. 6.

90] V. ŠALDOVÁ (ed.), *František Xaver Franc. Štáhlauer Ausgrabungen*, s. 7.

91] Tamtéž.

Závěr

Od doby, kdy vznikala výstava pro Národní památkový ústav v roce 2018, se obě zde sledované osobnosti z rodu Valdštejnů objevily v hledáčku dalších badatelů, především Petry Načeradské, která připravila v rámci tematického roku k prezentaci památek z původních valdštejnských panství samostatnou publikaci *Po stopách Valdštejnů*. Osobní zájmy z oblasti historie, starožitností a vznikající archeologie ale nebyly v této fázi zkoumání u obou přibližovaných Valdštejnů těmi nejdůležitějšími tématy. Současně předložený text více otevírá problematiku šlechtických patronů a jejich úlohy v rodící se archeologii v průběhu 19. století, neboť tyto podněty stály dosud stranou mimo hlavní proud událostí a vývoje, který dlouhodobě sleduje a popisuje Karel Sklenář. Z předkládaných skutečností vyplývá, že Kristián Vincent i Karel Arnošt z Valdštejna díky svým osobním zálibám určitým způsobem za svého života ovlivňovali historické a formující se archeologické bádání, což je patrné z jejich osobních intervencí, např. v archeologickém sboru u Kristiána Vincenta či u nedotažené snahy Karla Arnošta vydat Francovy zprávy z terénních výzkumů. Podrobnější zápisky o archeologické práci jaké jsou známé př. od Eugena Karla Černína z Chudenic z roku 1832, se však nepodařilo dohledat.^{92]} Další průzkum aktuálně dosud archivně nedopracovaného materiálu ze SOA Praha – Velkostatek Štáhlavy tak může přinést ještě další zajímavé detaily.

The family of Waldstein in the domain of Štáhlavy and the beginnings of the archeology

Summary

The article describes the participation of two members of the Wallenstein family in the beginnings of archaeology in the Czech lands. The Wallenstein family was very active in collecting antiques and many of their chateaus housed rich collections. One of the Wallenstein collections was kept at the Kozel chateau near Štáhlavy and two of the owners of the estate were connected in various ways with the first archaeological excavations in Czech Lands. Kristián Vincent from Wallenstein – Vartenberg supported the work of the first explorers financially, but he personally participated in the meetings of the so-called archaeological committee of today's National Museum in Prague. For several years before his death, he served as president of the then „Museum of Czech Kingdom“. It is also clear that he had a personal interest in history, which he

92] K. SKLENÁŘ, *Mohyly jihozápadních Čech před F. X. Francem*, s. 9.

expressed within the aristocratic society through visits to castle ruins, thematic celebrations and collecting antiquities. He was the first to have simple excavations made at Lopata Castle near village Štáhlavy and Kozel chateau. Arnošt Karel from Wallenstein – Vartenberg was directly involved in the humanities and published several articles on history and archaeology. He initiated excavations on the Štáhlavy estate. He supported the important researcher Francis Xaver Franz and his archaeological excavations of mounds and other sites. Archaeological finds from the collection at Kozel Castle were donated by his relatives largely after death of Arnošt Karel to the West Bohemian Museum in Pilsen and are still an important part of its collections today.

Zámek Kozel, současný stav. Foto: NPÚ ÚOP v Plzni, Radovan Kodera, 2009.

Karel Arnošt z Valdštejna na dobovém snímku, dnes mobiliář zámku Duchcov, inv. č. DH10379. Foto: NPÚ, fotoarchiv.

Kristián Vincent z Valdštejna-Vartenberka na dobové litografii zaznamenávající karusel v roce 1854, mobiliář zámku Mnichovo Hradiště, inv. č. MH1972. (detail) Foto: NPÚ, fotoarchiv.

Obnovený portál na hradě Lopata na dobovém snímku, nedatováno, dnes mobiliář zámku Kozel, inv. č. KZ4871. Foto: NPÚ, fotoarchiv.

MATERIÁL

Historický knihovní fond státního památkového objektu klášter Plasy v jeho aktuální podobě a výsledky výzkumu obsažených provenienčních znaků

Tomáš ŠTUMBAUER

Abstract: The monastery library of the Cistercian order in Plasy in the northern part of Pilsen disappeared together with the monastery in 1785 due to the reforms of Emperor Joseph II. Its fragments have survived in the parish library of the local church and others are now in the holdings of the Cistercian monastery in Osek or the library of the Royal Canonry of the Premonstratensian Order in Strahov. Between 1827 and 1945, the aristocratic Metternich family was associated with the Plasy estate and the monastery complex, who also left a library here. The article deals with the current period of the historical library collection of the state monument building of the Plasy monastery owned by the National Monuments Institute in terms of the incremental compositions of the collection and the research of the provenance stamps. The article is the result of a scientific research, consortium project NAKI II of the Ministry of Culture of the Czech Republic: „Virtual reconstruction of scattered provenance-bohemian book units in domestic and foreign libraries“.

Key words: old prints; provenance signs; ex libris; supralibros; Plasy Monastery; order of the Cistercians; Metternichs; state monument care

Historický knihovní fond státního památkového objektu klášter Plasy z hlediska přírůstkové skladby a okolnosti jeho vzniku

Pokud se v roce 2022 hovoří o historické či klášterní knihovně v Plasích, je potřeba zásadně odlišit povědomí o její historické podobě jako jedné z nejrozsáhlejších klášterních knihoven v Čechách spravované řádem cisterciáků a knihovním útvarem, který je oficiálně nejaktuálněji nazýván *Historický knihovní fond státního památkového objektu klášter Plasy* a je majetkově a evidenčně spravován památkovou péčí. Článek se bude zabývat tímto nově budovaným knihovním fondem, jeho přírůstkovou skladbou a zejména výsledky výzkumu obsažených provenienčních znaků, sloužících k orientaci ve fondu. Naopak záměrně se text vyhne opakování širokých historických souvislostí spojených s existencí a zánikem původní klášterní knihovny¹⁾ a etapou, kdy na více než

1] Podrobně k původnímu rozsahu a zániku plaské klášterní knihovny a zejména k jejím fragmentům nalézajícím se v klášterní knihovně v Oseku: Jana MICHLOVÁ, *Knižní fond plaského kláštera v knihovně kláštera v Oseku*, in: Plaský klášter a jeho minulý i současný přínos

jedno století vlastnili klášter a panství Plasy Metternichové. Stejně tak hlubšímu představování obecně dostatečně známých osobností, spojených zásadním způsobem s klášterní knihovnou, zejména osoby zdejších cisterciáckých opatů. Do poznámky č. 1 pro pořádek uvádím ještě citace na dosavadní základní odbornou literaturu vázící se k tomuto fondu.

Jak vyplýne z její skladby, aktuální podoba knihovny je do značné míry novotvarem, umístěným v kulisách původního knihovního sálu a v dochovaných monumentálních barokních knihovních skříních.^{2]} Ze čtyř historických knihovních fondů na státních památkových objektech v Plzeňském kraji jde aktuálně také o objemově nejmenší fond. Jeho skladba byla stabilizována až v poslední dekádě.

První stabilně katalogizovanou část^{3]} aktuální podoby fondu tvoří listek reziduí původní klášterní knihovny, bývalé farní knihovny v Plasích a menší část zámecké knihovny Metternichů.^{4]} Toto jádro v aktuálním rozsahu 422^{5]} svazků, zahrnující kromě čtyř rukopisů tištěnou knižní produkci z konce 16. až počátku 20. století, bylo v roce 2007 prohlášeno za kulturní památku.^{6]} Prvotní katalogizaci tohoto úseku zpracovalo oddělení zámeckých knihoven Národního muzea. Další katalogizaci přírůstků již zajišťovala památková péče, která fond majetkově a evidenčně spravuje.^{7]} V přírůstcích následovaly čtyři svazky akvizic a vícenálezů spadající do období klášterní knihovny.^{8]} Poté byl do evidence

pro kulturní dějiny. Sborník příspěvků ze semináře konaného v Plasích a Mariánské Týnici ve dnech 11.–13. května 2005, Plasy – Mariánská Týnice 2005, s. 129–134. K historii knihovny dále např. Petr MAŠEK, *Menší zámecké knihovny západních Čech*, Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků 1, 1990, s. 203–230. Od téhož autora pak podrobnější historické souvislosti z éry Metternichů: Petr MAŠEK, *Metternichovská knihovna v Plasech*, in: 850 let plaského kláštera 1145–1995, Mariánská Týnice 1995, s. 156. Pro starší období: Jiří PRAŽÁK, *Plaská knihovna v době husitské*, Studie o rukopisech 2, 1963, s. 155–174. Pro oblast identifikace obsažených exlibris a supralibros je tradičně základní prací: Bohumír LIFKA, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982, s. 91–92.

2] Fotografie jedné ze čtyř dochovaných skříní s mohutnou zvlhěnou římsou s rokají je v obrazové příloze článku.

3] Jde o signatury ZK PY 00001_001 až ZK PY 00191.

4] Informace k dalšímu výskytu fragmentů z rozmetané klášterní knihovny (uvádí: *Památník národního písemnictví, historické knihovny památkových objektů Kladruby u Stříbra, Křivoklát, Univerzitní knihovna v Brně, Klementinum*) a podrobnější historické souvislosti z éry Metternichů viz Petr MAŠEK, *Metternichovská knihovna v Plasech*, s. 156.

5] V době prohlášení katalogizace vykazovala 394 svazků. Později vlivem rozčíslování vícesvazkových děl se počet ustálil na 422 svazcích.

6] Rozhodnutí Ministerstva kultury ČR č. j. 2259/2007 z 29. 10. 2007. V současnosti je usilováno o prohlášení v textu zmiňovaných několika akvizic svazků z původní klášterní knihovny.

7] Na správě a evidenci spolupracují dvě organizační složky Národního památkového ústavu. Územní odborné pracoviště v Plzni zajišťuje odbornou evidenci a výzkum fondu. Územní památková správa v Českých Budějovicích zajišťuje majetkovou evidenci a fyzickou správu fondu.

8] Jde o signatury ZK PY 00192 až ZK PY 00195.

vzat větší úsek^{9]} v rozsahu 413 hodnotnějších svazků, který tvoří slitek opět rezidua z bývalé farní knihovny, lokálních knihoven severního Plzeňska, příručních knihoven institucí, které v areálu plaského konventu působily mezi lety 1948 až 1989. Zahrnuta byla také hodnotnější část knižní stafáže z 19. století ponechaná v klášteře filmaři po natáčení některého z historických filmů, které zde vznikly. Následuje zařazení dvanácti oborových děl z oblasti farmacie a lékárenství z 1. poloviny 20. století^{10]} z daru movitých předmětů pocházejících z vybavení lékáren z tohoto období v mobiliárním fondu kláštera. Poté byla zařazena další akvizice v antikvární síti nalezeného solitérního svazku z období klášterní knihovny^{11]} a následoval soukromý dar ročníku loveckého periodika doprovobený dobrozdáním dárcce o původu svazku z Plas.^{12]} Jako poslední dosavadní přírůstek je zaevidován historický návrat 155 svazků^{13]} ze zámecké knihovny Metternichů zpět do Plas, a to ze zámku v Hořovicích ve středních Čechách. Tam byla tato knihovna z Plas převezena počátkem padesátých let minulého století. Několik svazků této provenience na Plasích kdysi také zůstalo a zmiňují je v jádru plaské knihovny prohlášeném za kulturní památku. Z nastíněné přírůstkové skladby knihovního fondu je zřejmé, že ji netvoří přirozeně chronologicky za sebou řazené svazky, tak jak do knihovny v minulosti přibývaly, a seskupení podle původů tvoří značně přerušované řady. Pro takovouto skladbu fondu, z něhož podstatnou část tvoří staré tisky, je výzkum provenienčních znaků zásadním způsobem jeho poznání a pokročilé odborné i majetkové práce s ním. Aktuálně dokončovaný, rozsáhlý vědeckovýzkumný projekt Ministerstva kultury České republiky^{14]} se zabývá výzkumem knižních proveniencí historických knihovních fondů v rámci spolupráce tří významných odborných institucí – Národního muzea, Národní knihovny České republiky a Národního památkového ústavu. Poznatky k provenienční skladbě historického knihovního fondu státního památkového objektu klášter Plasy pochází z výsledků projektu a článek je jedním z jeho drobnějších výstupů. Přenos poznatků výzkumu do příslušných rubrik moderní elektronické on-line katalogizace v souladu s mezinárodními knihovnickými standardy umožňují účinná strojová seskupení a řešerše jinak v rámci číselné řady rozptýlených shodných původů. Zásadním výstupem tohoto typu výzkumu je vznik nových či doplnění stávajících autoritních záznamů a jejich zařazení do databáze Národních autorit Národní knihovny

9] Jde o signatury ZK PY 00196_001 až ZK PY 00376_006.

10] Jde o signatury ZK PY 00377 až ZK PY 00388.

11] Signatura ZK PY 00389.

12] Signatura ZK PY 00390.

13] Jde o signatury ZK PY 00391_001 až ZK PY 00532.

14] Konsorciální vědeckovýzkumný projekt NAKI II. Ministerstva kultury ČR: „*Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách*“. Kód: DG18P02OVV009, období: 2018–2022.

České republiky.^{15]} Jako velký úspěch hodnotíme dokončení vysoce kvalitní fotodokumentace jednotlivých unikátních markantů každého svazku plaského knihovního fondu. Vzniklo bezmála 11 tisíc univerzálně použitelných záběrů, z nichž ty, které zachycují provenienční znaky, se staly nepostradatelným podkladem pro komfortní výzkum a zároveň zajistily ochranu originálů.

Výzkum provenienčních znaků historického knihovního fondu státního památkového objektu klášter Plasy – rozsah nalézající se v Plasích do r. 2018

Hned v prvních svazcích fondu a pak ve vyšších signaturách se vyskytuje část knižní pozůstalosti katolického kněze, později čestného děkana v Plasích Josefa Streera (1788–1874).^{16]} Provenienčními znaky jsou vpisky: „P. Jos. Streer Capell. Kralovicensí“,^{17]} „Jos. Streer Decanus Plasensii“,^{18]} „Z knihovny Josefa Streera děkana z Plas“,^{19]} „Josef Streer děkan z Plas 1855“,^{20]} „Joseph Streer Theolog“^{21]} a nejčastěji kulaté razítko: „Jos. Streer“.^{22]}

Pouze jeden svazek s razítkem: „Fr. Sal. Piller kníž. Arcib notář a farář“^{23]} je spojen s lokálním duchovním Františkem Salesiem Pillerem (činný kol. r. 1838), působícím v 19. století jako farář v obci Pláně nedaleko Plas.

Dosud neidentifikovanou osobou je autor vlastnických vpisků: „Zahradnjk“ na titulních listech v kombinaci s tištěnými, zlacenými iniciálami „W. Z.“ na hřbetech několika svazků.^{24]}

Ojedinelý vlastnický vpisek: „Adalbert Klobassa, Kralowitz am 12. August 827“^{25]} náleží pravděpodobně kralovickému obchodníkovi Albertu Klobásovi (zemřel 1860), synu Antona Klobásy, prvního purkmistra Kralovic.^{26]} Svazek zároveň nese pozdější vlastnické razítko Josefa Streera.

15] Dostupné z: <https://authority.nkp.cz/> [cit. 8. června 2022].

16] Informace k jeho osobě obsahuje databáze Provenio. [online], dostupné z: <https://provenio.net/records/b202816d-297d-4736-8677-14e746673e4d> [cit. 8. června 2022].

17] Signatura ZK PY 00001_001; na předsádce.

18] Signatura ZK PY 00015_001; přepis na štítku s tištěným textem užitý jako záložka.

19] Signatura ZK PY 00024; na přidešti.

20] Signatura ZK PY 00057; na přidešti.

21] Signatura ZK PY 000105; na frontispice.

22] Např. signatury ZK PY 00008, ZK PY 00017, ZK PY 00026_003; nejčastěji na titulním listu.

23] Signatura ZK PY 00020; na titulním listu. Nezaměnit s jiným římskokatolickým duchovním Františkem Pillerem (žijícím asi mezi lety 1740–1820), sídelním kanovníkem Katedrální kapituly u sv. Štěpána v Litoměřicích.

24] Signatury ZK PY 00022, ZK PY 00023, ZK PY 00028 a ZK PY 00029_001.

25] Signatura ZK PY 00026_003; na zadním přidešti. Streerovo razítko na titulním listu.

26] Albert Klobasa (1800–1860)–Genealogy. *Family Tree & Family History at Geni.com* [online]. Copyright © 2022 Geni.com. Dostupné z: <https://www.geni.com/people/Albert-Klobasa/6000000002898770817> [cit. 8. června 2022].

Dokladem méně obvyklé akviziční činnosti místní samosprávy v 50. letech 20. století je vlastnický vpisek: „*Koupil MNV r. 1951 Vd. Jaroš*“ u exempláře známého díla *Topographie des Königreichs Böhmen* z roku 1785. Kniha nese ještě starší vpisek kurentem: „*In die Bücher Sammlung des P. R. Dr. Auerswald*“^{27]} a podává tak svědectví o možná prvním či jednom z předchozích majitelů knihy.

Ze stejné dekadý pochází i dar od vnuka bývalého zaměstnance panství z období Metternichů. Jde o velmi vetchý svazeček *Umění lesní* vydaný v Praze roku 1849 se vpiskem: „*Z pozůstalosti svého dědy Martina Šimla, lesního hajného, který zemřel ve věku 93 let v Plasích věnoval Boh. Šiml narozený 29. 7. 1885 v Stradině. Plasy, 11. 9. 1956*“.^{28]}

Ojedinelé razítko „*Jarma Gabriel*“^{29]} v jednom útlém, brožovaném církevním tisku podává náhodné svědectví o muži, který je možná totožný s žákem zmiňovaným ve školním roce 1877/78 v kronice Národní školy ve Ždánicích^{30]} v Jihomoravském kraji, jemuž byla v tomto roce věnována školou početnice pro 4. třídu. Nedořečené okolnosti, které zavály knihu s Jarmovým razítkem z jeho dospělého věku do současného knihovního fondu Plasy patří k půvabům práce s provenienčními znaky.

Četnými provenienčními znaky je naopak doplněn poškozený církevní tisk^{31]} z 2. poloviny 17. století, dokládající zvyk zbavovat knihy stop po předchozích majitelích novými vlastníky exempláře. Vpisek na předeští „nejmladšího“ vlastníka „*Librum hunc haereditavi post defunctum meum consobrinum Josephum Staniek Anno 1729.*“ dokládá, že knihu zdědil pravděpodobně příbuzný Josefa Ignáce Staňka v roce 1729. Na titulním listu je pak vepsáno Staňkovou rukou za jeho života: „*Ex libri Jos. Ignat. Staniek J.U. Studiosi*“, avšak pravděpodobně tento Staňek vyřízl či spíše vytrhl po získání knihy o něco výše na titulním listu vlastnický vpisek ještě staršího majitele, jenž se tak obrazně i doslova propadl do propadlišť dějin. Vzhledem k tomu, že svazku schází i celá hřbetní část pergamenové vazby, je možné, že další nechtěné provenienční znaky byly přítomny i zde. Další vlastnické prvky svazku přidala až památková péče ve 2. polovině 20. století.

Z hlediska historie a odkazu klášterní knihovny v Plasích jsou faktograficky nejdůležitější dochované svazky nesoucí unikátní provenienční znaky této knihovny. Mezi ně patří zejména ty s osobními znaky významných opatů cisterciáckého kláštera v Plasích. V číselné řadě je prvním takovým svazkem

27] Signatura ZK PY 00032; oba vpisky na frontispice. Na první a poslední číslované straně kulatá razítka: „MNV v Plasích“.

28] Signatura ZK PY 00043; na reversu titulního listu.

29] Signatura ZK PY 00047; na titulním listu. Vloženy jsou ještě rukopisné nákupní seznamy datované rokem 1915.

30] Digitalizovaná kronika: Město Ždánice: Titulní stránka [online]. Copyright ©. Dostupné z: http://www.muzdanice.cz/assets/File.ashx?id_org=19496 & id_dokumenty=2115 [cit. 8. června 2022].

31] Signatura ZK PY 00049. Další vpisek je na zadním předeští.

tisk Arcibiskupské tiskárny v Praze z roku 1699 *Rituale seu agenda romano-pragensis*. Nese vlastnický vpisek: „*Liber Monastery B. M. V. in Plass Or. Cist. Comparatus a Rmo ac Ampl. Dno. Domino Eugenio Abbate. Anno 1706*“^{32]} opata Evžena Jindřicha Tytla (1666–1738, opatem od roku 1699).^{33]} Tento osvícený a obratný investor se zájmem o architekturu nechal slavným architektem Janem Blažejem Santini-Aichlem vyprojektovat a zbudovat monumentální stavby poutního kostela Panny Marie v Mariánské Týnici a nový barokní konvent v Plasích s prostorným knihovním sálem. Vročení vpisku 1706 spadá do období těsně před zahájením spolupráce se Santinim-Aichlem kolem roku 1707. Vlastní zahájení přestavby kláštera přišlo na řadu v roce 1711. Další Tytlův vpisek: „*Recompingi curavit Rev[erendissimus] D[ominus] Eugenius Tyttl Plassii Abbas Visitator et Vicarius Generali.*“ v sobě uchovává na provenienční znaky bohatý tisk *HOMILIARIVS ECKII CONTRA SECTAS* ze 16. století, nově převázaný za Tyttlova období.^{34]}

Další svazek s vícečetnými provenienčními znaky k rozklíčování reprezentuje teologické dílo Pierra de Besse z roku 1612.^{35]} Vpisek na předním příděšti: „*Hunc librum pro memoria R. P. Balthasar in Silesia profesor, mihi F. Adamo Falckner donavit. Anno 1650 24. Novembris*“ představuje další dosud neidentifikované osoby – patrně kněze Adama Falcknera a slezského profesora Baltazara, od něhož na památku prvně jmenovaný knihu v listopadu roku 1650 obdržel darem. Na titulním listu je pak vpisek dokládající pohyb knih mezi jednotlivými kláštery v průběhu 17. století. V tomto případě mezi Teplou a Plasy. Původní přírůstkový vpisek o zařazení do katalogu v Teplé „*Liber Monasterij Teplensis catalogo inscriptus 1612*“ byl později upraven na: „*Liber Monasterij Plassensis catalogo inscriptus 1655*“ Na přední desce kožené vazby se sponami je slepotisk supralibros opata premonstrátského kláštera v Teplé Andrease Ebersbacha (1554–1629, opatem od roku 1599)^{36]} s figurou alegorie spravedlnosti, ručně připsanými černými iniciálami „*AEAT*“ (*A[ndreas] E[bersbach] A[bbas] T[epplensis]*)“ a vročením: „*1612*“. Opat byl tedy nejstarším a prvním majitelem knihy, získal ji již v roce jejího vydání. Přívazek z roku 1611, který je s Bessovým dílem spojen vazbou z doby tepelského opata, již další provenienční znaky neobsahuje. Podobným případem zajímavých vícečetných proveniencí je bohemikum *Berla Královská Jezu Krysta*, vydané v r. 1709 na Starém

32] Signatura ZK PY 00050; na titulním listu.

33] Informace ke způsobu, typům a zastoupení provenienčních záznamů opata Tytla v knižní produkci obsahuje databáze Provenio: [online]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/8efafa45-5b2f-4bfc-9ef9-c4fb878552ed> [cit. 8. června 2022].

34] Signatura ZK PY 00168; na titulním listu vpisek dole.

35] Signatura ZK PY 00061.

36] Informace ke způsobu, typům a zastoupení provenienčních záznamů opata Ebersbacha v knižní produkci, včetně ukázek supralibros obsahuje databáze Provenio: [online]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/a71d28eb-9b92-4a2c-8b1a-22bd43f0a705> [cit. 8. června 2022].

Městě Pražském.^{37]} Titulní list nese starší zápis perem kněze Urbana o získání knihy pro klášter: „*F. Urbanus comparavit Monasterio Plassensi*“. Mnohem mladšího data, možná až z 19. století, jsou pak přípisy tužkou: „*Kliment Plass*“ a barevnou tužkou: „*Rattias*“.

Některé svazky fondu jsou spojeny s osobou profese Josefa Malce působícího v 18. století v Plasích. Zanechal rozmáchlé vpisky: „*Mnrij Plass Joseph Malecz prof. Plass. BMV*“^{38]} s opakujícím se věnováním ve čtyřsvazkovém díle^{39]} a také v dalším díle^{40]} z roku 1709, vydaném v Antverpách, které pro klášterní knihovnu získal: „*Pro Monasterio Plass procuravit Josephij Malecz ord. Cisterc. Plass profes. In Superioris Lusatia ad Monialius(?) Ejusdem ord. Praepositus*“. Na tomto druhém příkladu Malcova vpisku, který dokumentuje obrazová příloha článku, je také viditelný často zcela neestetický a neadekvátní způsob vlastnických vpisků a připisů zakomponovaných necitelně přímo do sazby titulu. Další, podobně komponované Malcovy vpisky, jsou i v dalších dochovaných svazcích.^{41]}

Autorsky činného vlastníka knih v plaském fondu zastupují dva svazky z majetku kralovického faráře Aemiliana Petrasche (*1736), který je autorem řady církevních pojednání. Vpisky: „*Ex libris Patris Aemiliani Petrasch Plass*“^{42]} a „*Ex libris fratris Aemiliani Petrasch Plassensis*“.^{43]} Zároveň však jde o aktéra závažného spiknutí s cílem odstranit jednoho z opatů, které zmiňují níže.

Ojedinělou vlastnickou stopu po sobě zanechal další církevní profese působící v Plasích, autor vpisku „*F. Leonis Professi Plassii*“.^{44]}

Na chronologicky posledního opata cisterciáckého kláštera v Plasích Celestina Wernera (1735–1813, opatem 1779–1785),^{45]} pokoušejícího se později neúspěšně o obnovu kláštera, odkazuje vpisek v církevním tisku vydaném v roce 1756 v Praze:^{46]} „*Pro usu Fr. Caelestini Werner prof. Plass*“, doplněný později vpiskem jinou rukou s datem zvolení za opata a datem a místem jeho úmrtí: „*electi in Abbatem 1779 18. Octobr. Qui obiit 24. Nov. 1813 Nebrzezina*...“ a informací, že kniha se pak dostala do plaské farní knihovny: „... *datus ad Bibliothecam parochialem Plassii*.“. Werner se stal v roce 1781 cílem odhaleného

37] Signatura ZK PY 00169.

38] Signatura ZK PY 00064; na titulním listu.

39] Signatura ZK PY 00134_001 až 004; na titulním listu.

40] Signatura ZK PY 00107; na titulním listu.

41] Např. signatury ZK PY 00134_001 a 002; na titulním listu.

42] Signatura ZK PY 00065; na titulním listu.

43] Signatura ZK PY 00114; na titulním listu.

44] Signatura ZK PY 00066; na titulním listu.

45] Informace ke způsobu, typům a zastoupení provenienčních záznamů opata Wernera v knižní produkci obsahuje databáze Provenio: [online]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/81837739-86bc-40fb-a439-74cc9ff0f191> [cit. 8. června 2022].

46] Signatura ZK PY 00067; na titulním listu.

spiknutí dvou duchovních, kteří se ho pokusili otrávit. Jejich motivy byly ryze osobního rázu. Jedním ze spiklenců byl výše zmiňovaný Aemilian Petrasch.^{47]} Knihy s provenienčními znaky potenciálního vraha a potenciální oběti jsou dnes ve fondu seřazeny v těsné blízkosti, což běžný uživatel katalogu přejde bez povšimnutí, v případě znalosti historických souvislostí však jde o znepokojující moment.

Na provenienční znaky jsou bohaté známé dějiny Říma od starověkého římského historika Dia Cassia ve vydání z konce 16. století ve Frankfurtu nad Mohanem.^{48]} Plaský exemplář je v zachovalé kožené vazbě s bohatou výzdobou. Na předních deskách jsou slepotiskem provedené iniciály: „*IMVF* [=Jan Mazanec von Frymburk]“, vrocení: „1593“ a ve středu erb s heslem a v bordurách medailony. Na zadních deskách je erb Mazancovy manželky Amalie ze Salhauzenu v bordurách s medailony.^{49]} Vpisky na titulním listu: „*Monasterij B. M. V. in Plass*“, slaběji jinou rukou: „*Hunc Librum haereditavit post pie def. R. P. Mart. T. [...] patr. [onum] suum F. J. Donath 1680.*“.

Dalším ojedinělým provenienčním znakem v plaském fondu je vpisek vrbenského děkana: „*von Nordheim Personal Decanus Wrbnae*“ v knize z roku 1773.^{50]}

Podobně ojedinělými proveniencemi jsou vpisek studenta Kašpara Zálabského: „*Ex libris Caspari Zalabsky Philosophia studiosi Anno 1673*“ na titulním listu životopisu Františka Borgii vydaného roku 1671 v Praze^{51]} a v díle z r. 1664^{52]} vpisek člena cisterciáckého řádu v Plasích Jindřicha Ferdinanda: „*Mnrij Plass Comparavit F. Henricus Ferdinand. Prof. Plassensis. Anno 1691*“. Ferdinand je autorem spisu *DIVUS IVO GLORIOSUS JURISTARUM DUX, BONUS CHRISTIANUS* z roku 1695,^{53]} který jeho příslušnost k cisterciákům v Plasích potvrzuje.

Městský zákoník z roku 1812^{54]} je na titulním listu opatřen kulatým razítkem rakovnického vikariátu: „*EX BIBLIOTHECA VICARIATUS RAKONICENSIS PLASSII*“ a na přední předsádce vpiskem: „*Ex libris Ioannis Nahlovsky*“.

Zajímavou proveniencí je vpisek: „*Comparavit F. Fridericus Chobodides Plassii professus p. t. in Kralowicz Parochus secundus (?)... in Kralowicz 1696*“

47] Informace ke spiknutí jsou uváděny ve Wernerově hesle na Wikipedii. Celestin Werner – Wikipedie. [online]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Celestin_Werner [cit. 8. června 2022].

48] Signatura ZK PY 00068.

49] B. LIFKA, *Exlibris a supralibros*, s. 91–92.

50] Signatura ZK PY 00073; na frontispice.

51] Signatura ZK PY 00076. Exemplář obsahuje další vpisky neprovenienčního charakteru.

52] Signatura ZK PY 00079; na titulním listu.

53] Dílo je dostupné on-line: Digitální knihovna Kramerius [online]. Dostupné z: <https://kramerius.lib.cas.cz/view/uuid:3c1a6934-c0c4-4b29-80b6-6b7f7aa1049e?page=uuid:b169aae5-f536-4108-b150-58c1d943c79e> [cit. 8. června 2022].

54] Signatura ZK PY 00080.

v církevním tisku z roku 1686,^{55]} pořízený kralovickým farářem a proboštem v Mariánské Týnici Bedřichem Chobodidesem. Na titulním listu je společně s přípisem jinou rukou: „*Monasterij B. M. V. in Plass*“.

Mezi další důležité provenienční znaky, dokládající příslušnost svazku do fondu původní klášterní knihovny, jsou vlepená tištěná exlibris. Exemplář heraldického exlibris s iniciálami „C [Celestin] W [Werner] A [Abass] P [Plassensis] P [Praepositus] L [Lipensis]“^{56]} je další připomínkou posledního plaského opata, již zmiňovaného Celestina Wenera. Vlepeno je na předním přidešti bohémika z roku 1780,^{57]} což znamená, že jde o přírůstek klášterní knihovny z posledního období před jeho zrušením. Na titulním listu je pozdější razítko knihovny Josefa Streera, zmiňovaného na začátku článku. Totožné Wernerovo ex-libris je k nalezení vlepené i ve svazcích, které z Plas doputovaly do kláštera v Oseku.^{58]}

Předchůdcem Wenera v úřadu byl další významný opat plaského kláštera Fortunát Hartmann (1714–1779, opatem od roku 1755). Jeho církevní erb – čtvercový štít s motivy šesticípé hvězdy, růže, lilie, se středovým štítkem s kotvou a mitrou s opatskými berlami v klenotu – je v podobě zlacených supralibros s iniciálami „F [Fortunat] H [Hartman] A [Abass] P [Plassensis]“ nahore a „P [Praepositus] L [Lipensis] V [Vicarius] V G [Vicarius Generalis]“ dole^{59]}, přítomen na více dochovaných svazcích.^{60]} Toto shodné Hartmannovo supralibros vedlo také k přesné identifikaci autenticity u tří akvizic starých tisků v letech 2010, 2012 a 2017.^{61]} Ve všech případech se povedlo z náhodných nabídek antikvární sítě zakoupit svazky, které prokazatelně patřily do rozmetané klášterní knihovny, a vrátit je po více než dvou stoletích do knihovniho sálu konventu. V případě zakoupeného tisku z roku 1759^{62]} je kromě Hartmannova supralibros na obou deskách přítomný i provenienčně zajímavý vpisek z 19. století od piaristického pedagoga a rektora Josefa Enzmanna^{63]}: „*Nicephorus Enzmann inscripsit 1822 Bibliothecae Beneschoviensi.*“ dokládající osudy svazku po smrti Hartmanna a zániku plaské klášterní knihovny v knihovně piaristické koleje v Benešově u Prahy. Hartmannova supralibros nesou i svazky zaváté po roce 1785 do klášterní knihovny v Oseku.^{64]}

55] Signatura ZK PY 00081.

56] B. Lífka *Exlibris a supralibros*, s. 150-151.

57] Signatura ZK PY 00086.

58] J. MICHLOVÁ, *Knižní fond*, s. 130, sign. AA 3/6.

59] Fortunát Hartmann, opat plaský, probošt lipský, generální vizitátor a vikář. Supralibros uvádí B. Lífka *Exlibris a supralibros*, s. 150

60] Signatura ZK PY 00102.

61] Signatury ZK PY 00194, ZK PY 00195, ZK PY 00389. Ukázka supralibros je reprodukována v obrazové příloze článku.

62] Signatura ZK PY 00194; na titulním listu.

63] K osobě Josefa Enzmanna (1751-1834) [online]. Dostupné z http://biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/ENZMANN_Josef_8.4.1751-9.2.1834 [cit. 8. června 2022].

64] J. MICHLOVÁ, *Knižní fond*, s. 130; signatury klášterní knihovny v Oseku: Uu 3/1-23, Uu 4/1-28.

K osobě plaského převora Desideria Studenského se váže další ojedinělá provenience v církevním díle z roku 1778, vytištěném v Praze. Ve vpisku: „*Hunc librum ad religiosum spiritus profectum ducentem dono accepi a Reverendissimo Domino Domino Caelestino Werner Abbate Plassii Patre Amanatissimo frater Desiderius Studensky (p. t.) Prior... Plassii Anno Domini 1784 die 10. Martii.*“.^{65]} obdarovaný Studenský vděčně zaznamenal knižní dar opata Wernera z března roku 1784.

Mezi svazky zařazené do současné podoby plaského knihovního fondu z knižní sbírky Josefa Streera lze dle vzniku zařadit komparační dílo srovnávající katolickou a protestantskou symboliku, vydané až v roce 1838,^{66]} tedy půl století po zrušení kláštera. Streer do knihy otiskl razítko: „*Streer Plass Streer*“ a pravděpodobně i vepsal na předním přidešti vpisek: „*Z kněh J. S(tree-ra?) 15/9 1848*“, příjmení však bylo později nečitelně přeškrtnuto a jinou rukou připsáno snad „*Brunner*“, což by musel být další vlastník knihy po Streerovi.

Význačnou provenienci jsou vlastnické vpisky Cornelia Stephana (1742–1829)^{67]}, udávaného zdroji^{68]} jako „posledního člena plaského kláštera“, čímž je myšleno, že zemřel jako poslední z bývalých plaských řeholníků více než čtyřicet let po zrušení kláštera. Bývalý mnich, autor rukopisných pamětí, zanechal své vpisky v sebraných spisech německého básníka a osvícenského filozofa Christiana Fürchtegotta Gellerta z roku 1765^{69]} důkladně na více místech. Na zadním přidešti je vpisek o získání knihy Stephanem ještě před smrtí autora, s připomínkou autorova působení na univerzitě v Lipsku a také informací o jejím založení v roce 1409 kurfiřtem Fridrichem Svárliovým: „*Comparavit P. Cornelius Stephan S. [acri] O. [rdinis] C. [isterciensis] P. [rofessus] P. [lassensis] adhuc ante mortem hujus clarissimi Authoris & Doctoris Univ. Lipsiensis a A[nn]o 1769. NB a universitas fundata est 1409 4. 10 b [Decembris] ab Electore Friderico Bellicoso*“, na titulním listu vpisek: „*Cornelii Stephan*“, na předním přidešti vpisek: „*Comparavit Dr. Cornelius Stephan S.O.Cist.P.P.*“. Stephan je v následujícím století zmiňován v jiném díle^{70]} již pamětním vpiskem ze srpna roku 1819 faráře či kaplana Jakuba Langa o zařazení knihy do plaské farní knihovny: „*Liber hic post coronationem oblatus Cornelio Stephan olim Ordinem (!) Cisterciensem (!) professo Plassii datus est bibliothecae parochiali Plassensi sub V.D. Jacobo Lang Curato 15. Augusti 1819 solemniter installato.*“

65] Signatura ZK PY 00103; na přední předsádce.

66] Signatura ZK PY 00089.

67] Ve vpisku ve svazku signatura ZK PY 00148 (přepis viz poznámka č. 69) Stephan shrnuje svou řádovou i odbornou kariéru (sliby složil 1. 11. 1762, vysvěcen na kněze byl 25. 5. 1768 pozdějším královéhradeckým biskupem Janem Ondřejem Kayserem, primici měl 25. 9. 1768).

68] Antonín PODLAHA, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XXXVII. Politický okres Kralovický*, Praha 1912.

69] Signatura ZK PY 00109.

70] Signatura ZK PY 00125; na titulním listu.

Vpisky se zajímavými skutečnostmi týkající se Stephana jsou k nalezení i v dalších dochovaných svazcích.^{71]} Je také zmiňován článkem Jany Michlové. Do fondu cisterciácké klášterní knihovny v Oseku zavál osud minimálně další dva svazky se Stephanovými vpisky.^{72]}

Opět anonymními zůstávají další členové kláštera žijící zde pravděpodobně v období opata Hartmanna a podepsaní na přední předsádce a titulním listu teologického traktátu z roku 1755:^{73]} „*Pro Usu P. Gerardi Plassensi*“ a „*P. Amandi*“. V případě prvního jmenovaného jde možná o totožnou osobu, autora zápisu: „*Comparata a F. Gerardo Budetio S. O. D. C. C. P.*“^{74]} o pořízení titulu *Vita D. N. Jesu Christi* z roku 1729. Stejně tak neznámým zůstává kněz Bartoloměj Lumi, jenž po sobě zanechal v rámci dochovaného fondu ojedinelé: „*Ex libris P. Bartholomei Lumi PP.*“ v tisku z roku 1649.^{75]} Pokud by vpisek byl přibližně shodný s datem vydání tisku, šlo by o současníka starší generace plaských opatů Jakuba Vrchoty z Rosenwertu či Kryštofa Tenglera.

Dalším ze svazků získaných Josefem Streerem a současně ukázkou vícečetných proveniencí jsou Davidovy žalmy v němčině s portrétem hraběte Františka Antonína Šporka na frontispice, vydané v Praze v roce 1713.^{76]} Jeden z předchozích majitelů exempláře zanechal na předním přidešti svůj vpisek: „*P. Joes Klauswitzer Ao. 1790*“, tedy v době, kdy Streerovi byly dva roky. Klauswitzer přeškrtl ještě starší vpisek: „... *Senger Ao 1768*“ s vytečkovanou iniciálou „*J*“. Streer doplnil později své kulaté razítko na titulní list.

Mezi další blíže neznámé členy plaského kláštera lze zařadit autory tří vpisků o získání knih pro plaský klášter: „*Comparavit F. Urbanus Professor Plassii*“,^{77]} vpisek „*Comparavit Andreas Dittrich prof. Plassii*“, doplněný na

71] Např. signatury ZK PY 00128; na s. 33 vpisek: „*Pro usu P. Cornelii Stephan Plassii professi... 1762 1a Novemb.*“. ZK PY 00129; na předním přidešti vpisek: „*Hoc Missale defunctorum ab Eximio Rectore Bernardo Resch S. Coronae Professo procuratum et permissum e speciali affectu secundo et ultimo successori suo Cornelio Stephan a quo destinatum est in clyto Osseco.*“ na titulním listu vpisek: „: *Post mortem Cornelii Stephan nacher Closter Ossegg.*“, ZK PY 00148; na přední předsádce (kniha je bez vazby) vpisek: „*Obtulit pro memoria Bibliothecae parochiali Plassensi Cornelius Stephan olim [...] S. Ord. Cisterciensem professus anno 1762 1ma Nov. Anno 1768 25. Maii ordinatus sacerdos ab Reverendissimo Illustrissimo Domino Joanne Andrea Kayser postea Episcopo Reginae Hradecii. Primitians 1768 25. Septemb. Tum per 14 annos [...] Theolog. Professor in Univ. quid eandem facult. Examinator [...] et anno 1785 in Univ. professor [...] supplens [...] Rector Collegii S. Bernardi.*“. ZK PY 00189; na titulním listu vpisek: „: *P. Cornelii Stephan P. [rofessi] P. [lassensis]*“.

72] J. MICHLOVÁ, *Kněžní fond*, s. 130–131. Signatury osecké klášterní knihovny: AA 7/14, XII 6/2.

73] Signatura ZK PY 00110.

74] Signatura ZK PY 00184; na titulním listu.

75] Signatura ZK PY 00171.

76] Signatura ZK PY 00112.

77] Signatura ZK PY 00113; na titulním listu.

titulním listu ještě jinou rukou: „*Monsij Plassensis*“^{78]} a vpisek: „*Compar. 1735 P. Andreas Ditsch(?) Plassij prof.*“^{79]}

Bratři cisterciáci z mužského kláštera ve Vyšším Brodě v plaské klášterní knihovně také zanechali stopu. Vpisek: „... *P. Hermanni Kurtz*“^{80]} náleží opatu vyšebrodského kláštera Hermannu Kurzovi (1723–1795, opatem od roku 1767), který je zároveň i autorem pojednání o papeži Řehořovi IX. *AMUSSIS CANONICA GREGORII IX* z roku 1762, v jehož exempláři se vpisek nachází. Defendentem, či-li obhájcem díla, byl plaský opat Celestin Werner.

Dílo ze 2. poloviny 16. století od britského profesora teologie v Cambridge George Bullocka^{81]} je opatřeno honosnou vazbou a množstvím provenienčních znaků. Na předních deskách zdobených slepotiskovou bordurou s rostlinnými motivy je zlacená datace: „*ANNO. I. 7. 18.*“. Na titulním listu jsou vpisky: „*Liber Mon[ans]rij Plassensi*“ a „*Comparatus a P. Casparo Professo Plasensi Catalogo inscriptus sub litera C 9.*“ a jinou rukou: „*Recompingi curavit Rever [endissimus] D [omi]nus Eugenius Tyttl Plassii Abbas, Visitor et Vicarius.*“ odkazující na osobu opata Tyttla. Na foliu 1024 je pak vpisek: „*Ex libris Martini Gallasii*“. Vzhledem ke scházející titulatuře však patrně nejde o odkaz na šlechtické rody Martiniců a Gallasů.

Vpisek: „... *Zebnickij*“ odkazuje na ves Žebnice nedaleko Plas, která od roku 1530 až po zrušení kláštera patřila k jeho statkům.^{82]} Dva exempláře cisterciáckého misálu vydaného v roce 1682^{83]} nesou na vazbě dvě varianty heraldického supralibros opata Evžena Tyttla. Jedno s iniciálami „*F [Frater] E [Eugen] A [Abass] P [Plassensis]*“ s vročením: „*ANNO M: DCCXII*“, doplněné vpiskem na titulním listu s nabídkou z roku 1714 tohoto exempláře Tyttlovi: „*Obtulit pro Teinicio Reverendissimu D. D. Eugenius Tittl Abbas Plass. et Bomo-Lippa ad S. Mariam Magdalenam Praepositus A. 1714*“. Druhé supralibros s iniciálami: „*E [Eugen] T [Tyttl] A [Abass] P [Plassensis]*“ je nahoře a se zkratkou církevních titulů: „*P L V V G*“^{84]} dole a bez vročení. Tyttlova supralibros se vyskytují ještě na několika svazcích.^{85]} V prvním díle dvousvazkového církevního polyanthea vydaného tři roky po zvolení Tyttla opatem se kromě supralibros dále vyskytuje tištěné heraldické exlibris s textem:

78] Signatura ZK PY 00115; na frontispice a titulním listu.

79] Signatura ZK PY 00122; na titulním listu.

80] Signatura ZK PY 00118_002.

81] Signatura ZK PY 00123.

82] A. PODLAHA, *Soupis památek*, s. 259–264.

83] Signatura ZK PY 00127.

84] Signatura ZK PY 00128.

85] Signatury ZK PY 00172_001 a ZK PY 00172_002 nesou variantu „*FEAP*“ s datací 1712 na předních i zadních deskách. Asi nejzachovalejší ukázkou Tyttlova supralibros je varianta „*ETAP*“ s datací „*ANNO. M D CC XXX.*“, vkomponovaná do ornamentální bordury na obou deskách svazku, signatura ZK PY 00133. Reprodukováno v obrazové příloze článku.

„PRO BIBLIOTHECA MONASTERII ORD. CISTERCIENSIS COMPARAVIT. EVGENIUS TYTTL S. O. C. ABBAS. DE PLASS. S. M. M. AD LIPPAM PRAEP. WELL. ET S. CORO. PATER T.M.M.“^{86]} Shodná druhá varianta Tyttlova supralibros a toto tištěné exlibris se vyskytují také na množství svazků, které skončily svoji pouť v knihovně v Oseku.^{87]}

Zajímavé provenienční znaky nese další z nejstarších dochovaných svazků původní klášterní knihovny. Zároveň dokumentuje spletitost způsobů, jakým se knihy ve fondu ocitaly. Historickou hodnotu skvěle dochovaného tisku církevních dějin ze sklonku 16. století s dobovou vazbou^{88]} ještě značně navyšují vzácné provenienční znaky. Supralibros tvořené iniciálami: „M [Magister] M [Marcus] B [Bydžovinus] A [a] F [Florentino]“^{89]} a vrocením „1591“ sdělují, že kniha byla původně majetkem českého humanistického učenice a kronikáře Marka Bydžovského z Florentina (1540–1612).^{90]} Knihu vlastnil během svého působení na Univerzitě Karlově. Na titulním listu je následujícím majitelem proškrtaný Bydžovského vpisek: „Me Beat: Alma Fides Sum M. Marek Bydžovini a Florentino.“ a je sem vepsáno: „Ex bibliotheca Patrum Minimorum Pragensium.“, což prozrazuje, že svazek se na čas ocitl v knihovně pražských paulánů, tedy řádu Nejmenších bratří sv. Františka z Pauly.

Dalším svazkem s ještě vzácnější proveniencí z hlediska společenského postavení jeho původního vlastníka je misál se silněji poškozenou vazbou a bez titulního listu.^{91]} Způsob poškození předsádek a vyřezávající dřevěné desky dávají tušit dobový restaurátorský zásah, který měl za účel zachránit původní potah se slepotiskovým dekorem (nikoliv tedy supralibros), natažením na nové dřevěné desky. Na silně poškozené přední předsádce je vpisek: „Sum ex libris Ulrici Desideri Pruskowskij emptus Pragae pro 9 taleris Anno Domini I. 5. 93. Die prima Novembris“, sdělující, že knihu v listopadu roku 1593 za devět tolarů získal Oldřich Desiderius Pruskovský z Pruskova (1570–1618). V 18. století vymřelí Pruskovští z Pruskova dosáhli ve službách Habsburků v 16. století značného vlivu a panského stavu. Autor vpisku zastával mezi lety 1606–1612 druhou nejvyšší funkci u dvora – úřad nejvyššího císařského komorníka za vlády císaře Rudolfa II. i jeho bratra, císaře Matyáše. Později

86] Signatura ZK PY 00172_001; na frontispice. Exlibris zmiňuje B. Lífka, *Exlibris a supralibros*, s. 150

87] J. MICHLOVÁ, *Knižní fond*, s. 130, signatury osecké klášterní knihovny: XII 9/37, XII 9/38.

88] Signatura ZK PY 00135. Supralibros je reprodukováno v obrazové příloze článku.

89] Supralibros identifikuje Marta VACULÍNOVÁ, *Iniciály humanistů a majitelů knih raného novověku, pracovní soupis*, [online]. Dostupné z: https://www.ics.cas.cz/upload/_files/Initials.pdf [cit. 8. června 2022] a též B. LÍFKA, *Exlibris a supralibros*, s. 73.

90] Informace ke způsobu, typům a zastoupení provenienčních záznamů opata Bydžovského z Florentina v knižní produkci obsahuje databáze Provenio, [online]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/s5de15f28-7193-4e27-9ed3-fe3b6e198335> [cit. 8. června 2022]. Jako ukázky provenienčních znaků jsou v databázi využity záběry na článkem popisovaný svazek z fondu historické knihovny Plasy.

91] Signatura ZK PY 00181.

působil jako diplomat ve Španělsku a patřil k mecenášům vědy a umění.^{92]} Misál si podle datace pořídil ve věku 23 let. Pod tímto vzácným vpiskem se nachází razítko: „*Sigil... ecclesia Plassensis, B. V. M. in...*“, dokumentující pozdější příslušnost k liturgické výbavě kostela Nanebevzetí Panny Marie v Plasích. Posledním provenienčním znakem tohoto díla je vložená kartička s rukopisem: „*Starý missál ze 16. stol. majitelem farní úřad v Plasech R. 318*“, vzniklá zcela určitě před majetkovým převzetím památkovou péčí.

Další z významných plaských opatů, dosud nezmiňovaný Ondřej Trojer (1648–1699, opatem od roku 1681), Tytlův předchůdce s mnohými zásluhami o rozkvet kláštera, také přirozeně zanechal své otisky v knihovních svazcích. Za jeho opatského období byla zahájena barokní přestavba kláštera, zahrnující nové stavby prelatury a sýpky, došlo ke zvelebení kostela v Mariánské Týnici a k založení vsi Ondřejov a Trojany, které dodnes nesou jeho jména. Vpisky ve vztahu k Trojerovi jsou zastoupeny četně, např.: „*Monasterij B. M. V. in Plass Cisterciens Ordinis a Rmo Dno Andrea Trojer Abbate comparata*“^{93]} v kombinaci s Trojerovým supralibros na deskách: „*F [Frater] A [Andreas] A [Abass] P [Plassensis]*“.^{94]} Jde o nejčastěji zastoupené opatské supralibros v dochované části klášterní knihovny. Dosud nezkoumaným prvkem jsou fragmenty gotickou minuskulou popsaného pergamenu, užitě v páscích spon některých z Trojerových vazeb. Trojera se týká také částečně poškozený vpisek: „*Anno 1699 18 January a Rdismo Dno Dno Andrea Trojer et Vicario G [ene]r [a]li Ecclesiae Tain [...] F. Edmundi p. t. Praeposit [...]*“.^{95]} dochovaný na svazku zbaveném desek.

Z nevelké množiny tisků 16. století zachovalých v plaské knihovně je provenienčně zajímavý v Basileji vydaný spis z roku 1587^{96]} v dobové vazbě s dosud neidentifikovaným slepotiskovým supralibros: „*F L Z L*“ s datací: „1592“ a erbem. Vpisek na titulním listu: „*De Conventu Minimorum S [antissimi]mi Salvador [is] Veteris Pragae*“ odkazuje na pražskou svatyni již zmiňovaných Nejmenších bratří sv. Františka z Pauly, kostel Nejsvětějšího Salvátora na Starém Městě pražském.

92] Informace ke způsobu, typům a zastoupení provenienčních záznamů Oldřicha Desideria Pruskovského z Pruskova v knižní produkci obsahuje databáze Provenio, odtud jsou čerpány i životopisné údaje. [online]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/e262c2d0-b7ec-464-b91e-7-delee305a677> [cit. 8. června 2022]. K jeho osobě mnohé zmínky např. Václav BŮŽEK – Pavel MAREK, *Nemoci, smrt a pohřby Rudolfa II.*, Český časopis historický 111, č. 1, 2013, s. 1–30.

93] Signatura ZK PY 00149; vpisek na titulním listu, supralibros pouze na předních deskách.

94] Trojerovo supralibros v kombinaci s jeho vpiskem na titulních listech se dále vyskytuje na předních vazbách dalších svazků, signatury: ZK PY 00150, ZK PY 00151, ZK PY 00152_001, ZK PY 00152_002, ZK PY 00153, ZK PY 00154, ZK PY 00155, ZK PY 00156, ZK PY 00157.

95] Signatura ZK PY 00186; na titulním listu.

96] Signatura ZK PY 00183.

Dalším z ojedinělých provenienčních znaků je vpisek o pořízení exempláře sebraných spisů Jana Zlatoústého z roku 1698^{97]} knězem Engelbertem Krausem: „*Comparavit pro suo et Monrij Plassensis usu... F. Engelbertus Kraus p. t. P. M. [ariae] Vallis... 1701*“. Zajímavým zjištěním při rešerši autora vpisku je existence tisku z roku 1685 ve fondu Strahovské knihovny,^{98]} získaného totožným Krausem původně pro plaský klášter, se vpiskem: „*Comparavit pro usu suo et Monasterii Plasiensis P. Engelbertus Kraus p. t. Prior*“. Jde tedy prokazatelně o další dosud existující svazek z rozmetané plaské klášterní knihovny. Katalogizační lístek uvádí následné osudy svazku: „*Kniha se posléze dostala do knihovny arcibiskupského semináře v Praze. Z tohoto fondu byla zcizena, objevena v Polsku a v roce 2012 vrácena do Strahovské knihovny*“.^{99]} Na tomto příběhu lze vystavět trajektorii, jakou tato kniha v minulosti opsala. Krausův datovaný vpisek v díle v majetku památkové péče v kombinaci s datací díla u nedatovaného vpisku ve strahovském exempláři zase přináší alespoň částečné životopisné údaje ke Krausově osobě. Mezi další zajímavá zjištění patří existence provenienčního vpisku: „*Procuravit P. Tranquillus Janda prof. Plassij...*“ v *Dějínách Starého zákona* z roku 1751.^{100]} Patří Tranquillovi Jandovi, cisterciáckému knězi, hudebníku a skladateli, působícímu kolem roku 1740 v Plasích. Mezi lety 1750–1777 byl kaplanem v Tišnově na Moravě. Šlo o vynikajícího varhaníka a žáka další velmi známé osoby spjaté s plaským klášterem, Mauritia Vogta.^{101]} Sám Janda zkomponoval mnoho fug, preludií, mší a dalších církevních skladeb, které však zůstaly pouze v rukopisu.^{102]}

97] Signatura ZK PY 00158_001; na titulním listu.

98] SACRORUM. *Sacrorum bibliorum Vulgatae editionis Concordantiae Hugonis Cardinalis Ordinis Praedicatorum ad recognitionem jussu Sixti V. Pont. Max. Bibliis adhibitam*. Moguntiae, Sumpribus Johannis Martini Schönwetteri, 1685. Signatura Strahovské knihovny: BI I 33.

99] [Online]. Dostupné z: <http://knihovna.strahovskyclaster.cz/ger/l.dll?cl~P=261431> [cit. 8. června 2022].

100] ZK PY 00178; na frontispice.

101] Johann Georg Vogt (1669–1730) vstoupil roku 1692 do cisterciáckého řádu v Plasích, přijal klášterní jméno Mauricius a roku 1698 byl vysvěcen na kněze. Věnoval se zeměpisu, vlastivědě a hudbě. Známa, pečlivě zpracovaná Vogtova mapa Čech z roku 1712 je jedním z pilířů české historické kartografie. Informace převzaty z Vogtova hesla v on-line projektu Encyklopedie knihy. [online]. Dostupné z: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Johann_Georg_Vogt [cit. 8. června 2022]. Například Vogtovo hudebně teoretické pojednání přepsané z autorského autografu Norbertem Seeligrem bylo k tomu účelu zprostředkováno právě Tranquilem Jandou. Jde o: Mauritius VOGT, *Vertumnus vanitatis musicae in XXXI fugis delussus, quem ex harmonico R. P. Mauriti Vogt autographo communicante R. P. Tranquillo Janda sibi descripsit Norbertus Seeliger S. O. C. Plasii professor*, S. I. : s. n., 1740. Knihovna Královské kanonie premonstrátů, signatura DA II 20. Katalogizační záznam: [online]. Dostupné z: <https://tritius.strahovskyclaster.cz/search/by-authority/1175613> [cit. 8. června 2022].

102] Jandovy životopisné údaje byly převzaty z lexikonu Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich* 10, Wien 1863. s 65 a dále: Janda, Tranquillus – Wikisource. [online], [cit. dne 8. 6. 2022]. Dostupné z: https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Janda,_Tranquillus.

Jako poslední ojedinělý, dosud anonymní provenienční vpisek ve svazcích z období klášterní knihovny uvádím přípis: „*Pris Michaelis Mauritius*“^{103]} v díle z roku 1740, možná související s výše jmenovaným, tehdy již zemřelým Vogtem

Z pozdějšího období, po zrušení kláštera, nese misál z roku 1865 vpisek jednoho z plaských duchovních 19. století,^{104]} kněze Jana Šedivce: „*Hoc Missale comparatum est meis sumptibus et quidem viginti et duobus florenis anno Domini 1865. P. Joannes Sedivec*“; vloženy jsou rukopisné záznamy odsložených mší za zemřelé z té doby. Mezi duchovní 19. století patří rovněž Josef Štanek. Na předsádce církevních komentářů zanechal vpisek: „*Ex libris Štanka Josephi Presbyteri ecclesiastici Anno Dni 1828*“.^{105]} Na předním přidešti pak pod velkým, inkoustem začerněným prostorem, kde se nacházel nepochybně zápis předchozího majitele, jsou stejnou rukou jména: „*Franc: Wachauf*“ a „*Joseph Štanka*“.

Na začátku článku v popisu přírůstkové skladby současné podoby fondu uvádím, že v části prohlášené za kulturní památku se nalézají i díla z období, kdy plaské panství trvaleji obývali Metternichové. Jde o nepatrné fragmenty zapomenuté omylem v Plasích v 50. letech 20. století po stěhování knihovny do Hořovic. V těchto zlomcích již lze nalézt např. oválné razítko ředitelství správy panství: „*FÜRSTLICH VON METTERNICH-WINNEBURGSCHER DOMAINE-DIRECTION PLASS*“ s erbem Metternichů, vtištěné v genealogické příručce z roku 1897,^{106]} a především na předsádkách umístěná, pečlivě vlepovaná dvojí a trojitá T, tvořená z různobarevných papírových pásků. Jde o ex-libris princezny Pauliny Metternichové,^{107]} odkazující na její domácí jméno Titi a manželství s knížetem Thurn-Taxisem.^{108]} Zámeckou budovu v areálu plaského kláštera, přestavěnou z bývalé opatské prelatury,^{109]} obývali Metternichové příležitostně. Až po smrti svého manžela v roce 1939 na zámku trvale bydlela princezna Paulina. Společnost jí dělala přítelkyně Deli Grimm a dcera Margareta zvaná Rita.^{110]} Mezi mimořádnější provenienci z tohoto fragmentu

103] Signatura ZK PY 00174; na přední předsádce.

104] Signatura ZK PY 00185; na předním přidešti a na předsádce slepotiskem: „J. ŠEDIWEC“.

105] Signatura ZK PY 00180.

106] Signatura ZK PY 00163; na titulním listu a na přední předsádce.

107] Princezna Paulina Felix Maria Metternich (1880–1960), zvaná Titi, dcera knížete Pavla Lothara Klemense Metternicha (1834–1906) a Melanie Zichy-Ferraris (1843–1925). Sourozenci: bratr Klement a sestra Emilie. V roce 1906 sňatek s knížetem Maximilianem Theodorem Thurn-Taxis (1876–1939). Dcera Margareta (1913–1997). Její portrét z roku 1921, tedy ve věku 41 let, je reprodukován v obrazové příloze článku.

108] Např. signatury ZK PY 00204_001 a ZK PY 00204_002; zde ve tmavě rudé variantě.

109] Fotografie průčelí budovy je v obrazové příloze článku.

110] Využity informace z katalogu výstavy METER(M)NICH uspořádané v roce 2018 v rámci projektu Národního památkového ústavu *Po stopách šlechtických rodů*. Národní památkový

Ize ještě započítat věnování v knize darované o Vánocích 1934^{111]} princezně Paulině jako vánoční dárek: „*Mit festen Wünsche Waihnachten 1934/XIII Ihre Elisabetha P(C?)essati*“ v kombinaci s jejím exlibris a poválečnými razítky Muzea města Plasy a památkové péče, dokumentující majetkové přesuny svazku i v rámci kulturních institucí.

Poslední informací k prohlášené části fondu z provenienčního hlediska je plošné označení tohoto úseku černým otiskem novodobého razítka: „*HISTORICKÝ KNIŽNÍ FOND PLASY*“. Na později navázaných úsecích se již nevyskytuje.

Dalším blokem přírůstků po prohlášené části je velká směs tištěných titulů převážně z konce 19. století a 1. poloviny 20. století s provenienční skladbou lokálního významu ze severního Plzeňska a Plzně. Jde většinou o registrační razítka různých typů obecních, školních a spolkových knihoven. Zajímavé mohou být vícečetné vlastnické znaky dokládající všemožné zániky jednotlivých fondů a následné přesuny knih do jiných, s těžko vysledovatelnou posloupností. Tuto pasáž fondu ve článku zmíním pouze okrajově a bez uvedení signatur. Jde například o razítka: „*Veřejná knihovna obecní v Plasech u Plzně*“, spolu s „*Zpěvácký spolek v Plasích*“, „*Veřejná knihovna v Křimicích*“, „*K. K. Deutsch Staatsgewerbeschule in Pilsen*“, „*Dělnická tělocvičná jednota v Plasech*“ spolu s „*Okresní lidová knihovna Plasy*“, „*Občansko řemeslná beseda v Plasích*“, „*Čtenářská beseda v Kralovicích*“, „*Veřejná obecní knihovna v Křimicích*“, „*Komunistická strana Československa Místní organizace Plzeň Skvrňany*“, „*Veřejná obecní knihovna v Třemošné*“ spolu s „*Ústřední knihovna svazu koedělníků v čl. Republice*“, „*Tělocvičná jednota Sokol Plasy*“, „*Veřejná obecní knihovna Druztová u Plzně*“, „*Městská veřejná knihovna v Nýřanech*“, „*Obecní knihovna v Horní Bříze*“. Některá razítka dokládají vzdálenější původ: „*Čs. Doplnovací okresní velitelství v Berouně 25. Února 1929*“ spolu s „*Okresní archiv v Plasích*“, „*INSTITUT MANIPULAČNÍCH, DOPRAVNÍCH, OBALOVÝCH A SKLADOVACÍCH SYTÉMŮ KNIHOVNA Koněvova 131 130 83 PRAHA 3*“, či „*Fürstin Bismarck-Schule Charlottenburg Schülerbücherei*“ spolu s „*Městské uměl. průmysl. museum v Plzni*“. Z osobních razítek: „*F. BOŘ. NEBESKÝ*“, „*Jan Vitek*“, „*Václav Volín*“ a „*JOSEF WAGNER učitel*“. Ojedinelé jsou vpisky, např. věnování kožlanského rodáka a starosty spolku Radbuza PhDr. Antonína Šnajdaufa, činného v plzeňské kultuře na přelomu 19. a 20. století: „*na památku p. Ot. Řezníčka 20/XII 81 Ant. Šnajdauf*“. Sem také patří asi nejkurioznější věnování ve fondu ve smyslu způsobu jeho zápisu. Nohou ho zapsal do své knihy tělesně těžce postižený český spisovatel František Filip (1904–1957),

ústav, Praha 2018. Panel „*Metternichové, poválečný útěk*“, bod 1. [online]. Dostupné z: https://www.studijni-depozitar.cz/pamatky/depozitar-plasy/ke-stazeni/Mettermnich_%20vystava [cit. 9. června 2022].

111] Signatura ZK PY 00167 – věnování na přední předsádce, vlepené exlibris na předním příděšti a razítka dále v knize.

známý pod přezdívkou Bezruký Frantík: „*V upomínku nohou zapsal bezruký Frantík z Prahy 25./III. 31*“. Filip měl dokonce totožný svazek před sebou vícekrát – svazek nese ještě jeho starší věnování z roku 1926. Mnohé svazky ze závěru této množiny navíc obsahují antikvární ceny a jde nepochybně o akvizice městského muzea v Plasích přibližně z 60. let 20. století.

Další navazující množinou přírůstků je několik knih z 1. poloviny 20. století s farmaceutickou tematikou ze soukromého daru památkovému ústavu z roku 1993. Ani u nich, vzhledem k jejich významu v kontextu fondu, neuvádím provázání na signatury. Původem jde o svazky pocházející ze zrušených předválečných lékáren z Teplé, Nejdku a Bečova nad Teplou v Karlovarském kraji. Původní vlastníky dokládají razítka: „*Apotheke 'Zur Mariahilfe' Mr. Ph. Norbert Plass Tepl-Sadt*“ a „*Ph. Mr. Ernst Wettig Neudek*“ společně s věnováním: „*Dem Herrn Apotheker Ph. Mr. Rudolf Klier gewidmet... Wettig*“. Obdarovaný Klier provozoval konkurenční lékárnou u Salvátora v Nejdku, což dokládá další razítko: „*Salvator Apotheke Rudolf Klier Neudek*“. Další svazek nese vedle razítka ještě jiné soukromé nejdecké lékárny: „*Apotheke zur Lebenbrunn Neudek Egerland*“ i poválečné razítko nejdecké lékárny spadající již pod Okresní ústav národního zdraví v Karlových Varech. Z lékárny Anděla strážného lékárníka Zieglera v Bečově nad Teplou pochází značně užívaný a poznámkami opatřený svazek s razítkem: „*Zieglers Apotheke zum Schutzengel PETSCHAU*“, prolínající se s částečným otiskem razítka lékárny téhož názvu, ale jiného majitele. Posledním nalezeným znakem je razítko: „*Ph. Mr. Hlaváček J.*“.

V roce 2017 navázal v přírůstcích soukromý dar silně poškozeného ročníku loveckého periodika *Wild und Hund* z roku 1899. Podpis: „*E. Hüllisch...*“, pravděpodobně patří zaměstnanci správy plaského panství z éry Metternichů.

Výzkum provenienčních znaků historického knihovního fondu státního památkového objektu klášter Plasy – konvolut plaské zámecké knihovny Metternichů převzatý v roce 2018

V době vzniku článku byl zatím posledním přírůstkem historického knihovního fondu Plasy již zmiňovaný konvolut z období, kdy panství patřilo Metternichům, získaný v roce 2018 evidenčním přesunem v rámci Národního památkového ústavu ze státního zámku v Hořovicích, z tamější rozsáhlé historické knihovny. Z hlediska provenienčních znaků opět vyvstává otázka určení přesnějšího vlastnictví jednotlivých svazků. Pouze u části konvolutu se vyskytují jasné vlastnické znaky princezny Pauliny Metternich. Větší část převzatých svazků nenese žádné dobové provenienční znaky. Souvisí to samozřejmě i s výrazně mladším obdobím, ze kterého knihy pocházejí, a s obecným upuštěním vlastníků od zvyklostí knihy běžné tištěné produkce 20. století

nějak systematicky značit. Nevyplněny tak například ve fondu zůstaly i různé předtištěné formuláře univerzálních ex libris, tištěných některými nakladateli v tomto období na předních předsádkách jejich produkce. V převzatém konvolutu se také nenachází většina příkladů vzácnějších tisků a dedikací, které uvádí P. Mašek ve svém již zmiňovaném článku o skladbě metternichovské knihovny v Plasích. Jde např. o pařížský tisk „Hodinek“ z roku 1736 v nádherné celokožené vazbě,^{112]} či o osobní dedikace princezny Paulině od básníka Rilkeho v jeho díle *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* z roku 1910.^{113]} To potvrzuje konstatování P. Maška o nechtěném rozptýlení metternichovské knihovny v Plas na počátku 50. let minulého století, kromě Hořovic a fragmentu ponechaného v Plasích ještě do zámeckých knihoven Mníšek, Hřiměždice a Vísky. Výzkum naopak v souladu s Maškem potvrzuje v převzatém úseku fragmenty knihovny matky princezny Pauliny Melanie. Nepovedlo se přesněji identifikovat Maškem zmiňované svazky z majetku Thurn-Taxisů, předpokládány jsou tedy v dalších zmiňovaných knihovnách. Kompletní fyzické scelení fondu bude záležet na budoucích potřebách a rozhodnutích vlastníků zmiňovaných knihoven.

Častým znakem jsou šifrované značky tužkou: „*Rm LLa*“, „*Rm Lna*“, „*Mk LLLSS*“, „*Ki t L N r*“ a „*Rk Ta*“^{114]}. Je zde několik vánočních věnování od rodiny a přátel, nejstarší z Vánoc 1919:^{115]} „*Die innigste Wünsche für Weihnachten 1919*“, „*Frohe Weihnachten u. Woidmannsheil! WR*“, „*Innige Weihnachtswünsche 1924 Inna Lisy...*“, „*Es wünschen Dir von ganzen Herzen gegenante Weihnachten Deine zwei Freunde Zuzanna u. Pepi. Wien, Dezember 1944*“ a „*Für frommen Erinnerung an Leopold Zaussinger! Weltpriester Weitra am 18. Sept. 1877*“. Zastoupeny jsou autorské vpisky a věnování; akademický malíř Rudolf Vácha tvořící střídavě ve Francii a Čechách je podepsán ve své monografii z roku 1934: „*Rudolf Vácha 20/12 1934*“.^{116]} Svě věnování zanechal José de Campos, obecně málo známý autor díla *Les drames de la guerre*,^{117]} vydaného v roce 1904 v Madridu: „*A. Ch. A. Madame la Princesse de Metternich Winebourg née Poutene Mélanie de Zichy-Ferraris á Zich et Vásonkeö. Hommage tus res... de l'auteur... dévoice serviteur... J. De Campos Madrid le 4. Juillet 1905*“. Ze známějších osobností lze ještě zmínit vpisek patřící, či spíše vztahující se k ženě z bohaté německé rodiny podnikatelů a průmyslníků:

112] Maškem převzatá informace z knihy B. LIFKA. Exlibris a supralibros, s. 139.

113] Maškem převzatá informace ze zdroje Jitka PŘEROVSKÁ – Pravoslav KNEIDL, *Rilkeana pamětní síně v zámku ve Vrchotových Janovicích*, Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum 8, č. 2, 1963, s. 95–108.

114] Např. signatury ZK PY 00395, ZK PY 00397, ZK PY 00404, ZK PY 00405 a ZK PY 00460.

115] Signatury ZK PY 00404, ZK PY 00412, ZK PY 00431, ZK PY 00462, ZK PY 00497.

116] Signatura ZK PY 00410; na titulním listu.

117] Signatura ZK PY 00512; na přední předsádce.

„*Frau Ringhoffer*“ v knize z roku 1917.^{118]} Četněji je zastoupen vlastnický vpisek: „*Melanie Metternich*“ matky^{119]} princezny Pauliny a vpisek s místem a datací: „*Ortelsburg October 1899*“, avšak s nečitelným podpisem.^{120]}

Ozvuky nástupu nacismu a 2. světové války a zároveň zajímavou sondu do psychiky mladších lidí obou pohlaví v tomto období připomíná volně vložený lístek ve svazku s životopisem císařovny Josefíny^{121]} a se čmáranicemi tužkou. Obsahuje pokusy o návrhy monogramu pro ženské jméno Treu Franziska a variantou jména v češtině jako Treová Františka, úryvek dobového šlágru: „*Küss mich bitte bitte küss mich...*“ od (v předválečném nacistickém Německu populární) chilské zpěvačky Rosity Serrano. Kapitálkami je tu jméno autora díla: „*EA RHEINHARDT*“, „*Heil Hitler*“ a kresba stromu. Na rubu lístku je kresba stromu a několik kresebných pokusů o ženský profil a karikatury ženských postav. Polaritu naopak ryze mužského prožívání válečného období potom přinášejí vpisky a kresby v reprezentativním pojednání o uměleckém a hospodářském využití jantaru z roku 1939,^{122]} již s nacistickou symbolikou na titulu. Na titulním listu je tužkou jméno: „*Harold*“. Na zadních deskách jsou realistické kresby tužkou tehdy nejmodernějších zbraní německé armády: středního tanku Panzerkampfwagen (PzKpfw) IV, což potvrzuje i text připsaný na bočním pancíři „*P IV*“ a s textem „*Peterle*“. Niže je pak kresba střemhlavého bombardéru Junkers 87 Stuka střelící z palubních zbraní, se svastikou na ocasní ploše a textem: „*Schlachtflieger*“. Doplněno je vše náčrtem imitace razítka pancéřových granátníků se stylizovaným obrněncem překonávajícím protitankové překážky a textem: „*Spr. Gr. Pz. Gr.*“. K období první světové války se váže razítko dělostřeleckého pluku: „*Batterie Nr. 1 des k. u. k. Feldhaubitregiments No. 19*“ v jiném svazku.

Zájem princezny Pauliny o osobu Napoleona Bonaparta dokládají díla s touto tematikou. V trojdílné Napoleonově korespondenci^{123]} jsou vloženy pravděpodobně její rukopisné poznámky s pečlivými výtahy s výčty dopisů, jejich adresátů a daty. Volně vložen ve svazku z roku 1910 je také tužkou psaný rodinný vzkaz s oslovením: „*Liebe Therese!*“.^{124]} K této osobě se vztahuje její vlastní vpisek z roku 1913: „*Therese... 9. 11. 13*“ ve francouzském tisku vydaném roku 1880,^{125]} tedy v jednom ze starších tisků v rámci celého fondu.

118] Signatura ZK PY 00464; na přední předsádce.

119] Princezna Melanie Metternich-Winneburg (1843–1925), dcera hraběte Felixe Zichy-Ferraris a manželka knížete Pavla Klementa Metternich-Winneburg. Viz též poznámka č. 102. Signatury např. ZK PY 00514 až ZK PY 00518, ZK PY 00520 až ZK PY 00522.

120] Signatury: ZK PY 00430_001 až _006.

121] Signatura ZK PY 00426.

122] Signatura ZK PY 00442.

123] Signatura ZK PY 428_001, ZK PY 00428_002 a ZK PY 00428_003.

124] Signatura ZK PY 00429.

125] Signatura ZK PY 00495.

K nejstarším patří v Praze a ve Vídni tištěná modlitební kniha ve francouzštině z roku 1788^{126]} se vpiskem: „*P: 18 Decembre 1846 / ML 8 Decembre 1847*“.

Mezi obsažené znaky patří i razítka lokálních knihkupců, dokládající některé z cest, např. do Kremže: „*KARL SCHMIDL Buch u. Musikalienhandlung Krems a/d. Donau*“ a Norimberku: „*Kunststube am Königstor JOHANNA SCHIENER Kunstgewerbe Buch und Kunsthandlung*“. Samozřejmě může také jít o knihy do Plas pouze zaslaných knihkupci.^{127]}

Nečetné záznamy tužkou o pořízení knih včetně ceny reprezentuje např. vpisek: „*28/3 1932 Izellius Berlin Kč 52-*“ v memoárech Napoleonova adjutanta z roku 1908.^{128]}

Na závěr jsem ponechal prokazatelné provenienční znaky princezny Pauliny Metternich. Nejprve zmíním faktograficky nejdůležitější svazek fondu. Jediný rukopis z převzatých knih z Hořovic je dnes málo se vyskytující formát srovnávacího deníku. V sešitu v tuhé vazbě s tištěným titulem: „*JAHR UM JAHR EIN ÜBERSICHTLICHES TAGEBUCH FÜR FÜNF JAHRE*“^{129]} jsou předtištěné formuláře, sloužící majiteli k zápisům ke stejnému dni v roce, a to v rozmezí pěti let, které lze zvolit. Majitel deníku zvolil roky 1917 až 1921. Deník nebyl dosud podroben podrobnějšímu výzkumu. Zatím existuje předpoklad, že jde o deník princezny Pauliny mezi jejím 37. až 42. rokem.

Nejvýraznější, a i v obecném kontextu exlibris výjimečnou knižní značku princezny Pauliny ve formě zdvojeného a ztrojeného T, složeného z různobarevných papírových proužků, reprezentuje ve fondu množství dochovaných ukázek. Vysvětlení rozdílů mezi variantami značky s rozdílným počtem liter T zavdává několika teoriím. Jako logické se jeví, že dvojitě T princezna užívala v období před sňatkem a jde o dvě „t“ z jejího domácího jména Titi. Po sňatku s knížetem Maxmilianem Theodorem Thurn-Taxisem v roce 1909 změnila značku na trojitě „t“ (Titi Thurn-Taxis). To ovšem narušuje výskyt dvojitě varianty i v knihách vydaných až v letech 1915 a 1916. Další, avšak méně pravděpodobnou teorií, je, že jde o značení dělicí knihy v rámci manželského páru a trojitě T tedy patřilo knihám manžela (Theodor Thurn-Taxis), který zemřel v roce 1939. Výskyt trojitých variant v dílech vydaných před sňatkem nelze v tomto případě hodnotit jako určující, protože vlepení značky mohlo samozřejmě proběhnout po roce 1909 i do knih staršího data vydání. Potvrzení přesného významu variant značek nepochybně časem přinese další práce s archiváliemi. Jako jisté se jeví, že obě varianty značky na předsádky a přideštiny vlepovala osobně princezna Paula. Existují ještě drobnější nuance obou variant, buď s rozeklanými, nebo

126] Signatura ZK PY 00496; na předním přideštině.

127] Signatura ZK PY 00468 a ZK PY 00493.

128] Signatura ZK PY 00436, další např. signatura ZK PY 00456, vpisek: „*30/10 1931 C. Kohler Leipzig 11. 4 – Kč 34*“.

129] Signatura ZK PY 00476.

se zkosenými vodorovnými břevny. Pracnost tvorby takové značky přinesla samozřejmě i zrychlenou variantu pouhým vepsáním miniatury značky tužkou. K dispozici je i malovaná varianta, kdy je značka zakomponována do pozdější výtvarné úpravy celých desek. Níže uváděná tabulka přináší přehled dochovaných ukázek značky vlepených, malovaných či vepsaných ve svazcích.

Signatura	Znak	Barva pásků	Umístění	Rok vydání	Spolu s/poznámka
ZK PY 00519	3 x T	červené	na titulním listu	1897	menší a méně propracovaná vlepovaná varianta
ZK PY 00523	2 x T	šedozeleň	na přední předsádce	1899	
ZK PY 00529	3 x T	zlatohnědé	na přední předsádce	1910	
ZK PY 00524	3 x T	šedozeleň	na předním přideštit	1911	delší rukopis tužkou na přední předsádce
ZK PY 00506	3 x T	žluté	na přední předsádce	1912	perem: „Titi“ na titulním listu
ZK PY 00507	3 x T	zelené	na předním přideštit	1914	tužkou: „Titi“ na předních deskách
ZK PY 00528	2 x T	zlatohnědé	na přední předsádce	1915	
ZK PY 00508	3 x T	červené	na předním přideštit	1916	
ZK PY 00527	2 x T	růžové	na přední předsádce	1916	
ZK PY 00513	3 x T			1918	Na předních deskách je textilní potah výtvarně upraven. Jsou tu modročervené vertikální pruhy a v kruhu na žlutém podkladu namalováno červeně trojitě T.
ZK PY 00509	3 x T	světle modré	na přední předsádce	1918	Tužkou „Titi“ na přední desce. Značka je reprodukována v obrazové příloze článku.
ZK PY 00526	3 x T	rudé	na přední předsádce	1922	
ZK PY 00510	3 x T		na přední desce	1927	Tužkou: „Titi“ a 3 x T na přední desce.
ZK PY 00525	2 x T	sytě modré	na předním přideštit	1928	Tužkou „... 1929“.
ZK PY 00531	3 x T	rudé	na přední předsádce	1930	

Již P. Maškem zmiňovaný akt odstranění části předsádek s těmito znaky v 50. letech minulého století potvrzuje z Hořovic převzatá obálka, nadepsaná: „Plasy 21 vytrhaných listů s knižní značkou Pauliny Metternich nebo

podpisy členů rodiny“. Jiný rukopis na obálce uvádí již jen 20 kusů. Obálka obsahuje: 16 ukázek knižní značky princezny Pauliny. Konkrétně 8 dvojitých a 8 trojitých T v barevných variantách tmavě a světle zelené, tmavě a světle modré, zlatohnědé, žluté, rudé a sytě červené. Dále dvě ukázky vpisku tužkou: „*Titi*“, a ukázky vpisků jejich rodičů. Perem: „*Fürst Metternich*“ na fragmentu titulní strany a perem „*Melanie Metternich*“.

Závěr

Zde se prozatím uzavírá výzkum provenienčních znaků současné podoby historického knihovního fondu státního památkového objektu klášter Plasy. Nepochybně bude v dalších letech doplněn novými poznatky a možná korekcemi těch stávajících. Jako další palčivé úkoly pro další období v plaském fondu se jeví doprohlášení zmiňovaných akvizic svazků z původní klášterní knihovny, tak aby došlo ke srovnání památkového statutu s již prohlášenou částí. Fond převzatý z Hořovic si přinesl své vlastní prohlášení za kulturní památku z předchozího umístění. Úkolem na delší období pak bude podrobná katalogizace každého svazku v souladu s metodikou a pravidly katalogizace starých tisků. Tímto způsobem je dosud zpracován pouze zlomek fondu – tisky 16. století v rámci předcházejícího vědeckovýzkumného úkolu.^{130]}

Na úplný závěr chci poděkovat kolegyni z Národního památkového ústavu PhDr. Veronice Jíchové za pomoc s některými transkripcemi a překlady a zejména Mgr. Hedvice Kuchařové, Ph.D. z Královské kanonie premonstrátů na Strahově za erudovanou revizi latinského textu a mnohé podněty.

The historical library collection of the state monument Plasy monastery in its current form and the results of the research of the provenance signs

Summary

In 2022, the five-year scientific research task of the Ministry of Culture of the Czech Republic NAKI II „Virtual Reconstruction of Scattered Provenance-Bohemian Book Units in Domestic and Foreign Libraries“ will be completed. The aim of the project is to map historical Bohemian library collections in the

[130] Vědeckovýzkumný projekt Ministerstva kultury ČR NAKI: „*Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky*“. Kód projektu: DF12P01OVV024. Období: 2012–2015. Výstupem je třísvazkové dílo Petr MAŠEK et al., *Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky I–III*, Praha 2015. Zde jsou publikovány provenienční znaky tisků 16. století knihovny Plasy (jsou zahrnuty v tomto článku).

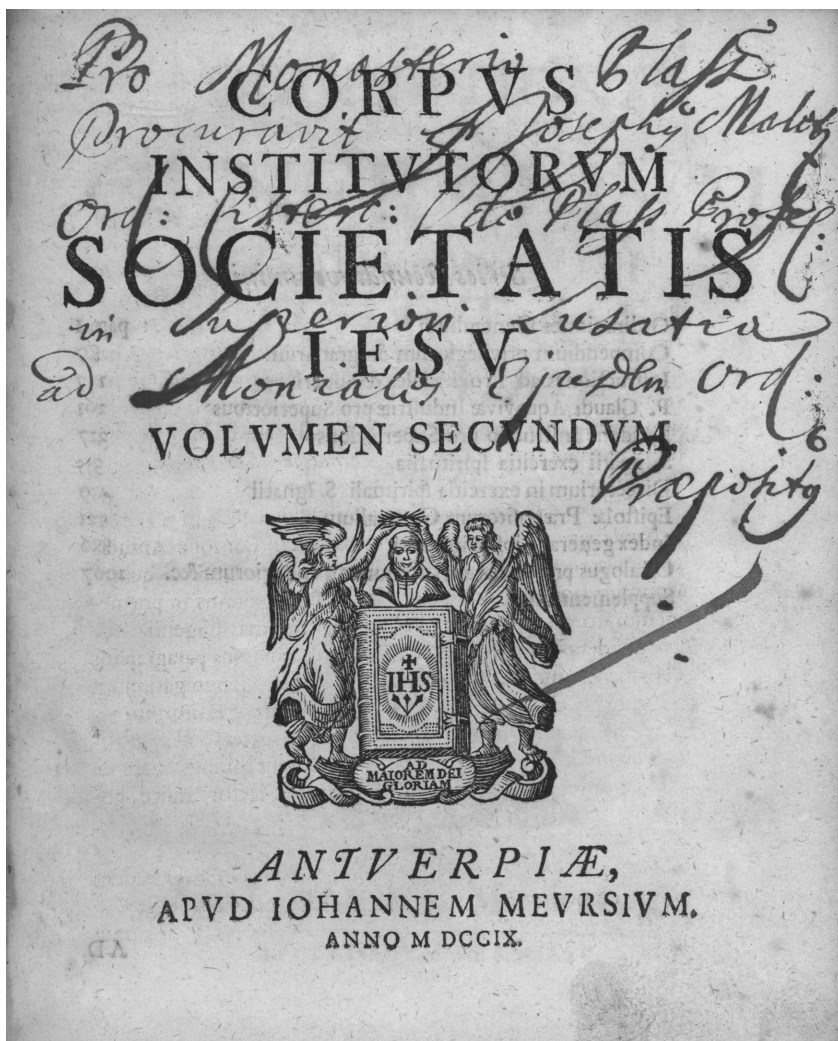

Czech Republic and in foreign libraries. The provenance survey is carried out in the holdings of the chateau and castle libraries of the Czech Republic in cooperation with the Library of the National Museum, the National Monuments Institute and the National Library. Abroad research of Bohemian book collections was executed in libraries in Paris, Wrocław, Görlitz, Bautzen, Regensburg and Zagreb. The information obtained enriches the online database of book owners PROVENIO. It has been developed in previous projects to keep track of information about these specific library collections. The Provenio database is also used to publish the results of the project, and this project also innovates its software solution. Other outputs are five exhibitions (four classic and one virtual) dedicated to the aristocratic libraries of Bohemia, Moravia and Silesia, preserved evidence of the culture of reading in the past, the aristocratic patronage in publishing books and fragments of older library collections in the National Library Reserve Fund. Furthermore, two books on older Bohemian libraries and their fragments scattered in Czech and foreign libraries are published. Part of the project is the elaboration of the Methodology of Research, Revision and Passportization of the Historical Book Collection. The team of researchers works scattered throughout the Czech Republic. The research of provenance features contained in the historical library fund of the Plasy monastery was part of a broader research in the Pilsen region in Western Bohemia. The first stage was the excerpting of the material in the field, while the digitization of the entire collection took place. Subsequent work was then limited to working with digitalizers only to avoid damaging the originals. An analog work file was created, in which it was already possible to concentrate in many groups the identical provenance traits of individual persons and types and their variants, in addition to excerpts from unique traits that occur only rarely. Attention had to be paid to the most accurate transcription of manuscripts, their translations and interpretations of other types of provenance characters such as stamps, *ex libris* or *supraliboros*. A list of authorities was created, which was compared with the records of authorities in the Provenio databases and the register of authorities managed by the National Library. Where volumes from the Plasy historical book collection contain an unprocessed authority, their designs were created and sent to the National Library for verification and later acceptance into the database. The survey of provenances significantly expanded and clarified the awareness of the owners of individual volumes from both the time of the monastery library and later stages, especially the time when the Plasy estate belonged to the Metternich family. He brought enumerations of identical characters, their placement in volumes and placed them in historical context. The research revealed several as yet unidentified owners, of whom Oldřich Desiderius Pruskovský of Pruskov (1570-1618) seems to be the most socially important. Interesting findings relate to the person of Tranquillus Janda,

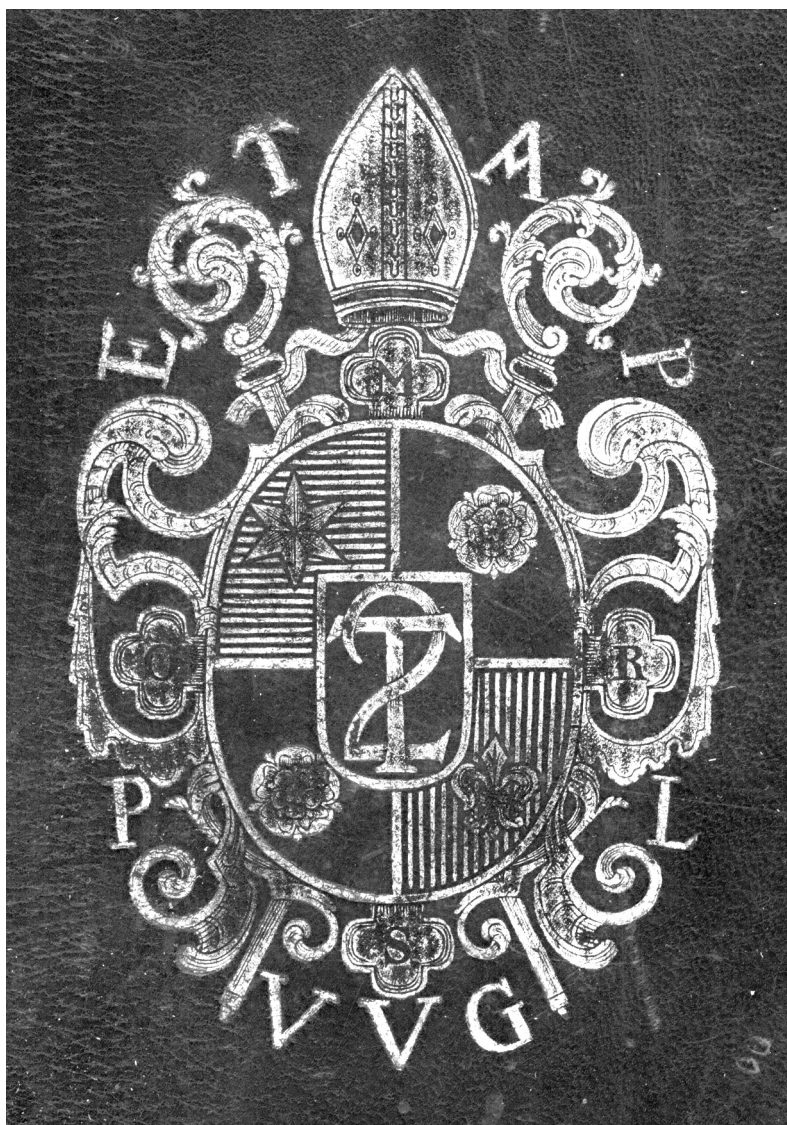

a Cistercian priest, musician and composer who worked around 1740 in Płasy. There are also other new or additional findings from about two dozen other people, mostly local clergy associated with the monastery or random people who left traces on the slopes, which were introduced to the library in various ways. The volumes containing the provenance features of the last generations of the important abbots of the Płasy Monastery, who had a major influence on the current appearance of this monument, underwent a particularly thorough research. From the Metternich era, for example, the list of specific book brands of Princess Paulina Metternich called Titi is unique. The research of the provenance signs of the current form of the historical library fund of the state monument Płasy Monastery is completed here. Undoubtedly, it will be supplemented in the coming years by further findings and perhaps corrections of the existing ones.

Obr. 1. Titulní list díla *CORPVS INSTITVTORVM SOCIETATIS IESV. VOLVMEN SECVNDVM. ANTVERPIAE: APVD IOHANNEM MEVRSIVM, 1709 [ANNO MDCCIX]*. Obsahuje vzhledem k sazbě necitlivě umístěné vpisky církevního profesora Josefa Malce působícího v 18. století v Plasích. Zdroj: Historický knihovní fond Plasy, katalogizační záznam NPÚ, signatura ZK PY 00107.

Obr. 2. Zlacené supralibros opata plaského kláštera Evžena Tyttla (1699-1738) na předních deskách díla *SUPPLEMENTUM AD MISSALE CISTERCIENSE*. VETERO PRAGAE : JOSEPHUS ANTONIUS SCHILHART, 1726 [MDCCXXVI]. Zdroj: Historický knihovní fond Plasy, katalogizační záznam NPÚ, signatura ZK PY 00133.

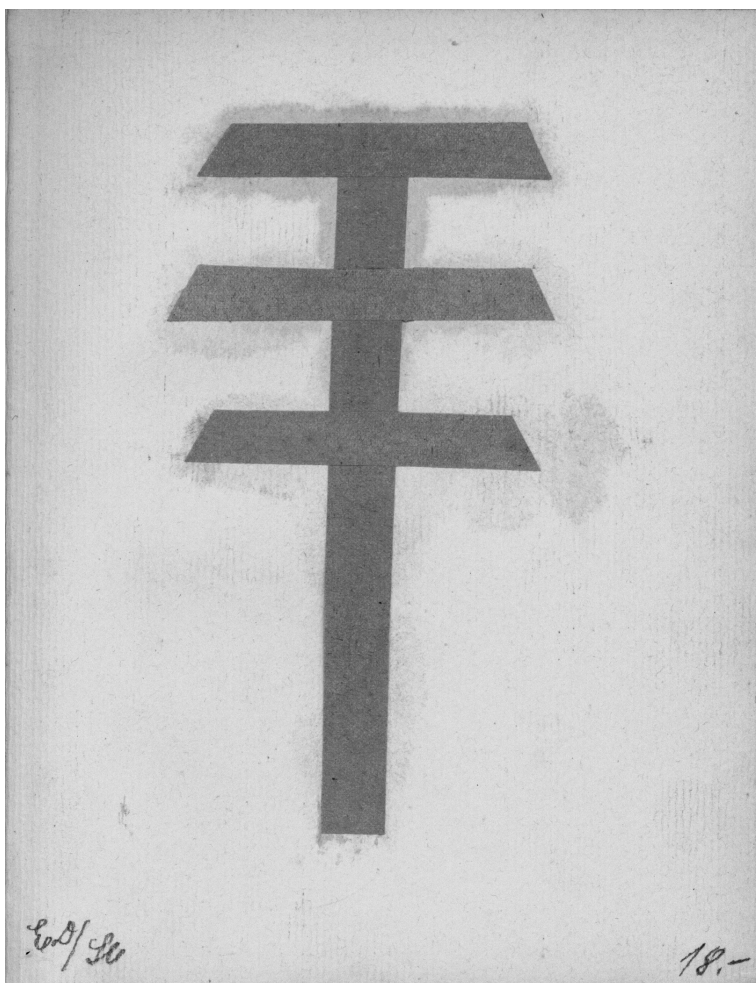
Obr. 3. Supralibros Marka Bydžovského z Florentina (1540–1612) na předních deskách díla NICEPHORI Callisti Xanthopuli. *SCRIPTORIS VERE CATHOLICI, ECCLESIASTICAE HISTORIAE LIBRI DECEM ET OCTO. SACRATISS. ROM. REGIS FERDINANDI...* Francof : Impensis Sigismundi Feyerabendij, 1588 [M. D. LXXXVIII.]. Zdroj: Historický knihovní fond Plasy, katalogizační záznam NPÚ, signatura ZK PY 00135.

Obr. 4. Zlaté supralibros opata plaského kláštera Fortunáta Hartman-
na (1755-1779) na předních deskách akvizice z r. 2010. Dílo *ENCHI-
RIDION SCRIPTURISTICUM TRIPARTITUM. TOMUS II. WIRCE-
BURGI : IMPENSIS IOANNIS IACOBI STAHEL BIBLIOPOLAE A
CELSISSIMO SPECIALITER PRIVILEGIATI, 1759 [MDCCLXIX].*
Zdroj: Historický knihovní fond Plasy, katalogizační záznam NPÚ,
signatura ZK PY 00194.

Obr. 5. Vlastnická knižní značka (ex libris) princezny Pauliny Metternich (1880-1960) zvané Titi. Jde o dvojitou literu T z barevných, v tomto případě světle modrých papírových pásků. Vlepena na přední předsádce díla LICHNOWSKA, Mechtild. GOTT BETET. Leipzig : KURT WOLFF VERLAG. 1917. Zdroj: Historický knihovní fond Plasy, katalogizační záznam NPÚ, signatura ZK PY 00509.

Obr. 6. Portrét princezny Pauliny Metternich (1880-1960) zvané Titi ve věku 41 let. Signováno: „*Alfred Schwarz 1921*“. Olej na plátně 100 x 77 cm, rámováno. Autorem německý portrétista Alfred Schwarz (1867-1951). Zdroj: Mobilární fond SPO Plasy, evidenční záznam NPÚ, inv. č. PY 01825a,b.

Obr. 7. Jedna z původních knihovních skříní z knihovního sálu kláštera Plasy. Inventář plaského muzea uvádí, že byla později umístěna v kancelářích lesní správy. Aktuálně zpět v knihovním sále a naplněna fragmenty klášterní knihovny. Zdroj: Mobilární fond SPO Plasy, evidenční záznam NPÚ, inv. č. PY 00108.

Obr. 8. Pohled na reprezentativní průčelí bývalé opatské prelatury v Plasích. Metternichy, kteří získali panství Plasy koupí v roce 1827, byla budova adaptována na příležitostně obývaný zámek. Trvaleji byl obýván princeznou Paulinou (Titi) po smrti jejího manžela v r. 1939. Článkem zmiňovaný knihovní fond Metternichů, převzatý do Plas zpět z Hořovického zámku, pochází z tohoto objektu. Aktuálně v r. 2022 v rámci *Integrovaného regionálního operačního programu (IROP)* probíhá *Projekt revitalizace prelatury a vznik nové prohlídkové trasy* financovaný *Strukturálními fondy EU* a státním rozpočtem. Zdroj: fotoarchiv NPÚ.

RECENZE

Václav Davídek. *Cestou necestou*, k vydání připravila Renata Kuprová, Národní archiv, Praha 2019, 422 s.

Historik, archivář, kartograf a genealog PhDr. Václav Davídek (1913–1993) se narodil v selské rodině v Lipnici u Spáleného Poříčí, ale většinu svého života prožil v Praze a v jejím bezprostředním okolí. K rodnému Spálenopoříčsku si nicméně udržel pevný vztah po celý svůj život a věnoval mu významnou část svého rozsáhlého a tematicky velmi rozmanitého vědeckého díla. Z jeho pozůstalosti, uložené z větší části v Národním archivu, vydala roku 2019 Renata Kuprová jeho paměti, kterým dal jejich autor název *Cestou necestou*.

Davídkovy paměti zaujmají v memoárové literatuře poněkud zvláštní místo. Nenajdeme v nich ani širší dějinný kontext, v němž se Davídkův život odvíjel, stejně jako bychom v nich marně hledali jakékoliv zmínky o autorově rodinném zázemí. Autor paměti se plně soustřeďuje na svou práci a na osobní potíže a překážky, které přinášela jak jeho vědecká práce, tak i měnící se politické poměry. Ty totiž absolventa filozofické fakulty Univerzity Karlovy a Státní archivní školy, od roku 1935 zaměstnaného v Československém archivu zemědělském, roku 1951 přinutily, aby opustil archivní službu a nastoupil do výrobní sféry, kde pracoval zprvu jako dělník, později v administrativě. Teprve od roku 1959 mohl své vysokoškolské vzdělání uplatnit, když nastoupil do Kartografického a reprodukčního ústavu, kde se zabýval tvorbou historických map, a v letech 1968–1970 jako „dohodář“ ve Státním (Federálním) statistickém úřadu. I ten ale musel po nástupu „normalizace“ opustit. Podařilo se mu však získat statut samostatného vědeckého pracovníka, což mu umožnilo pokračovat v publikační činnosti, která pak představovala jediný zdroj jeho příjmů až do odchodu do důchodu v roce 1973, kdy končí i jeho paměti.

Jejich text je vlastně přehledem skutečných i údajných křivd, které autora během jeho života potkaly a ve kterých Davídek spatřuje nejen dílo totalitních „kádrováků“, ale i mnoha historiků, kriticky se vyrovnávajících s jeho vědeckou tvorbou. S jakousi selskou tvrdošijností se autor ve svých pamětech snaží dokázat svou pravdu, často bez jakékoliv ochoty přijmout nebo alespoň pochopit pravdu těch druhých. Paměti tak nabývají podoby jedné velké polemiky a podrobně dokumentované vlastní bibliografie. Vůči svým protivníkům přitom autor nešetří silnými slovy. Přímo nenávisť pak stíhá profesora Václava Vojtíška a kolegu-archiváře Emanuela Janouška, ve kterých spatřuje hlavní strůjce křivd, které ho v jeho pohnutém životě potkaly.

Přes zmíněný autorův subjektivismus přinášejí Davídkovy paměti cenné informace například o Státní archivní škole, jíž autor vytyká jednostranné zaměření na středověk, o poválečném sporu, který se rozvinul v souvislosti se snahami o vybudování jednotné archivní sítě (jíž odmítal), nebo o sporu kolem

profesora Jaroslava Prokeše, obviněného některými kolegy po válce za kolaboraci s Němci, na jehož pohřbu V. Davídek neváhal pronést smuteční řeč. Text pamětí však především umožňuje nahlédnout do myšlenkového světa složité osobnosti, která si po letech znovu vyřizuje účty se svými protivníky a v souvislosti s tím podává přehled o autorově díle, většinou roztroušeném po různých periodikách a často ani neevidovaných oficiální bibliografiích.

Davídkovu práci je možno shrnout do několika tematických okruhů, odpovídajících autorovu historickému, geografickému a národopisnému školení i jeho původu a s ním spojeným sympatiím k předválečnému politickému agrarismu. První blok tvoří práce regionálně historické, ve kterých autor na základě lokálních sond hodlal detailně doložit základní problémy českých dějin, především agrárních. Byly věnovány hlavně jeho rodnému Spálenopoříčsku, ale také např. valašské kolonizaci na Těšínsku. Regionální historiografie a práce v kartografickém ústavu pak přivedly Václava Davídka k otázkám onomastickým. Na tomto poli se ovšem dostal do ostrých sporů s filology, zejména s Vladimírem Šmilauerem, u něhož si např. vysloužil ironizující poznámku, že podle pana Davídka „jsou Pardubice pár dubů“. Václavu Davídkovi nelze upřít pravdu v tom, že proti filologům je třeba větší důraz klást na významovou stránku tvorby toponym, ovšem nelze také přehlédnout, že v konkrétních případech byly jeho výklady silně amatérské.

Spíše než svými rozsáhlými filologickými úvahami obohatil Václav Davídek českou vědu intenzivní účastí na tvorbě *Retrospektivního lexikonu obcí Československé socialistické republiky*, na kterém pracoval v letech svého působení ve Statistickém úřadu. V. Davídek byl nejen tvůrcem původní koncepce díla, ale také rozsáhlých excerpt k historii jednotlivých lokalit, která podle jeho představ měla tvořit důležitou součást jednotlivých hesel. Davídkova koncepce byla nesporně zajímavá, ovšem vůbec nepřihlížela k možnostem i zájmu vydavatele, takže lexikon ve své výsledné podobě vyšel roku 1978 jako užitečná statistická pomůcka, evidující, počínaje rokem 1850 po jednotlivých desetiletích, statistické údaje o každé obci a spolu s tím i změny jejích úředních názvů. Najdeme tu i údaj o prvním výskytu lokality v pramenech podle A. Profouse, který ovšem bohužel neeviduje opravy otiskované v různých toponomastických a regionálních periodikách po vydání Profousova díla. Davídkova excerpta uložená ve statistickém úřadu pak zůstala z velké části nevyužita.

Již od studentských let se Václav Davídek zajímal o historickou demografii, či spíše o dějiny obyvatelstva. V době, kdy pracoval na Lexikonu, své příspěvky k této problematice završil publikováním několika studií, ve kterých se pokusil vysledovat počet obyvatel Čech od nejstarších dob až po současnost. Na směřování nově se konstituující historické demografie k mikroanalýze přirozené měny obyvatelstva však již nereagoval. Do doby studií Václava Davídka a prvních let jeho působení v Zemědělském archivu sahaly i počátky jeho

zájmu genealogického. Byl zaměřen především k dějinám vlastního rodu, nikoliv však výlučně. V genealogii pokračoval Václav Davídek i po svém odchodu na odpočinek, tento úsek jeho života však již v pamětech chybí.

Posledním velkým tématem, které Davídka zaujalo, zejména na sklonku jeho aktivního působení, byly počátky českého státu. Nejvýznamnějším výsledkem jeho práce k této problematice se stala kniha *Co bylo před Prahou* z roku 1971. Autor se v ní pokusil dokázat, že jádrem českého státu v jeho počátcích bylo staré sídelní území Slánska s centrem na „staroslavné“ Budči. I v tomto případě ale narazil na kritiku ze strany archeologů, jako byl Rudolf Turek, kteří jeho hypotézy většinou odmítli jako málo zdůvodněné.

Davídkovy paměti jsou z větší části pozdní rekapitulací všech sporů, které autor za svého života vedl. Jejich četba zanechává ve čtenáři smíšený dojem, Ukazuje autora jako pilného a erudovaného historika, autora zajímavých hypotéz, který šel vždy vlastní cestou, přesvědčeného o správnosti vlastních výkladů a odmítajícího jakoukoliv jejich kritiku, i když často věcnou a spravedlivou. Její autory přitom často kladl do jedné řady s akcemi „zloduchů“, kteří mu svými zásahy a intrikami ztrpčovali život. Pokud se čtenář jejich textem „prokouše“, objeví se před ním nešťastný historik, který na sklonku svého života v pevné víře ve svou pravdu rekapituluje všechny skutečné i domnělé křivdy, které ho po léta stíhaly. Je to zřejmě text, který psal autor především sám pro sebe, a nabízí se otázka, zda by souhlasil s jeho zpřístupněním širší veřejnosti. V každém případě však vyšel a jistě najde četné zájemce, kteří nebudou litovat, že se mohli hlouběji seznámit s životem a dílem zapomínaného historika.

Eduard Maur

Jan LHOTÁK, *Hrádek u Sušice. Dějiny městečka a panství pod Svatoborem do poloviny 19. století*, Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň – Hrádek u Sušice 2018, 480 s.

Poté co Jan Lhoták, odborný asistent Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni a historik sušického muzea, nedávno do monumentální (rozsahem, dosahem i váhou) podoby zpracoval pojednání o královském městě Sušici a jeho poddaných, zvolil sice méně ambiciózní projekt, nicméně ani ten by rozhodně neměl zapadnout. Hrádek, městečko proslulé svým zrekonstruovaným zámkem, dnes wellness hotelem s prvotřídní restaurací, ale také s menším muzeem, které nabízí svým návštěvníkům, leží na dohled od Sušice. Dosud

o něm nebylo napsáno mnoho, takže nová, bezmála pětisetstránková publikace, pochopitelně na mnoho let dopředu nastavuje stěží překonatelnou laťku.

Úvodní kapitoly náleží historiografickému přehledu a přírodním podmínkám obce v Pošumaví a na říčce Ostružné. Následuje nástin nejstarší hrádecké historie s otazníky kolem jejích počátků a zpochybnitelného statusu městečka, u nichž autor pečlivě argumentuje všemi dostupnými daty a dospívá k přesvědčení, že i pokud Hrádek takové právo měl, jeho městské atributy po staletí zůstaly na nejnižší možné úrovni. Nevedl ani žádné městské knihy a nevydržoval písaře. Raně novověká éra, tvořící gros recenzované knihy, je uvozena výčtem hrádecké vrchnosti, z níž nejvíce vynikli Račínové z Račina, Desfoursové, Sturmfederové z Oppenweilera a naposledy Henneberg-Spiegelové. Nutno přitom podotknout, že hrádecké panství bylo značně rozsáhlé, zvláště po spojení s Velharticemi, jejichž hrad v pobělohorském období přestal sloužit panstvu k rezidenčním účelům a správa celého dominia tak probíhala právě z Hrádku. To je již konečkonců náplní další části Lhotákovy knihy. Po popsání správního aparátu hrádeckého panství se podrobně věnuje možnostem režijního podnikání v jeho hranicích. Prim zde, stejně jako ale i jinde, v tom Hrádek nebyl žádnou výjimkou, sehrávaly pivovarnictví, rybníkářství, poplužní dvory, lesní hospodářství, důležitá role připadla také ovčínům, ostatní vrchnostenské provozy (mlýny, vápenka, cihelna aj.) byly spíše podružné.

V další kapitole (a několika podkapitolách) autor zanalyzoval sociální rozvrstvení pojednávané obce a vývoj počtu domů a jejich obyvatel. Místní populaci podle její movitosti, nakolik se tu dá takový termín vůbec použít, rozdělil do čtyř hlavních skupin – na nejbohatší sedláky (nikoli tedy „měšťany“), mlynáře a šenkýře, na střední chalupnickou vrstvu, na bezzemky a neusedlé obyvatelstvo, na osoby na okraji společnosti. Usedlí obyvatelé měli několik zásadních povinností vůči vrchnosti i státu, odvodem peněžní renty a roboty počínaje a nejrůznějšími kontribucemi konče. A právě kvůli těmto povinnostem se i Hrádečtí dostali nejednou do konfliktu s vrchností, což byl ovšem na dominiích v českých zemích v době pobělohorské jakýsi kolorit. Hrádecké navenek reprezentoval rychtář, který měl k ruce dva konšely, společně tvořili jádro omezené lokální samosprávy, jak Lhoták znovu podotýká, samosprávy vesnické, nikoli městské. Ostatně, drtivá většina místních se živila zemědělstvím, rostlinnou i živočišnou produkcí, řemeslníků zde pracovalo poskrovnu. V rámci zábavy místních lidí autor vyzdvihuje posvácení a několik náboženských svátků. Přímo v obci kostel nikdy nestál, jen zámecká kaple sv. Valburgy, nicméně kousek za ní, ve směru na Tedražice, měli Hrádečtí možnost navštěvovat krásný gotický svatostánek v zaniklé Zdouni s patrocinielem sv. Vavřince. Čtenář se na příslušných rádcích doví více o jeho farářích, o farním obročí, o záduší a církevních nemovitostech. Na uvedené pasáže vcelku logicky navazuje vylíčení dějinného vývoje hrádecké školy.

Ani odlehlému Hrádku se bohužel nevyhnuly vojenské a živelné katastrofy, ať už šlo o požáry způsobené lidskou neopatrností, o povodně z rozmaru přírody, nebo o průtahy žoldnéřských armád za třicetileté války i později. Poslední tři kapitoly jsou už spíš svým způsobem exkurzy, ačkoli takový název nese jen jedna, a to z pera Marie Blažkové, která hrádecké obyvatelstvo 19. století prozkoumala na základě matričních údajů (podobně se přitom mohlo postupovat i u starších matrik). Sám Jan Lhoták se věnoval specifikům zdejší dědické praxe a místní topografii, s vymezením do roku 1870. Na závěr nechybí rozsáhlé anglické resumé a seznamy tabulek, vyobrazení (v textu je velké množství černobílých snímků, za textem na konci knihy i několik barevných), pramenů a literatury, použitých zkratk. Na jmenný, místní či dokonce věcný rejstřík již prostor nebyl, což je škoda – i s ohledem na další potenciální badatelské využití.

Knihla je psána kultivovaným jazykem, s minimem lingvistických či stylistických lapsů. Protože si všimá nejen Hrádku, ale i řady sousedních lokalit, najde jistě uplatnění u širší čtenářské obce. Vědecké obci ji pak lze doporučit jako precizně zpracovaný příspěvek k dějinám menších lokalit a raně novověkého hospodaření zvláště, v němž se Jan Lhoták opakovaně profiluje již jako odborník na slovo vzatý.

Jan Kilián

Jan Kilián (red.), *Dějiny Velhartic, Veduta, České Budějovice 2021, 256 s.*

Specializované konference k dějinám menších západočeských měst pořádané v posledních několika letech Západočeskou univerzitou v Plzni získávají pomalu pevné místo v řadě regionálních akademických akcí i velice příznivý ohlas mezi odborníky. Důkazem je mimo jiné i sborník příspěvků z jejího zatím posledního ročníku věnovaný dějinám pošumavského městečka Velhartic. Studenti a dále odborníci z plzeňských, ale i několika mimoplzeňských institucí zaplnili program konference a posléze i samotný sborník celkem osmnácti příspěvky. Tematicky sahají od počátku tamního osídlení, přes další historický vývoj, založení hradu i městečka až kupř. po hospodářskou a demografickou situaci. Někteří z autorů se mohli se svým zadáním vyrovnat dokonce více než jedním vstupem. Sborník byl zkompletován pod redaktorskou taktovkou hlavního garanta akce, Jana Kiliána, působícího na Pedagogické fakultě Západočeské univerzity v Plzni.

Sám redaktor se zde, kromě spoluautorství na úvodním přehledu pramenů a literatury s Helenou Zemanovou, prezentuje třemi dalšími chronologickými příspěvky (*Velhartice za třicetileté války, Velhartice pobělohorské, Velhartice doby osvěcenské a obrozenské*). Zpracování starších období včetně dlouhodobého přehledu stavu zdejšího šlechtického velkostatku do roku 1945 se ujali další, již osvědčení autoři Michal Tejček (*Velhartice ve středověku*), Eva Němečková (*Velhartice v době předbělohorské*) a v neposlední řadě Jakub Mírka (*Proměny panství Velhartice*). Druhá jmenovaná kolegyně navíc samostatně popsala i vývoj zdejší řemeslné výroby (*Velhartická řemesla a cechy*). Přehled novějších dějin města zahájil svým příspěvkem Jiří Noska (*Velhartice ve druhé polovině 19. století*). Dvojice autorek Alžběta Nolčová a Lucie Voříšková na něj následně plynule navazuje (*Velhartice na počátku 20. století a za první světové války*). Renomovaný zpracovatel regionálních dějin první poloviny 20. století Karel Řeháček se ujal vyličení éry 1. republiky včetně událostí v letech okupace (*Velhartice v letech 1918–1945*). Z hlediska konference závěrečnou historickou etapu popisuje další dvojice, Andrea Čepelová a Petr Šafanda (*Velhartice v letech 1945–1989*). Následující blok příspěvků věnovaný architektuře, hospodářství, školství atd. uvozuje vcelku pochopitelně počín Lukáše Kopeckého věnovaný hlavní dominantě města (*Velhartický hrad a jeho architektura*). Zkušený a dlouholetý pracovník památkové péče Tomáš Karel popisuje vývoj a pamětihodnosti velhartické zástavby (*Stavební vývoj města*). Na tomto místě se nabízí úvaha, zda tyto dva architektonické příspěvky nebylo vhodnější scelit v jeden blok s pojednáním o velhartickém dominiu. V tomto případě jde však spíše o marginálii. Další dva příspěvky se věnují hospodářské situaci města, přičemž v prvním případě se jedná o již výše zmíněné popsání zdejší řemeslné výroby. Druhý z pera Tomáše Balouna a Martina Buška se věnuje novodobému hospodářství (*Lokální hospodářství ve 20. století*). Úroveň místního školství hodnotí další dvojice autorek, Jana Balvínová a Markéta Müllerová, ve svém stručně pojmenovaném pojednání (*Školství*). Autor popisu velhartického hradu ve svém druhém příspěvku přibližuje zájemcům osudy dvou osobností neodmyslitelně spjatých s Velharticemi (*Jan Werich a farář Karel Pavel Janeček. Dvě osobnosti moderní velhartické historie*). Závěrečný příspěvek věnovaný místní židovské komunitě vzešel z pera respektovaného znalce dané problematiky Karla Polakoviče (*Z dějin židovské obce ve Velharticích*).

Obsahu sborníku plně odpovídá také jeho grafické zpracování. Vydání se ujalo nakladatelství Veduta pana Bohumíra Němce, mající dlouholetou zkušenost s distribucí rozmanitých publikací historického rázu. A očekávání naplnilo i v tomto případě. Kvalitní fotografický doprovod, včetně ústřední barevné přílohy, vhodně koresponduje s obálkou publikace nesoucí reprodukci veduty hradu Velhartice.

Sborník z loňské konference k dějinám menších měst reprezentuje tuto akci více než důstojně, navíc se tak děje v aktuálním časovém horizontu. V situaci, kdy se mnohá odborná setkání svého sborníku buď nedočkají vůbec nebo až s velkým časovým zpožděním, je i tuto skutečnost třeba kvitovat s uznáním. Tomuto menšímu, ale rozhodně přínosnému sympoziu tudíž nezbyvá než popřát mnoho zdaru do dalších ročníků.

Petr Kolář

Sarah Masiak, *Teufelskinder. Hexenverfolgung und gesellschaftliche Stigmatisierung im Hochstift Paderborn (1601–1703)* [= Konflikte und Kultur – Historische Perspektiven], UVK Verlagsgesellschaft, Konstanz 2020, 538 s.

Recenzovaná publikace vychází z dizertační práce, kterou její autorka zpracovala pod vedením prof. Michaela Ströhmera a v roce 2019 obhájila na Historickém institutu univerzity v Paderbornu. Sarah Masiaková si ve své rozsáhlé práci vytkla nelehký a dosti ambiciózní cíl, a to sledovat mechanismy utváření a prohlubování sociální stigmatizace a marginalizace v raně novověkém společenství. V návaznosti na to se autorka pokusila postihnout, proč a do jaké míry sociálně marginalizovaní lidé přijímali zvenčí přicházející stigmata a osvojovali si je. Zmíněný sociální mechanismus se ve své zdánlivě iracionalitě výrazně uplatňoval v raně novověkých čarodějnických procesech, kdy se mnohdy zlopestné stigma čarodějnice v lokální komunitě přenášelo z generace na generaci. Autorka vycházela ze sociologického konceptu *labeling approach*, jehož cílem je věrohodně objasnit příčiny vzniku nonkonformity, delikvence a deviantního chování. S cílem poznat fungování mechanismu stigmatizace v čarodějnických procesech podrobila Masiaková výzkumu případy čarodějnictví ve vsi Fürstenberg na někdejší území paderbornského biskupství v severozápadním Německu v letech 1601–1703. Fürstenberg byla poměrně lidnatá vesnice. Jen ve 30. letech 17. století zde bylo souzeno pro čarodějnictví 55 osob. Zdejší pronásledování řídili z titulu pozemkové vrchnosti páni z Westphalen. Dobové označení *Deüffelskinder* zde při tom neznamenal dětské čarodějnice – dětské čarodějnické procesy se ve Fürstenbergu nekonaly. Jako *Deüffelskind* byla označována osoba, která při svém narození zdědila stigma čarodějnice po čarodějnické matce či čarodějnických rodičích, nebo se v její rodině vyskytl člověk stigmatizovaný, souzený, či dokonce popravený pro údajné čarodějnictví.

V úvodní části práce podala Masiaková nejprve hutný přehled bádání posledních desetiletí o dějinách čarodějnických procesů. Na tomto základě vypracovala vlastní, pozoruhodný výčet příčin a faktorů, které vedly k raně novověkým honům na čarodějnice (s. 17–18): 1) všeobecně panující krize; 2) široká recepce čarodějnické démonologie s jejím pojetím kumulovaného zločinu čarodějnictví; 3) vytvoření zvláštní formy řízení v případech *crimen magiae*; 4) tlak „zdola“ na pronásledování čarodějnic; 5) připravenost mediálních (tj. podřízených, zprostředkujících) nositelů moci k pronásledování „shora“; 6) jednání zeměpánů; 7) konkrétní aktéři vytvářející na místní úrovni příznivé prostředí k pronásledování; 8) přenášení poznatků o pronásledování čarodějnic prostřednictvím kázání, tištěných médií, zvláště publicistiky, a výtvarného umění. V souhrnu šlo podle autorky více o exogenní než endogenní faktory. Dále Masiaková podrobně probírá dosavadní výzkum čarodějnických procesů ve Fürstenbergu, které zatím nejpodrobněji zpracoval mezinárodně renomovaný historik Rainer Decker ve svých publikacích o honech na čarodějnice v paderbornské diecézi. Autorka se dotýká též otázky, jak byla v dosavadním bádání reflektována existence „čarodějnických dynastií“ a *Deüffelskinder*.

Masiaková detailně probírá práce, které byly věnovány fenoménům stigmatizace, marginalizace a kriminalizace ve středověku a v raném novověku, a to jak v obecné rovině, tak speciálně v čarodějnických procesech. Obširně zmiňuje mj. habilitační práci Rainera Walze¹⁾ a disertaci Johannese Dillingera,²⁾ kteří si položili otázku, zda a do jaké míry vedlo k vyvolání honů na čarodějnice odlišné chování jejich pozdějších obětí, které neodpovídalo (sociální) normě. Walz se kromě toho pokusil zjistit, v jakém rozsahu poddaní sedláci používali čarodějnické procesy jako nástroj k likvidaci nepohodlných osob. Dillinger i Walz upozorňovali na osobitou kontrolní funkci víry v čarodějnice a snažili se postihnout vznik a genezi podezření z čarodějnictví ve vesnických komunitách. Tento proces ve svém výsledku mohl vést k osvojení vnuceného čarodějnického stigmatu a z toho plynoucímu sebeobviňování domnělých čarodějnic a čarodějů. Tato skutečnost přirozeně nutí historiky zacházet velmi obezřetně a kriticky s příznámi údajných čarodějnic.

Masiaková podává důkladnou charakteristiku a kritický rozbor použitých pramenů, z nichž stěžejní část tvořila čarodějnická akta z let 1631–1702, uložená v Arcibiskupské akademické knihovně v Paderbornu. U tohoto typu pramene probírá do značných podrobností a takřka metodicky vzorově jejich přednosti i nedostatky z hlediska zkoumání vytčeného tématu. Výklad o svých metodických a koncepčních východiscích autorka uzavírá v hutném shrnutí.

1] Rainer WALZ, *Hexenglaube und magische Kommunikation im Dorf der frühen Neuzeit: die Verfolgungen in der Grafschaft Lippe*, Paderborn 1993.

2] Johannes DILLINGER, *Böse Leute": Hexenverfolgungen in Schwäbisch-Österreich und Kurtrier im Vergleich*, Trier 1999.

Druhá část práce je věnována dějišti zkoumaných čarodějnických procesů a zároveň prostředí, v němž žily ony *Deüffelskinder* – vesnici Fürstenberg. Autorka líčí její dějiny od pozdně středověkých počátků do 17. století. Charakterizuje tamější hospodářství, jehož rozvoj byl od začátku značně limitován nepříznivými klimatickými poměry. Fürstenberg byl konfesijně smíšenou vesnicí, přičemž po třicetileté válce zde nabyli převahu katolíci. V roce 1672 bylo ve vsi napočítáno 150 domácností a přibližně 1300 obyvatel. Rozhodující postavení ve vsi měli příslušníci několika zámožných selských rodin, kteří také ve druhé polovině 17. a na počátku 18. stolení obsazovali úřední funkci rychtáře/vesnického představeného (*dorfffürsteherr*). Z vyšší a střední vesnické vrstvy se rekrutovali též někteří vrchnostensští úředníci. Co se týče soužití uvnitř Fürstenbergu, musela Masiaková vycházet z obecných poznatků o venkovském životě v raném novověku. Konkrétněji mohla pojednat pouze o tamější péči o chudé a sirotky.

Autorka přiblížila ve velmi širokých lokálních vývojových souvislostech fungování soudnictví ve Fürstenbergu. Z trestných činů pojednával tamější soud v letech 1663–1709 daleko nejčastěji slovní urážky na cti, početně následované poškozeními cizích věcí, násilnými a majetkovými delikty, zvláště krádežemi. Jednotlivé zjištěné typy kriminality Masiaková detailně probírá. Zdůrazňuje mj. význam urážek na cti v genezi stigmatu čarodějnice. Pokud případ nebyl vzat pouze soudem na vědomí nebo pokud nedošlo ke smíru, bylo nejčastějším trestem za urážku na cti vězení. Označení za čarodějnici či jiné výrazy spojené s čarodějnictvím a deliktem magie figurovaly ve slovních urážkách na cti relativně často. Autorka si položila opodstatněnou otázku, odkdy se stávalo slovní obvinění z čarodějnictví věrohodným, tj. odkdy se osoba, již bylo adresováno, proti němu nebránila a přijímala je jako stigma. Samotná pověst či nálepka čarodějnice však podle Masiakové k iniciování čarodějnického procesu nestačila, k tomu bylo zapotřebí podstatnějších důkazů.

Ve třetí části autorka podrobně popsala podmínky a okolnosti, za nichž se čarodějnické procesy ve Fürstenbergu v 17. a na počátku 18. století konaly. Soudy s čarodějnicemi řídil zpravidla místní rychtář, jenž plnil funkci vrchnostenského fiskála. Přisedící soudu (*Schöffen*) se etablovali z místní zámožné selské vrstvy a jejich pozice byla v některých případech dědičná. Soudy judikovaly podle místního obyčejového práva a podle hrdelního řádu císaře Karla V. (*Carolina*). V kulminačních fázích zdejších čarodějnických procesů působili u fürstenberského soudu (formálně jako poradci) tzv. čarodějničtí komisaři. Jak ukázalo dosavadní bádání, fungovali tito komisaři zpravidla jako katalyzátor procesů a jako osoby tahající v pozadí za nitky. Nejinak tomu bylo zřejmě i u soudu ve Fürstenbergu, kde byli přisedící do značné míry závislí na právních znalostech komisařů. Osoby i činnost jednotlivých zjištěných čarodějnických komisařů autorka podrobně probírá a charakterizuje. Dále si všimá

i soudních písařů, kteří vedli procesní akta, a tak do jisté míry ovlivňovali dění před soudem. Ti zpravidla pocházeli z vyšší či střední vesnické vrstvy. Masiaková nepomíná ani duchovní, ať už plnili úlohu zpovědníků či exorcistů, a ve zvláštních oddělech se věnuje katovi a dalšímu soudnímu personálu.

Poté autorka detailně vylíčila samotný průběh zkoumaných čarodějnických inkvizičních procesů. Pokusila se přitom odpovědět na otázku, do jaké míry představoval čarodějnický proces zvláštní typ inkvizičního procesu, který byl legitimován pojetím kumulovaného čarodějnictví jako výjimečného zločinu (*crimen exceptum*). S tím souvisí řada dalších relevantních otázek, které si Masiaková klade a které se týkají zvláště vztahu mezi obyčejovým právem a recipovaným římským (přesněji: obecným) právem v judikatuře soudu, stupně akceptování kumulovaného pojetí čarodějnictví, konkrétního vlivu učených právníků a laiků na rozhodování soudu či rozsahu a intenzity prováděné tortury. Celkově bylo v letech 1601–1703 ve Fürstenbergu obviněno z čarodějnictví 104 osob, z toho 34 mužů. U 47 osob (12 mužů) bylo soudní řízení v různých fázích zastaveno. Popraveno bylo s jistotou 49 osob (z toho 17 mužů), navíc jedna žena zemřela ve vězení. Počet poprav na straně jedné a propuštění na straně druhé byl tedy přibližně shodný. Na základě důkladného rozboru autorka dospěla k závěru, že praxe čarodějnických procesů ve Fürstenbergu se nijak zásadněji neodchylovala od pravidel inkvizičního procesu v *Carolině*, a že se zde tedy neseťkáváme se zvláštním typem inkvizičního procesu. Soudní náklady byly zpravidla hrazeny z pozůstalosti odsouzených, nebo byly vymáhány na jejich rodinných příslušnících. V návaznosti na to autorka, opět velmi podrobně analyticky, pojednává o konkrétní podobě jednotlivých složek kumulovaného zločinu čarodějnictví (pakt s ďáblem, soulož s ďáblem či démony, účast na sabatu čarodějnic, čarodějnický let a škodlivá kouzla). Na rozdíl od Masiakové si nejsem jist, do jaké míry, resp. zda vůbec zdejší procesy odrážely lokální víru v čarodějnice.

Ve čtvrté části autorka předkládá sérii prosopografických a genealogických skic, v nichž přibližuje místní stigmatizované „čarodějnické rodiny“, jejich osudy a vzájemné vazby. V souvislosti s tím se dokonce pokouší o vytvoření typologie těchto rodin podle toho, v jakém rozsahu a po jak dlouhou dobu nesla určitá rodina čarodějnické stigma a kolik jejich příslušníků se stalo obětmi čarodějnických procesů.

V páté a šesté části shrnula autorka svá zjištění do následujících tezí: Určitá osoba nebyla čarodějnicí (*Deüffelskind*) proto, že se jako taková narodila, nýbrž v ní byla cíleně „přetvořena“ sociální a právní stigmatizací a marginalizací. Ve Fürstenbergu lze zaznamenat širší repertoár mechanismů společenské etiketizace, které byly používány zvláště při stigmatizaci domnělých čarodějnic. Formální a neformální postupy etiketizace byly známy jak žalobcům, tak obviněným, přičemž žalobci ji využívali jako nástroj sociální marginalizace

obviněné osoby, popř. k zahájení jejího trestního stíhání. Neformální etiketizace se projevovala v různých oblastech vesnického života, počínaje společenskými kontakty, hostincem či školou a konče sňatky či pohřby. Hlavní nástroj formální etiketizace představovaly čarodějnické procesy. Nakonec se autorka ještě dotýká otázky, do jaké míry osoby s neblahou pověstí čarodějnice vnímaly tento stav jako svůj vlastní obraz, tedy jako součást své „identity“. Uvědomění si této „identity“ mohlo za určitých okolností zafungovat jako obranná strategie, vedoucí k solidaritě a soudržnosti podobně postižených osob, ba i k vytvoření jakéhosi „tajného kodexu chování“.

Rozsáhlý přehled literatury čítá přes 500 položek, mezi nimiž výrazně převažují tituly vydané v posledním čtvrtstoletí. Poté následuje ještě příloha, která přináší edici několika vybraných pramenů a tabelární přehled údajů obsažených ve fürstenberském katastru z roku 1672.

Dizertační práce S. Masiakové je zcela mimořádným dílem, které velmi zásadně obohacuje dosavadní výzkum dějin evropských čarodějnických procesů, a tedy výrazně přesahuje rámec pouhé detailní regionálně historické monografie. Patří bezesporu k těm nejlepším a nejdůkladnějším pracím na téma dějin pronásledování domnělých provozovatelů magie, s nimiž jsem se mohl za uplynulá tři desetiletí obeznámit. Není divu, že se za ni autorce dostalo několika akademických a vědeckých ocenění i zasloužené publicity v lokálních médiích. Masiaková se ve své práci velmi širokého spektra témat, tak či onak souvisejících s dějinami čarodějnických procesů, nejen dotkla, nýbrž se většinou z nich skutečně do hloubky zabývala. Nepochybně dosáhla všech cílů, které si v úvodu práce vytkla. V rámci jedné recenze není možné upozornit na všechna nová historická fakta a zásadní metodické podněty, které práce přináší. Osobně považuji za možná nejzávažnější, že autorka znovu ukázala užitečnost a efektivnost mikrohistorického přístupu založeného na pečlivém studiu pramenů při poznávání příčin a průběhu čarodějnických procesů. Za podstatné pokládám i to, že S. Masiaková znovu jasně ukázala, jak cennou a užitečnou oporu při poznávání pozdní fáze středoevropských čarodějnických a kouzelnických procesů (cca od poloviny 17. století) představuje studium genealogických pramenů a dalších osobních evidenčních dokumentů.

Petr Kreuz

Branislav Dorko, *Okresní vedení NSDAP v Krnově 1938–1945. Struktura a představitelé, Zemský archiv v Opavě, Opava 2021, 168 s.*

Vydavatelská činnost většiny státních archivů se soustřeďuje na regionálně zaměřená periodika, která pro archiváře představují platformu pro prezentaci jejich drobnějších či rozsáhlejších odborných výstupů. Čas od času se však vyskytnou i případy, kdy pouhý sborníkový výstup nestačí. Jedním z nich je i nejnovější publikační počín Zemského archivu (ZA) v Opavě, který v letošním roce vydal monografii vedoucího Státního okresního archivu (SOKA) v Bruntále se sídlem v Krnově Branislava Dorka zaměřenou na problematiku NSDAP v Krnově.

Publikace zaujala autora těchto řádků hned z několika důvodů. Personální politice nacionálně socialistického režimu se jednak věnuje dlouhodobě³⁾ a zabýval se rovněž problematikou významného okresního vedení NSDAP na západě Čech,⁴⁾ jednak spolupracoval na všech dosavadních významných odborných výzkumných projektech, které se v posledním čtvrtstoletí v oblasti vývoje Říšské župy Sudety realizovaly (*Historie okupovaného pohraničí I a II, Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety*).

Dorkův publikační výstup je výsledkem zevrubného studia mimořádně dochovaného archivního fondu NSDAP – okresní vedení Krnov, s nímž autor seznámil odbornou veřejnost již na 17. celostátní archivní konferenci v Liberci v roce 2017.⁵⁾ Na severu Moravy mají na dochovanost stranických archiválií z doby okupace vůbec štěstí, což dokládá mj. i výčet archivních fondů okresních vedení NSDAP, který Dorko publikuje na s. 17 a jemuž vévodí zejména opavská okresní stranická organizace s bezmála 75 bm archiválií, což je v rámci českého archivnictví rozsah zcela nevídaný.

Z tematického popisu archiválií je zřejmé, že se ve velkém dochovaly zejména personálie. Proto se stal archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov významným především v rámci naplňování biografické databáze *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety*, na němž se v letech 2004–2008 pod vedením Marka Poloncarze podílelo mnoho českých, moravských i slezských archivářů. A i proto se mohl posléze Dorko zaměřit na důkladný výzkum zmiňovaných

3) Nejnověji Karel ŘEHÁČEK, *Nacionálně socialistická personální politika v letech 1938–1945 na západě Čech*, Sborník Muzea Karlovarského kraje 29, 2021, s. 71–129.

4) Karel ŘEHÁČEK, *NSDAP v Karlových Varech, její struktura a někteří její představitelé v letech 1938–1945*, in: Zdeněk Radvanovský (red.), *Historie okupovaného pohraničí 7*, Ústí nad Labem 2003, s. 173–198.

5) Branislav DORKO, *Archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov*, in: Zdeněk Kravar – Marek Poloncarz – Karel Řeháček (red.), *Německá okupační správa v letech 1938–1945*, Praha 2018, s. 44–59.

archiválií s cílem analyzovat strukturu a personální politiku krnovského okresního stranického vedení.

Na téměř 170 stranách kvalitního odborného, a přitom velmi čtivého textu se mu to podařilo náramně! Práci rozčlenil do tří základních logicky promyšlených oddílů. V prvním vymezil téma práce, zdůvodnil její strukturu, kriticky se vypořádal s prameny a dosavadním zpracováním problematiky a zejména podrobně představil již zmiňovaný archivní fond NSDAP – okresní vedení Krnov. Druhý oddíl se zaměřil na nacistický režim a jeho fungování, kdy po prezentaci obecného vývoje NSDAP v Německu a v Říšské župě Sudety akcentuje Dorko především krnovskou realitu v letech 1938–1945. Třetí, logicky nejobsáhlejší oddíl se pak již věnuje struktuře samotného krnovského okresního vedení NSDAP a jeho představitelům. Dorko v něm analyzuje jak organizaci okresního stranického vedení, tak její součásti, tedy jednotlivé úrovně hierarchie. Publikace obsahuje i další obligátní části odborné práce, tedy řádný poznámkový aparát, seznam použitých informačních zdrojů, seznam zkratek a nezbytné německé resumé.

Je pochopitelné, že se Dorko při studiu neomezoval pouze na archiválie vlastního archivního fondu, ale zohlednil i další archivní soubory svého mateřského archivu (mj. Archiv města Krnov, Landrát Krnov, Hitlerjugend Krnov, SA-Standarte 15 Krnov, SS-Standarte 102 Krnov). Další potřebné informace získával i v mnoha jiných archivech, tuzemských (ZA v Opavě, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Státní okresní archiv Opava) i zahraničních (Bundesarchiv-Lastenausgleichsarchiv Bayreuth), inspiraci nacházel i v dostupné odborné zahraniční i tuzemské literatuře, včetně té regionální. I proto je třeba jeho komplexní pohled na problematiku personálního vývoje NSDAP na našem území jednoznačně přivítat. Podobných prací je z mnoha důvodů stále poskrovnu, takže každý kvalitní výzkumný a publikační počin je nesmírně cenný a přínosný. Vzhledem k již zmiňovanému textovému komfortu bude navíc, i s ohledem na množství publikovaných fotografií a reprodukcí archiválií, jistě přitažlivý též pro laickou veřejnost, což je snad tou úplně nejvyšší přidanou hodnotou, jakou může odborná publikace získat. Národ, který se nedokáže poučit ze své historie, je totiž předurčený k tomu, aby ji prožíval stále znovu. I s ohledem na tematiku Dorkovy práce, recenzované před jejím vydáním dalšími dvěma odborníky na slovo vzatými, Zdeňkem Jiráskem a Zdeňkem Kravarem, bude proto jen dobře, když se stane čtenářsky co nejvíce atraktivní. Přejme to nejen jí a autorovi, ale rovněž nám všem!

Karel Řeháček

Daniela Tinková, *Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století*, Argo, Praha 2021, 498 s.

Daniela Tinková se zaměřuje především na sociální a kulturní dějiny novověké Evropy. Blízkými tématy jsou jí dějiny a kultura Francie, Itálie a Habsburské monarchie, úskalí revolucí, sekularizace, právo, dějiny medicíny atd. Nicméně, ani problematika zločinu (za který byla sebevražda dlouhá léta považována) jí není cizí, naopak. Kriminální politice, trestnímu právu, duševním poruchám a procesu sekularizace se věnovala již ve své knize *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*, která vyšla v nakladatelství Argo v roce 2004.

Pojetí sebevraždy v historickém kontextu je tématem, které může být velmi přínosné pro pochopení postoje k sebevraždě v určitých kulturách i v dnešní době, jelikož tento přístup pramení ze vztahu společnosti k sebevraždám v uplynulých stoletích. Sebevraždě jako takové se v minulosti věnovali i jiní autoři, ale většinou se jednalo o spisy spíše sociologického a psychologického rázu. Jen velmi zřídka byla představena z historického hlediska, a to jak z pohledu oběti/pachatele, tak z pohledu společnosti, světské i církevní. Sebevraždě se obšírně věnoval například Tomáš Garrigue Masaryk ve svém spisu *Sebevražda hromadným jevem společenským moderní osvěty*, ve kterém se zabýval stoupajícími tendencemi k páchání sebevražd v moderní společnosti. Sebevraždu jakožto motiv pro nespočet literárních děl uvádí Josef Viewegh v knize *Sebevražda a literatura*. Mimo to, že zde autor sebevraždu představuje jako čin výlučně lidský, který se mnohokrát stal uměleckou inspirací, konstatoval, že se zprávami o sebevražděných jednáních se setkáváme už od pradávna.

Publikace *Bez zpěvu a bez zvonění* se tedy zabývá dekriminací sebevraždy, ale také procesem sekularizace a medikalizace. Procesem sekularizace rozumíme v obecném měřítku proces, při kterém dochází k postupnému potlačení vlivu náboženství či konkrétní církve na světské záležitosti. Oproti tomu proces medikalizace znamená zvýšení významu a důležitosti medicíny napříč společnostmi. Daniela Tinková se v publikaci jako první z mnoha složek tohoto komplexního a pro laika místy i komplikovaného tématu věnuje tomu, jak se v raném novověku lidé stavěli nejen k sebevraždě coby aktu, ale také k sebevrahům. Dříve se sebevrazi běžně rozdělovali do dvou skupin, a to na ty, kteří trpěli duševní poruchou, melancholií, byli tedy nepřičetní a nezodpovídali za své chování, a na ty, kteří již byli souzeni v jiném trestním řízení a sebevražda pro ně byla únikem od trestu, který by je dozajista čekal. První skupinu velmi často zprostilí viny, a i přes to, že se jí nedostalo všech posmrtných práv jako lidem, kteří zemřeli přirozenou smrtí, nebyla souzena jako zločinci a jiní zoufalí lidé, kteří neunesli tíhu života.

V křesťanství je sebevražda smrtelným hříchem a je považována za jednu z nejhorších forem vzpoury proti Stvořiteli. Na sebevrahy bylo nahlíženo jako na „nečisté“, těla nebožtíků byla téměř vždy vystavována potupným posmrtným praktikám (posmrtná poprava, mrzačení před pohřbem apod.). Sebevrahy pohřbívali většinou na místa, kam se ukládal odpad (mrchoviště, popraviště), aby tak byla zvýšena míra zostuzení a všeobecného pohrdání vykonaným činem. Za sebevraha bylo zapovězeno vykonávat mši, do 18. století nesměli být pohřbíváni na hřbitovech, tj. v posvěcené půdě. Sebevražda byla dlouhá léta interpretována jako ďábelské vnuknutí a samotného sebevraha mělo čekat zatracení. Martin Luther se však proti tomuto pojetí ohradil a prohlásil, že sebevraždu nelze trestat, protože nikdo neví, zda sebevrah bude zatracen, nebo mu Bůh odpustí. Sebevraha, který byl skutečně usvědčen (nebyl uznán jako pomatený a smyslů zbavený, ale naopak jako člověk jednající při plném vědomí), čekaly kromě znehodnocujících praktik i tresty, jež se týkaly jeho pozůstalých. Nejčastěji šlo o konfiskace majetku, které byly v tomto ohledu více než běžné.

V českých zemích se setkáváme s výslovnou kriminalizací sebevraždy ve třech hlavních zákonících: v Koldínových Právech, v hrdelním zákoníku Josefa I. *Constitutio Criminalis Josephina* a v *Constitutio Criminalis Theresiana*. Z postihu za čin vraždy vlastního těla i duše byly vyňaty osoby, které trpěly duševní poruchou. Nález těla se hlásil rychtáři. Poté následoval výslech svědků a rodiny, který se zaměřoval přibližně na tři základní tematické okruhy. Prvním okruhem byla osobnost zemřelého (povaha, soužití se sousedy, konfliktnost apod.), ve druhém šlo o víru (zda nebožtík vedl zbožný život, chodil pravidelně do kostela a ke zpovědi, nebo naopak dával najevo své bezbožné pochybnosti, popřípadě se rouhal). Poslední otázky výslechu se zaměřily na to, zda zemřelý jevil jakékoli známky pomatení ducha a zatmělé mysli, což mohlo být příznakem hluboké melancholie. Pokud veškerá svědeckví prokázala, že osoba vedla bezproblémový život, nebyvalo problémem dopřát jí tichý pohřeb a odpočinek v posvěcené půdě. Pokud však svědeckví prokázala, že osoba byla za svého života známá pro své špatné chování, dočkala se verdiktu „sebevražda se zlým úmyslem“, což mělo za následek nejhorší postih těla i duše.

V 18. století se do popředí pozvolna začala dostávat nová autorita, a to zdravotník. Lékař měl vždy za úkol ohledat tělo zemřelého a také jedině on mohl vydat úmrtní list a příkaz k pohřbení. Dříve byl kromě samotné sebevraždy trestným činem i pokus o sebevraždu. Pokud se však člověk, který se pokusil vykonat akt sebevraždy, choval kajícíně, upřímně svého činu litoval, nebylo s ním zacházeno jako se skutečným sebevrahem, a to ani v případě, kdy následkům činu podlehl. Postupem času lze vůbec pozorovat změny postoje společnosti k otázce sebevraždy. Během tereziánské epochy se pomalu začalo upouštět od zneuctujících praktik, jako bylo spalování těl, posmrtné mučení a další. V této době byli sebevrazi považováni a priori za duševně

narušené. Důležitým prvkem býval i koncept „nečistoty“ – tělo zpočátku zůstávalo netknuté, na místě činu, a to až do chvíle uznání viny či nevin. V průběhu 17. století se tento přístup mění.

„Lidskou přirozeností je rozum, který člověku dává poznat, co je dobro a co je zlo, a svoboda vůle umožňuje člověku učinit samostatné rozhodnutí mezi životem a smrtí. Jak si pak může být člověk jistý, že Bůh nevztahuje svou milost i na sebevrahy?“ Výrokem Johna Donna je uvozena část knihy, která se více zaměřuje na zkoumání psychiky sebevrahů, na vývoj teorií týkajících se nejen psychologických aspektů osob sebevrahů, ale i biologického poznání člověka a propojení těchto biologických záležitostí s informacemi o psychice člověka. Dle tehdejších názorů duši melancholika ovládala touha po opuštění života. Lékař Thomas Willis popsal melancholii jako to, co současná medicína nazývá bipolární poruchou. Melancholie a sebevražda si během 18. století začaly prisvojovat medicínský diskurz, což mělo za následek odklon od diskurzu teologického. Sebevražda byla dokonce mezi lety 1600–1800 očištěna od jakéhokoliv spojení s ďáblem.

V dobách osvícenství se doposud tabuizované téma stalo středobodem citlivých otázek nespočtu předních autorů, jakými byli Montesquieu, Rousseau, Holbach, Hume, Voltaire a další. I v medicíně se sebevražda stala samostatným tématem. V průběhu druhé poloviny 18. století již byla považována za civilizační chorobu. Její studium se ale stále zakládalo na zastaralé hippokratovské a galénovské teorii o „nerovnováze šťáv“. Revoluční a rozhodující obrat pozornosti směrem k mozku přinesl německý psychiatr Franz Josef Gall, který byl přesvědčen, že mozek kromě toho, že slouží jako orgán myšlení, současně určuje i lidský charakter. Gallova teorie přinesla i poznání toho, že sebevražda nenastává náhle, ale že člověk k ní může mít vrozené predispozice.

Jak postupně vzrůstal vliv lékařů v osvěcenské době a na počátku 19. století, vznikala současně i orgán k ochraně veřejného zdraví, tzv. zdravotní policie. Došlo též k pokrokům v oblasti medikalizace smrti, takže hřbitov byl určen za jediný prostor k ukládání lidských ostatků (což se vylučovalo s území ukládat některé „nečisté“ mimo sanitární prostor), bylo zavedeno povinné ohledání mrtvol a s tím spjatá povinnost nechat vystavit úmrtní list výhradně od lékaře, uzákonila se povinná soudní pitva v podezřelých případech, při násilných úmrtích apod., jejímž účelem bylo určení pravé příčiny smrti. Ohledání mrtvých mělo sloužit i jako prevence šíření epidemií.

Diskuze o sebevraždě vedly od kritiky drakonických trestů přes zpochybnění svobodné vůle sebevraha až po heroizaci dobrovolného opuštění světa. Nastávaly konflikty v pojetí sebevraždy. Jednalo se o morálně zavrženíhodný čin, nebo o jednání, které lze morálně ospravedlnit a je hodné obdivu? Je to forma jednání, na níž se podílí i rozum, nebo jednání patologické, které stojí proti samotné lidské přirozenosti a pudu sebezáchovy? Je pro člověka

důležitější právo opustit život, či povinnost život zachovat? V průběhu let se ze sebevraždy, která byla v počátcích novověku považována za hrdelní zločin, nejsmrtelejší ze všech smrtelných hříchů, za něco nečistého a nepřipustného, postupně stal policejní přestupek, až nakonec byla zcela dekriminována. Církev a víra, které měly zprvu rozhodující vliv při procesech se zemřelými, byly postupem času vlivem procesu sekularizace upozaděny a do popředí se dostali lékaři a racionální přístup, a to jak k psychice člověka, tak k sebevraždě jako takové.

Dílo *Bez zpěvu a bez zvonění* je velmi obsáhlé a problematika, které se věnuje, mimořádně komplexní. Prolínají se tu témata jak z historie, včetně dějin různých kultur a právní historie, tak z oboru lékařství a práv samotných. Četba o problematice sebevraždy a její postupné dekriminální napříč nejen evropskými kulturami, ale i kulturou českou (zdroje byly autorkou získány zvláště v jihočeských archivech), může dopomoci čtenáři k hlubšímu porozumění postojů jednotlivých společností v historickém kontextu. Kniha je i zajímavým diskurzem v oblasti dějin lékařství, jehož význam ve sledované době rychle vzrůstal. Přínosný je pak zvláště pohled na pojmání sebevraždy, jak se společnost stavěla k sebevrahům kdysi a jak dnes. Navíc jde o téma neotřelé, které si jistě najde mnoho čtenářů nejen mezi odborníky, ale i laiky.

Anežka Štulíková

ZPRÁVY

Nedražický poklad. Mimořádná výstava největšího depotu zlatých mincí z českého středověku. V rámci stálé archeologické expozice v Západočeském muzeu v Plzni, 15. dubna – 15. května 2022.

K jednomu z nejvýznamnějších nálezů v České republice došlo náhodně v březnu 2020 párem mladých lidí na předjarní procházce v lese u vesničky Nedražice, asi šest kilometrů jižně od kladrubského kláštera. Nálezci našťástí svůj překvapivý objev ihned nahlásili archeologům. V místě rozrytém divokými prasaty uviděli jednu zlatou minci a dvě stříbrné. Mobilem kontaktovali archeology, kteří sem vzápětí dorazili. I na tomto případě je vidět, jak účinným pomocníkem při záchraně mincovních a pravěkých pokladů je zákon stanovující vysokou míru odměny nálezčům. Tento unikátní nález vzbudil mezi odborníky velkou pozornost. Ojedinělý je totiž i v evropském kontextu!

Po dvouletém zpracování, dokumentaci a konzervaci byl tento soubor konečně představen kulturní veřejnosti, byť zatím dočasně (ale i nadále má poklad zůstat součástí sbírek Západočeského muzea). Na jeho prezentaci se podílela zkušená dvojice muzejních odborníků, archeolog Milan Metlička a numismatik Miroslav Hus. Mince byly uschovány v keramické nádobce přikryté plochým kamenem „in situ“, zjevně byla ve spěchu uloženy nehluboko pod povrchem. Zmíněný nález představuje největší nález zlatých mincí ze středověkých Čech, ovšem i stříbrná složka je obdivuhodná. V „pokladu“ bylo totiž 92 zlatých mincí (lucemburských a také uherských florénů a dukátů) a 343 pražských grošů z kvalitního stříbra. Zlato má vysokou rylost a jeho celková váha činí 330 gramů. Zatímco u zlatých mincí byly kromě ražeb Jana Lucemburského a Karla IV. z mincovny v Jílovém také kremnické dukáty uherského krále Ludvíka I. z dynastie Anjou, u stříbrných mincí šlo pouze o české groše. V tom je právě jedna z výjimečností nedražického pokladu, neboť se tu vůbec nevyskytují jinak obvyklé míšeňské groše a žádná mince drobná. Celkový soubor tak obsahuje 435 zlatých a stříbrných mincí ze 14. století, jejichž reálná historická hodnota byla odhadnuta na deset milionů korun (na vyčíslení této hodnoty se podílejí ze tří čtvrtin zlaté ražby). Uložení pokladu zjevně souviselo s roztržkou mezi Václavem IV. a pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna v roce 1393 ohledně zmařeného králova pokusu oslabit arcibiskupovu moc církví založením nového kladrubského biskupství. Mučednickou smrtí to sice bezprostředně odnesl generální vikář Jan Nepomucký, zodpovědný za urychlené zvolení nového opata Olena, ale i samotný klášter se v důsledku panovníkova hněvu právem musel obávat o svůj majetek. Za tehdejších poměrů byla kupní síla depotu obrovská – za tolik mincí se dala pořídit celá vesnice. Proč nebyl později poklad vyzvednut? Zřejmě to souvisí (jako v obdobných případech) s náhlou smrtí osoby, která jej do země uložila.

V každém případě, expozice nedražického pokladu vzbudila za krátkou, pouze měsíční dobu trvání zcela mimořádnou pozornost široké kulturní veřejnosti. Třeba ocenit i výtvarnou stránku prezentace, kvalitní odborné texty (od zmíněné dvojice Metlička a Hus) a doprovodné fotografie. Autor těchto řádků navštívil tuto krátkodobou výstavu dvakrát a všiml si i zájmu organizovaných školních návštěv. Bylo by proto záhodno, aby se tato nová „plzeňská atrakce“ stala co nejdříve trvale přístupnou součástí sbírek Západočeského muzea. Brání tomu snad i otázka nákladných bezpečnostních opatření – s ohledem na neblahou zkušenost s předchozí krádeží vystavených mincí?

Jan Kumpera

Workshop k problematice digitalizace archiválií, 29. června 2022, Mnichov

Dne 29. června 2022 proběhl v budově Generálního ředitelství Státních archivů Bavorska v Mnichově diskuzní workshop, který se věnoval funkčnosti a praktickým zkušenostem vzešlým z provozu česko-bavorského digitálního archivního portálu „Porta fontium“. Tato webová platforma těží z více než desetileté spolupráce bavorských a západočeských archivářů a nabízí badatelům možnost nahlédnout do databáze dosud digitalizovaných archiválií. Ačkoliv se vývoj celého projektu od svého počátku výrazně kvalitativně i kvantitativně posunul a internetová aplikace se průběžně neustále modifikuje, její provozovatelé a správci si uvědomují současné limity, na které naráží.

Celodenní setkání bylo rozděleno do dvou bloků. Moderace obou jeho částí se ujali bavorští kolegové z Generálního ředitelství Státních archivů Bavorska. Dopolední blok přednášek uváděl Andreas Nestl, odpoledním přítomné provedl Markus Schmalzl. V samotném úvodu přítomné pozdravili ředitelka Státních archivů Bavorska Dr. Margit Ksoll-Marcon a ředitel Státního oblastního archivu v Plzni Dr. Karel Řeháček. Na ně navázali koordinátoři mezinárodní spolupráce z obou stran hranice. Za českou stranu hovořil Karel Halla ze Státního okresního archivu Cheb, za německou pak Madeleine Zier ze Státního archivu Amberg. Oba představili dosavadní výsledky, které přeshraniční spolupráce na projektu „Porta fontium“ doposud přinesla. Poté vystoupili jednotliví přednášející.

V dopoledním bloku, který byl zaměřený především na možnosti využití databáze digitalizovaných archiválií pro pedagogické účely, předali

referující vlastní postřehy a reálné zkušenosti, které při používání zmiňovaného webového portálu získali. Susanne Bischler z Muzejně pedagogického centra představila vlastní programovou platformu – MUSPAD, která se volně nechala inspirovat webovým portálem „Porta fontium“ a ukázala tak velice efektivní nástroj pro digitální komunikaci s veřejností v jiných veřejnoprávních institucích. V tomto případě se pomyslným hybatelem stala paradoxně celosvětová pandemie Covid 19. Vznikla i proto, aby k aplikacím mohli zájemci přistupovat také v době omezení návštěv veřejných institucí.

Referát Barbary Raub z Gymnázia Hersbruck ukázal, jakým způsobem lze vzbudit zájem o historii u středoškolských studentů, když mohou archiválie předmětně zkoumat, aniž by nutně museli navštěvovat archivy. Nebo vztáhnout k digitalizovaným archiváliím místo, odkud sami pocházejí, a kde v současnosti žijí.

Karel Řeháček na svém příkladu vysokoškolského pedagoga názorně demonstroval, jak je práce s archiváliemi pro tuto činnost důležitá a vyzdvihl nezastupitelnou úlohu digitalizovaných archiválií na webu „Porta fontium“.

Odpolední blok v podstatě tematicky navazoval na ten předešlý. Přednášející ovšem přinesli vlastní empirické analýzy s konkrétním využitím archiválií na webu www.portafontium.eu. Zde se již plně projeví limity, na které uvedený webový portál někdy narazil. Řada přednášejících přišla s postřehy a připomínkami, které byly vyústěním jejich praktické práce se zkoumanými digitalizáty.

V referátu Martina Otta z univerzity v Bayreuthu se například ukázalo, že k vyhledávání konkrétních archiválií je potřeba přistupovat z několika úrovní. Badatel se tak nemůže spoléhat pouze na jeden způsob hledání, ale musí se dané v problematice alespoň částečně zorientovat a volit různé alternativy. V opačném případě totiž výsledek vyhledávání nepostihne všechny digitalizované archiválie, které by mohl využít. Tady se naplno ukazuje důležitost archivů a archivářů jako nezastupitelného mezičlánku, který může poskytnout eventuálním badatelům cennou pomoc. Laická, ale i profesní, badatelská veřejnost zcela logicky nemůže (a vlastně ani nemusí) plně porozumět archivní terminologii a skladbě archiválií samotných. Proto je na archivech a archivářích, aby webovému portálu poskytli nutnou podporu. Zároveň patří k těm, kteří mohou jako první získat zpětnou vazbu od samotných uživatelů. Zpětná vazba od online uživatelů se tak do budoucna ukazuje jako klíčová a bude hrát důležitou roli v tom, jaký postoj veřejnost k digitalizaci zaujme.

Jan Kilián reflektoval ve svém příspěvku k pramenům pro dějiny měst v raném novověku nejen možnosti, které badatelům v jeho oboru v současnosti nabídla digitalizace archiválií, ale zmínil také to, v čem spatřuje její nedostatky a upozornil také na rezervy v činnosti některých archivů.

Britta Kägler z univerzity v Pasově přednesla několik kritických postřehů, které vyplynuly z jejího badatelského využívání webového portálu „Porta fontium“. Ocenila rozsah digitalizace, ovšem sama přiznala, že zcela adekvátně neporozuměla způsobu vyhledávání v samotných digitalizátech, byť se jejího zájmu dotýkají jen okrajově.

V samotném závěru hovořil Pavel Král ze Západočeské univerzity v Plzni, který přítomným nastínil budoucnost webu www.portafontium.eu. V jeho praktické ukázce mohli přihlízející vidět, že uvedený webový portál již dovede alespoň částečně reagovat na konkrétní badatelské požadavky fulltextovým vyhledáváním v digitalizátech. Nastínil, že strojové učení na konkrétních digitalizovaných archiváliích se neustále zkvalitňuje, a že se intenzivně pracuje na programu, který umožní badatelům orientaci a četbu v paleograficky náročných textech.

Miroslav Vetrák

Seznam autorů

Mgr. Jan Boukal, Ph.D.

Archiv Univerzity Karlovy v Praze;

BoukalJan@seznam.cz

doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;

jankilian@email.cz

doc. PhDr. Petr Kreuz, Dr.

Archiv hlavního města Prahy;

petr.kreuz@praha.eu

prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Katedra historie FPE ZČU v Plzni;

jkumpera@seznam.cz

prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.

Ústav českých dějin, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze;

Eduard.Maur@ff.cuni.cz

Mgr. Veronika Pilná, Ph.D.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni;

pilna.veronika@npu.cz

PhDr. Karel Řeháček, Ph.D.

Státní oblastní archiv v Plzni;

rehacek@soaplzen.cz

PhDr. Martin Slepíčka

Doktorand katedry historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity;
slepickamartin@seznam.cz

Anežka Štulíková

Studentka katedry historie FPE ZČU v Plzni;
ang.stulikova@gmail.com

Mgr. Tomáš Štumbauer

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Plzni;
Stumbauer.tomas@npu.cz

Bc. Miroslav Vetrák

Státní oblastní archiv v Plzni – Státní okresní archiv Tachov
vetrak@soaplzen.cz

Pokyny pro autory příspěvků

Redakce časopisu *Bohemiae Occidentalis Historica* přijímá výhradně původní práce z oboru historie, případně příbuzných disciplín, a to v českém a slovenském jazyce, stejně jako ve dvou světových jazycích, v angličtině a němčině. Příspěvky mohou pocházet od jednoho i více autorů, za předpokladu, že dosud nebyly v identické či téměř identické podobě publikovány již jinde. Výjimkou mohou za určitých předpokladů a v závislosti na rozhodnutí redakce být jen jazykové variace již publikovaných statí. Každý příspěvek bude anonymně předložen jednomu recenzentovi z jiného pracoviště, než je autor, přičemž recenzent vyplní redakci vyhotovený formulář a příspěvek doporučí k otištění, doporučí k otištění po úpravách, nedoporučí.

1) Doručení příspěvků

Nabízené příspěvky mohou autoři zasílat na CD poštou na adresu: Katedra historie FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň, 301 00 nebo mailem na kilian@khi.zcu.cz.

2) Rozsah příspěvků

Minimální rozsah příspěvků není stanoven, jeho délka však bude rozhodující při zařazení buď mezi studie nebo mezi drobnosti. Maximální rozsah studií by neměl překročit 35 normostran – vytvořených ve Wordu písmem Times New Roman o velikosti 14 a s řádkováním 1,5. Tučně zvýrazněny či jinou velikostí odlišeny nechť jsou jen nadpisy.

3) Požadované součásti příspěvků

Každý příspěvek by měl kromě jména autora, adresy jeho pracoviště a kontaktu na něj obsahovat také stručný abstrakt o dvou až třech větách v angličtině; seznam klíčových slov v angličtině (min. 4, max. 10) a shrnutí/resumé v anglickém jazyce (1–2 normostrany).

4) Další součásti příspěvků

Případné obrazové ilustrace zasílejte výhradně ve formátu JPG, a to stejným způsobem jako příspěvky samotné (CD, mail – viz výše). Maximální počet přijímaných snímků k jednomu článku je 8 a podmínkou je, že autor je současně vlastníkem práv k jejich otištění. Snímky musejí mít odpovídající tiskovou kvalitu (alespoň 300 dpi) a být dostatečně popsány (název vyobrazení, zdroj, autor snímku, rok jeho pořízení). Tabulky a grafy vytvářejte výhradně v programech WORD a EXCEL.

5) Poznámkový aparát

Poznámkový aparát vytvářejte výlučně jako poznámky pod čarou, ve velikosti (Times New Roman) 10. Studie bez odpovídajících odkazů na prameny a literaturu přijímány nejsou.

6) Formální úpravy textu

Text ani poznámky pod čarou nijak neformátujte (!) a v žádném případě nikde neměňte fonty písma. První odstavec za nadpisem (-y) neodsazujte, ostatní ano. U citací zdrojů odlište citovaný text kurzívou a uvozovkami na počátku i na konci, uvozovky použijte případně i u dalších výrazů, které si to v jazykovém kontextu zaslouhují. Důsledně odlišujte spojovníky a pomlčky, z nichž první jsou kratší (-), bez mezer a užívají se ke spojení slov, zatímco druhé jsou delší (–) a užívají se zvláště u letopočtů.

7) Citace

a) Monografie dle vzoru: Tomáš PARMA, *František kardinál Ditrichštejn a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011, s. 55. V případě, že má titul i podtitul, bude i tento kurzívou. U opakované citace: T. PARMA, *František kardinál Ditrichštejn*, s. 77. Název titulu by měl být zkrácen po první smysluplné podstatné jméno. V případě, že se jedná o monografii sestavenou redaktorem (redaktory), je nutno za jméno (-a) před citací titulu uvést: (red.)

b) Kolektivní monografie dle vzorů: Josef PETRÁŇ a kol. (jsou-li autoři více než čtyři) nebo Jaroslav ČECHURA – Zdeněk HOJDA – Martina NOVOZÁMSKÁ (jsou-li autoři dva nebo tři).

c) Článek v periodiku dle vzoru: Martin BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise Adolfa Vratislava ze Šternberka. Švédské království v polovině 70. let 17. století očima císařského vyslance*, *Folia Historica Bohemica* 29, č. 1, 2014, s. 31–62. U opakované citace: M. BAKEŠ, *Mimořádná diplomatická mise*, s. 43. Opakuje-li se v textu, resp. v poznámkách pod čarou, titul periodika, je záhodno jej zkrátit a při prvním výskytu na zkratku upozornit: *Folia Historica Bohemica* (dále jen FHB).

d) Článek ve sborníku nebo kapitola v knize dle vzoru: Tomáš JIRÁNEK, *Svědectví českých důstojníků o poměrech v armádě habsburské monarchie z 2. poloviny 19. století*, in: Vítězslav Prchal a kol., *Mezi Martem a Memorií. Prameny osobní povahy k vojenským dějinám 16. – 19. století*, Pardubice, 2011, s. 117–132. Při opakované citaci: T. JIRÁNEK, *Svědectví*, s. 118.

e) Edice pramenů dle vzoru: Jiří MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova. Paměti*, Praha 1996, s. 100. Při opakované citaci: J. MIKULEC (ed.), *Mikuláš Dačický z Heslova*, s. 122.

f) Nepublikované prameny je nutno určit v této posloupnosti: Název archivu, název fondu, (inventární číslo), (signatura), (karton/číslo knihy), fol./pag./s. – (datace zdroje, případně další bližší určení, např. v případě korespondence místo sepsání, adresát a příjemce). Lze použít běžné zkratky, v případě prvního výskytu je nutno je rozepsat, např.: Archiv hl. m. Prahy (dále jen AHMP). U nezpracovaných archivních položek bude uvedeno: Název archivu, název fondu, nezpracováno. V případě, že se jedná o rukopis: 1. Místo uložení, signatura – (autor), název (zvláště u starých rukopisů); nebo 2. Autor, název, místo uložení (zvláště u novodobých rukopisů a nepublikovaných strojopisů).

g) Opakování stejných zdrojů v následných odkazech v poznámkách pod čarou: v případě autora následuje „Týž“, v případě dokumentu „T(t)amtéž“.